

UNIVERSITY OF CINCINNATI

May 18, 1949.

I hereby recommend that the thesis prepared under my supervision by John R. Sinnema
entitled A Critical Study of the Dutch Translation of Sebastian Brant's Narrenschiff.

be accepted as fulfilling this part of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy

Approved by:

Edwin H. Zeydel.

A CRITICAL STUDY OF THE DUTCH TRANSLATION
OF
SEBASTIAN BRANT'S NARRENSCHIFF

A dissertation submitted to the
Graduate School of Arts and Sciences
of the University of Cincinnati
in partial fulfillment of the
requirements for the degree of
DOCTOR OF PHILOSOPHY

1949

by

John Ralph Sinnema

A.B. Baldwin-Wallace College 1933

A.M. Western Reserve University 1938

OHIO STATE
UNIVERSITY
LIBRARY

17279

UMI Number: DP16060

INFORMATION TO USERS

The quality of this reproduction is dependent upon the quality of the copy submitted. Broken or indistinct print, colored or poor quality illustrations and photographs, print bleed-through, substandard margins, and improper alignment can adversely affect reproduction.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if unauthorized copyright material had to be removed, a note will indicate the deletion.

UMI®

UMI Microform DP16060

Copyright 2009 by ProQuest LLC.

All rights reserved. This microform edition is protected against unauthorized copying under Title 17, United States Code.

ProQuest LLC
789 E. Eisenhower Parkway
PO Box 1346
Ann Arbor, MI 48106-1346

PREFACE

While gathering material for his English translation of Sebastian Brant's "Ship of Fools (New York, 1944), Professor Edwin H. Zeydel of the University of Cincinnati came upon a copy of the Dutch translation of the Narrenschiff in the library of Cornell University. Upon examination he found it to be the Nauis Stultorum oft der Sotten Scip of Jan van Ghelen, printed in Antwerp, 1584.

A microfilm copy of this volume was acquired for the University of Cincinnati Library and the investigation of its sources suggested as a subject for this study.

The inclusion of an annotated text as part of the study was deemed advisable due to the rarity of the Dutch editions, the Cornell University copy being the only copy known to be available in the United States. In the present typewritten version of this study not all of the quotations and additions of the Dutch translator have been traced. This is due in some cases to the inaccuracy of the references cited by the translator and in others to the possibility that some of the Latin quotations being sought may be translations from the German into Latin and hence are not to be found in Latin writers. These omissions are being noted and the search for their sources will be continued so that they may be added before publication of the study.

An omission from the references consulted includes the important work Histoire de l'Imprimerie en France au 15e et au 16e siècles by Anatole Claudin, Paris, 1900 etc. This work was not available through interlibrary loan and will be consulted for additional information and checking of information gathered from other sources before publication.

To the following acknowledgement of valuable assistance in the completion of the work is made:

Professor Zeydel and Professor Gottfried Merkel for assistance and guidance;

Mr. Charles Weber, University of Cincinnati student, for his willingness to lend his rare Latin edition of the Narrenschiff (Nürnberg, Georg Stuchs, 1497, Hain 3747) for the counterchecking of passages of the Latin text;

The staff of the library of the University of Cincinnati for cooperation in locating rare editions necessary to the work and in acquisition of microfilms.

TABLE OF CONTENTS

Preface	II
Table of Contents	IV
Introduction	V
Scope of the Problem	XVI
Marchant's Sources and Method	XXI
The Problem of Chapter 36	XXIII
Marchant and Locher	XXVI
Marchant and Badius	XXIX
Marchant and the Strassburg German Edition (N)	XXXIII
Marchant and the French Editions	XXXVI
Le Compost et Kalendrier des Bergers	XL
Other Sources	XLII
Characteristics of <u>Der Zotten ende der Narren Scip</u>	XLVI
Influence of <u>Der Zotten ende der Narren Scip</u>	LIV
Description of the Text	LXII
Abbreviations	LXVI
Bibliography	LXVIII
Text of Jan van Ghelen's Edition <u>Nauis Stultorum oft der Sotten Schip</u>	1 - 242

INTRODUCTION

In the preface to the Dutch translation of the Ship of Fools the translator recognized the effectiveness of the method employed by the German Sebastian Brant in censuring fools gently, not harshly as did the philosophers.¹ The method to which he referred was that of Brant's Narrenschiff, which first appeared in print in 1494 as a collection of 110 satirical essays in verse. The essays were on different types of fools, follies, and sins, each essay or chapter illustrated by a woodcut.

The first edition of the Narrenschiff came from the press of Johann Bergmann von Olpe in the city of Basel, now in Switzerland, then a city in the empire. Brant, a native of Strassburg, had been in Basel since 1475, when he arrived to study at the university there. The degree of Doctor of both Laws (canon and civil) was conferred upon him in 1489. He remained in the city of Basel until 1500 when the political feeling against Germans, aroused during the struggle for recognition of Swiss independence, became so strong that it was advisable for him to return to Strassburg.²

1. Cf. text, p. 3, n. 1.

2. Detailed biographies of Brant can be found in: Goedeke, Karl, Grundriss der deutschen Dichtung, Dresden, 1884, vol. I; Brant, Sebastian, "Ship of Fools", translated into English by E. H. Zeydel, New York, New York, 1944.

The Narrenschiff was one of the earlier printed works intended for distribution to the general public. Its immediate popularity is evidenced by the number of reprints. Pompen¹ lists 12 authorized and pirated editions during Brant's lifetime and 15 after his death in 1521 and up to 1670. He lists 9 modern editions and modernizations from 1839 to 1913.

Among the early pirated editions were a faithful copy printed in Nürnberg, 1494, called "b" by Zarncke,² and an edition with many chapters expanded, others abridged, in Strassburg, 1494,³ which Zarncke calls N.⁴

From these two editions a Low German translation was made at Lübeck, 1497. An expanded edition of this appeared in Rostock, 1519. Both of these have appeared in modern reprints, the former in 1914,⁵ and the latter in Schwerin, 1892.

-
1. Pompen, Aurelius, The English Versions of the Ship of Fools, London, 1925, pp. 14-15, sect. 20.
 2. Brant, Sebastian, Narrenschiff, ed. Friedrich Zarncke, Leipzig, 1854, p. 493.
 3. Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Leipzig, 1925 etc. gives the date as between 1494 and 1496.
 4. Op cit., p. 494.
 5. Brant, Sebastian, Dat Narrenschyp, translated by Hans van Ghetelen, ed. Hermann Brandes, Halle a.S., 1914; called in the text of this study: L.G. (ed.)

One of Brant's students, Jacob Locher, called Philomusus, published a Latin verse translation, Navis Stultorum, in Basel in March, 1497. Brant read the manuscript of this translation, gave his approval in verse, and jotted scriptural, literary and legal references in the margin. These were supposedly his sources in writing the original German. Pompen¹ points out that Brant could not have actually made use of a very large part of the many sources he claimed. It might be added to Pompen's observation that many of the references are actually prompted by additions² of Locher to the text in making his translation.

The second authorized edition of the Latin translation appeared in August, 1497. To this Brant added more marginalia. These consisted of quotations from the scriptures, Latin writers, and the canon and civil law. These notations became a part of subsequent Latin editions.³

The translation of the work from the language of the people, German, to the language of the learned few, Latin, may at first seem to be a reversal of the usual procedure

-
1. Cf. Pompen, op. cit., p. 270, sect. 321.
 2. Cf. Fraustadt, Fedor, Über das Verhältniß von Barclay's "Ship of Fool's" zur lateinischen, französischen und deutschen Quelle, Breslau, 1894. Fraustadt gives a long list of classical examples added by Locher.
 3. A total of 8 Latin editions, authorized and pirated, appeared before 1500; cf. Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Nos. 5054-5057 and 5061-5064.

in popularizing a book. In effect, however, this actually opened the way for further retranslation of the work in the vernacular of other countries. The first of these was a French translation in verse, La nef des folz du monde, by Pierre Rivière. His work appeared in Paris in 1497, printed by Jean Lambert for Geoffroy de Marnef and Jehan Philippes Manstener. Rivière used the first Latin edition as the basis of his translation. He copied some of the marginal references¹.

A second French version was that of Jean Drouyn. It was published by Guillaume Balsarin in Lyons, 1498. Drouyn did not make a translation, however, but used the French of Rivière as a basis for his prose and verse edition.

A third French version came from the presses of Geoffroy de Marnef in 1499. The translator of this edition, whose name is unknown, worked with the Latin text as a basis, making his translation "selon la lettre."²

The Latin of Locher is also the chief basis of the 1509 English Ship of Fools of Alexander Barclay.³ The French is the basis of the English translation of Henry Watson.³

1. Cf. Pompen, p. 159, sect 190, footnote.

2. Zarncke, p. 230 (heading to reproduction of the prologue).

3. Pompen summarizes his findings, pp. 306-313.

Of interest in the spread of the influence of Brant's "Ship" are the works of Jodocus Badius, Ascensius. These works are generally not listed as translations of Brant's work due to their wide deviation from the original plan, pattern, and ideas,¹ and are seldom given any great amount of attention in studies of Brant's influence.

Badius' first acquaintance with the "Ship" came when he visited Paris early in 1497.² He inspected the proofs of Rivière's French translation while in the shop of the Marnef brothers. Fascinated with the idea and possibly noting that women were satirized in but a few chapters, Badius determined to write a supplement to the "Ship" and to direct it to the women.

He returned to Lyons and wrote in Latin prose and verse his Stultiferae Naves. He actually wrote five basic chapters, each a "ship", and each representing one of the five senses, and one introductory chapter dedicated to Eve, the mother of all women fools.

The instruction furnished with the manuscript was to have it translated into French for popular distribution.

-
1. They are to be sought under the name Badius Ascensius in bibliographical works.
 2. Renouard, Philippe Bibliographie des Impressions et des Oeuvres de Josse Badius Ascensius, Imprimeur et Humaniste, 1462-1535, Paris, 1908, 3 vol. Cf. Vol. 1, p. 13.

Angelberte de Marnef turned the manuscript over to Jean Drouyn, whose French translation came from the Marnef presses between September, 1498, and 1500.^{1.}

The Latin version of the Stultiferae Naves of Badius did not appear in print until 1500/01, when Thielmann Kerver printed it for the Marnefs.^{2.}

Badius moved to Paris after the death of his Lyons employer, Jean Treschel, and set up an independent shop in 1503. In 1505 he printed the first edition of his own full-length Navis Stultifera.^{3.} This version was reprinted in Basel in 1506 and 1507 and in Caen (n.d.). Under the title Navis Stultifere Collectanea it appeared 1507, 1513, and 1515 printed by Badius.^{3.}

-
1. It was work on this translation which inspired Drouyn to make his own full length edition previously mentioned; cf. p. VIII. The popularity of Drouyn's edition of Badius' Stultiferae Naves influenced Marnef in his causing the anonymous French edition to be made and may have encouraged him to publish the Paris edition of the Latin of Locher, in 1498.
 2. Subsequent editions were printed in Basel, 1502, and Burgos (n.d.)
 3. These editions by Badius all state that they were "printed for himself and the Marnef brothers".

The first of the Dutch editions of the "Ship" was Der Zotten ende der Narren Scip, the work of a Parisian printer, Guyot Marchant, in the year 1500. According to his own statement in his "Ship" he was born in Brabant¹. His name might well have been Guide Coopman originally, the name he used in the colophon of his translation of the "Ship."²

He attended the Sorbonne in Paris, where he apparently acquired a good knowledge of the Latin satirists Juvenal, Persius, and Horace, the church fathers, St. Jerome, and the wisdom books of the Bible, and St. Augustine. These he quoted most frequently and most accurately in his "Ship". There is less evidence in the work of his knowledge of Greek and Greek writers. He referred to Aristotle frequently, but his references were limited chiefly to ^{the} "golden mean". He did not mention Plato.

Marchant earned the degree of Master of Arts and was ordained into the priesthood. He never obtained preferment, although his name appeared in the lists of nominations for benefices with the rector of the University of Paris as late as 1498. Printing was his second choice of profession, a common second choice of clergymen in the early days of printing.³

1. Cf. chap. V, n. 7.

2. Cf. p. 242, n. 2.

3. Willoughby, Edwin E. "Printer's Mark of Guy Marchant" Library Quarterly, vol. 5:349-50. July 1935.

In 1483 he issued his first book with the aid of his uncle, Jean des Granges, also a priest. Among his better known books were Danse Macabre, Debat du corps et de l'âme, Complainte de l'âme damnée, and Le Compost et Kalendrier des Bergers, all with woodcuts. He is known to have printed about 160 titles.

His places of business were his uncle's house in Champ Galliard, behind the College of Navarre, and later in the Hotel Beauregard, Rue Clopin, at the sign of King Prestre Jean.

Marchant died or retired in 1508 or 1509 and his business was then turned over to his nephew, Jean Marchant.¹

Subsequent editions of the work were printed in 1504, 1548, 1584, 1610 and 1635. The 1504 edition was the work of Henrick Eckert in Antwerp. Henrick Eckert van Homberch first operated in Delft and apparently set up shop in Antwerp some time after the beginning of the sixteenth century. He called his Antwerp shop "het huis van Delft". His books were largely of religious and didactic nature.² Among the illustrated books he published was his Fabulen van Esopus

-
1. Ibid. p. 350. Cf. also Renouard, Ph. Documents sur les Imprimeurs, Libraires, Cartiers, Enlumineurs, Parcheminiers, etc... à Paris, 1450-1600. Paris, H. Champion, 1901. pp. 183-185.
 2. Cf. titles in: Conway, Wm. Martin The Woodcutters of the Netherlands in the Fifteenth Century, Cambridge, University Press, 1884, pp. 259-64.

with woodcuts from Gerard Leeu, best known of the Antwerp printers. He was admitted to St. Luke's guild for printers, painters sculptors, glass founders and illuminators in 1520.¹

The 1584 edition, mentioned in the preface of this study, was from the press of Jan van Ghelen, also of Antwerp. Van Ghelen boldly states on the title page that he translated the work from the Latin. Actually his book is an edition of Marchant's work with spelling changes and a few word substitutions.

Jan van Ghelen is the second of a family of Antwerp printers. His father, also Jan, was active as a printer in the Baghynenstraet from 1519 to approximately 1540.² The second Jan set up shop "op dye Lombaerde veste in den witten Hasewint (at the sign of the white rabbit)". He was admitted to St. Luke's guild in 1544.³ His son and grandson continued in the printing tradition.

-
1. Nijhoff, Wouter, L'art typographique dans les pays bas, 1500 à 1540, La Haye, Martinus Nijhoff, 1926.
 2. Nijhoff, Wouter L'art typographique dans les pays bas, 1500 à 1540, La Haye, Martinus Nijhoff, 1926, vol. II, p. 16. This corrects an earlier statement by Nijhoff in his Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540 that the elder Jan van Ghelen moved from the Baghynenstraet in 1531. This same information is in the Dictionnaire biographique des Sciences, des Lettres et des Arts en Belgique, Bruxelles, 1936, vol.2.
 3. Conway, Wm. Martin "Dutch Printers and Woodcutters", Magazine of Art, vol. 4, 1881, pp. 190-95, 505-09.

The fifth edition was printed in Leyden, 1610, and the sixth (1635) came from the presses of Jan Evertsz in Amsterdam.^{1.}

The problem of the relationship of Der Zotten ende der Narren Scip to the others has been alluded to several times. Since the preface and first chapter to the Dutch translation indicate that the Latin is the basis, at least one of the possible sources has been assumed to be a Locher edition. Zarncke^{2.} and Zeydel^{3.} called attention to a possible influence of a German edition.

The 1884 edition of Goedeke's Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung^{4.} suggests that the French was the chief source.

That the French is a possible secondary source is apparent from the colophon of the 1500 edition in which

-
1. An attempt to find information concerning the 1548 edition has been fruitless. Goedeke (Grundriss, I, 387) gives the date and place as 1548 in Brussels. Pompen (p. 19, sect. 30, footnote) lists it and indicates that it was to be found either in the British Museum or the Bodleian libraries. The British Museum catalogues do not list it. The answer to an inquiry made to the Bodleian Library indicated that it was not there.
 2. Zarncke, p. 246. Zarncke consulted the 1635 edition which does have some deviations from the 1584 edition used for this work.
 3. Brant, Sebastian, The Ship of Fools, New York, 1944, p.31.
 4. Cf. vol. I, p. 387: "...Übersetzungen ins Französische (Paris 1497 Fol - Paris o.j. Fol - Lyon 1498 Fol-1499 Fol) und daraus ins Englische (London 1507 Fol), auch ins Niederländische (Paris, Guy Marchand, 6 Juin 1500. 4. - Brüssel, 1548.4. - Antw. 1584 - Leyden 1610. 4. Amsterdam 1635. 8.)"

Marchant, whose name appears in the Flemish as Guide Coopman, stated that he translated "vut den latijne ende walsche".¹

Marchant indicates that he used more than one source in the preface to his translation. He says that he based his work on "goede doctours".²

1. Cf. Dutch text this work, p. 242.

2. Cf. Dutch text, p. 5, n. 6.

THE SCOPE OF THE PROBLEM

The limits of this study were set on the basis of a preliminary examination of Zarncke's critical edition of Brant's Narrenschiff and a study of the text of Jan van Ghelen's edition, Nauis Stultorum oft der Sotten Scip. In the second appendix of his edition Zarncke reproduced material from the second Low German edition (Rostock, 1519), the first Locher Latin translation (Basel, Johann Bergmann von Olpe, 1497), additions to later Locher editions, the second Badius Latin edition (Basel, Lamparter, 1506), the French editions of Rivière (Paris, Manstener and Marnef, 1497), Drouyn (Lyons Balsarin, 1529), and the Marnef-translator¹. Lyon, 1529/30, the English of the second Barclay edition (London, Cawood, 1570) and of Watson (London, Wynkyn de Worde, 1509), and the last Dutch edition (Amsterdam, Jan Evertsz, 1635). From these versions Zarncke reproduced the introductory material appearing before the first chapter, the colophons, and the chapters corresponding to numbers 1, 4, and 62 of the original.

The Brant text used by Zarncke is that of the editio princeps. Added to this are the chapters called 110 a and 110b, additions of the second and later editions. Deviations of the texts of the Freystadt (n.d.) edition, the adaptations of Strassburg, 1494 (called N), and 1545 (called Q), appear

1. Cf. Pompen, p. 8. Since the translator is unknown, Pompen's designation will be adopted.

at the bottom of each page of the Brant text.

The investigation of Zarncke's reproductions yielded no strong indication of similarity between the Dutch and the French editions, the most important being Drouyn's use of prose for the body of his chapters and verse for the mottoes introducing each chapter. Since this edition, printed at Lyons, was logically the least likely of the French editions to have been available to the Parisian printer, Marchant, it was determined to withhold the investigation of the possible French influence until more conclusive evidence was available from a study of the publications of Pompen and Fraustadt, both of whom investigated the French versions.

One striking similarity between the Dutch and the Low German was noted. Both show a deviation from the original in chapter 4 in the usage of the story of the shame of David's messengers at the hands of Hanun who caused their beards to be half shaved off and their garments cut off to their buttocks.¹ While the Dutch translator actually took his story from the scriptures to which he was led by a marginal reference in the Locher Latin, nevertheless the coincidence of the similar treatment by the two translators made it advisable to investigate the Low German edition.

1. II Kings 10:1-5. (King James version: II Sam. 10:1-5). The Marnef-translator mentions that: "Asnon a rez la moitie de leur barbe et trenchie la moitie de leurs vestemens tant quilz sont descouuers iusques aux fesses", but makes no reference to David, his messengers, the Bible, etc.

Zarncke's reproductions of Badius Navis Stultifera, that is, the full length edition, showed a resemblance to the Dutch in the use of quotations from the margin of Locher's second and later editions. This fact had already been pointed out by Pompen.¹

Since the 1584² and 1635³ editions of the Dutch proved to be but later editions of Marchant's 1500⁴ translation, the influence of Badius' Navis Stultifera was out of the question. The Renouard bibliographical work on Badius was consulted for information on the earliest possible date of the latter's work on the subject. Renouard's work yielded the dates given earlier⁵ and also reproduced passages of his texts. From an examination of the portions of the Stultiferae Naves, the supplement for ladies furnished to the Marnefs in 1498, similarities⁶ of ideas, references, and examples cited left no doubt of the influence of this material upon Marchant.

-
1. Cf. Pompen, p. 271, sect. 321, footnote 3.
 2. Studied from a microfilm of the copy in the Cornell University Library, Ithaca, New York.
 3. As far as can be determined from Zarncke's edition, pp. 246-249. Some deviations are apparent, but fundamentally it seems to be the same.
 4. Acquired from the Bibliothèque Nationale, Paris, in microfilm edition. The Gesamtkatalog der Wiegendrucke indicates that this is the only known copy.
 5. Cf. above, p. X.
 6. Discussed under "Sources" below.

It is possible that these resemblances of the Dutch and the Stultiferae Naves material would be evident from the French translation of the work. In that event the French of Drouyn's translation of Badius' ladies' edition, printed without date by the Marnefs, but presumably in 1498¹ or 1499, would be one of the possible sources. This would mean there are four French translations or versions which could be investigated in this problem.²

The study of the woodcut illustrations in the Dutch editions is not considered part of this investigation for the reason that the microfilms used leave something to be desired from the standpoint of sharpness of detail. Mechanical difficulties are involved in attempting comparisons when all copies consulted are filmed. An occasional comment on the cuts will be made when it is considered of importance to the text or the investigation of the sources.

The versions on which this investigation is based are, therefore, the Latin of Locher, the Stultiferae Naves of

-
1. Drouyn made his adaptation of Riviere and had it published in Lyons, 1498.
 2. A practical reason for not investigating the French at this time is that Drouyn's translation of Badius is not available in the United States. Copies are in the British Museum and at Chantilly with M. Condé, according to the Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Since all such editions would have to be studied from microfilm copies, the gathering of material into the present volume was thought to be the handiest from the standpoint of future work.

Badius,¹ the German of Brant and the variants as published by Zarncke, the Low German in the Brandes edition, and the Dutch editions of 1500, 1504, and 1584.

1. Microfilm of the New York Public Library copy.

MARCHANT'S SOURCES AND METHOD

The key to the determination of Marchant's models and sources for his translation of the Narrenschiff lies to a great extent in his association with other printers in Paris. According to Renouard¹ he was one of a group of printers who cooperated in their publications. They operated as a competitive unit, competing with rival groups rather than as individuals against other individual printers.² Marchant was one of the group which included the Petits, Marnefs, Kervers, Badius, and others.

The "Ship" publications of this group are connected in one way or another with the Marnef brothers. The Marnefs published the first Parisian edition of the "Ship", the French translation of Rivière. They showed Badius the proofs of this edition and received his manuscript of the Stultiferae Naves. They commissioned Jean Drouyn to translate this work into French and published two editions. They also caused a French prose translation of Locher's Latin to be made and also published a Latin edition in 1498. These events all preceded

-
1. Renouard, Philippe Bibliographie des Impressions et des Oeuvres de Josse Badius Ascensius, Imprimeur et Humaniste, 1462-1535, Paris, 1908. Vol. I, p. 23.
 2. The collaboration can be determined from the place of publication in the colophon of their products.

the appearance of the Dutch of Marchant in 1500. Therefore, Marchant would have had at least the Marnef edition of Locher's Latin translation and three French editions available to him through his acquaintances, the Marnefs, and would have had access to Badius' manuscript of the Stultiferae Naves, which Marnef caused to be printed by Thielmann Kerver later.

THE PROBLEM OF CHAPTER 36

A feature of the Marnef Latin edition was the appearance on the last page of the woodcut illustration of the original German chapter 36 along with a poem "De Fatuis Mundanis" by Robert Gaguin, Parisian Humanist well known in the group of printers mentioned.¹ The cut shows a fool falling headlong from a tree.² Marnef had first used the cut in the Rivière³ French translation, where it appeared before a chapter on Beghards and Beguines. This chapter was written in Latin by Brant for the first Locher edition and bore the title "De singularitate quorundam novorum fatuorum".

The second and subsequent Latin editions showed a new, more appropriate cut for this chapter. Marnef, therefore, had an extra cut which belonged to the "Ship" tradition. His solution was to use the later, more suitable cut for his chapter on the Beghards and Beguines and to print the cut for 36 on the last page.

For Marchant the problem must have been confusing. His chapter CIX is based, in part, on Gaguin's poem. The subject is "Power" or "Depending on Fortune", a favorite subject for

-
1. Badius, Kerver, and Marchant printed for him.
 2. The subject of chapter 36 in the German is "Complacency" or "Depending on one's Mental Resources".
 3. Pompen, p. 102, sect. 130, footnote.

Marchant. For this chapter he chose the cut for Brant's 36, the fool falling from a tree.

The subject matter of Beghards and Beguines probably did not interest Marchant.¹ Therefore he sought out other material for use with the other cut, the one intended for the chapter "De Singularitate, etc."

Marchant must have been aware that the poem he had used as the basis for the beginning of his chapter CIX was Gaguin's and therefore not "Ship of Fools" material. Since there must have been another subject to which the chapter 36 material applied, he looked at the German edition. There he found the subject of complacency or depending only on one's own mental resources. This he used in his chapter CXIII. His chapter, however, leads into the story of St. Augustine's asking advice of St. Ambrose on the proper observance of fast days in Rome and St. Ambrose's answer that when in Rome he should fast on Saturday.² This is the same turn that is taken by chapter 36 of the Strassburg interpolated edition, called N by Zarncke.³

-
1. Pompen, pp. 134-135, sect. 165, states this sect had been suppressed in France in the 14th century.
 2. Augustine, Letters, XXXVI, sect. 32, (ad Gasulanum).
 3. Cf. Zarncke, pp. 38-39, notes. Zarncke's edition does not quote all of N's deviations from the original German text. It is therefore impossible to tell whether or not the St. Augustine anecdote is in N. The ideas are there, however.

This then is the disposition of the problem of chapter 36, at the same time identifying the Latin edition used by Marchant as the Marnef edition of 1498 and the German edition used as N.¹.

1. Further evidence will be given below.

MARCHANT AND LOCHER

The order of the chapters gives immediate evidence of the use of the Latin of Locher as the chief model for the Dutch translation of the "Ship". A characteristic of the Latin is the omission of Chapter^{NS} 36 ("Complacent Fools") or "Von Eygenrichtikeit"), 74 ("Hunting" or "Von vnnutzem jagen"), and 75 ("Marksmen" or "Von bosen schutzen") of the German of Brant. All translations based on the Latin show these same omissions. Chapters 46 ("Fools in Power" or "Von gwalt narren") and 48 ("Craftsmen" or "Eyn gesellen schift") were omitted by Locher in the regular order. Chapter 46 was put into the Latin sequence after the chapter on "Bad Women" (Brant's 64) and 48 appeared in Locher's editions with new material at the end of the work. Included in this new material in the Latin was the "Strife between Virtue and Pleasure".¹

The Dutch translation also lacks 36, 74, and 75. The use of the material and the woodcut for 36 has already been explained. Chapters 74 ("Hunting") and 75 ("Marksmen") are not translated. The Dutch also lacks chapter 64 ("Bad Women"), a chapter translated by Locher. Chapter 46, which had been

1. The Latin makes use of chapter titles, but no numbers. The Dutch chapters have numbers, but no titles. Hence when numbers referring to the German or Latin material are used, they will refer to Zarncke's numbering and will be used to identify the material of the chapter. The Dutch numbering will be given in Roman numerals to distinguish it from the German numbering given in Arabic numerals.

skipped in the regular order, appears in the place of the chapter on "Bad Women". Chapter 48, as in the Latin, appears among the closing chapters.¹ Like the Latin, the Dutch has chapters on the "Strife between Virtue and Pleasure". As in the Latin, the subject matter of these chapters includes an account of Hercules' choice of Virtue over Pleasure, the presentation of Pleasure's case in the quarrel, and the presentation of Virtue's case.

In a typical chapter the Latin has a title, a motto of two distichs, a woodcut illustration, and 34 verses of Satire. Some chapters are longer, usually with 94 verses following the cut. The first edition of the Latin had a secondary title next to the cut and marginal references at the appropriate places next to the text. The second and later editions had appropriate quotations beneath the secondary title next to the cut. To these quotations Marchant turned his attention in his translation.

Most certain evidence of Marchant's use of the Latin is in his verbatim quotation of the marginal notations next to the cut,² often with the references printed just below them in the margin. Such usage of the marginal notations and

-
1. Marchant switched the chapters corresponding to the German 90 and 91 (Du. LXXXV is 91, LXXXVI is 90).
 2. For the sake of brevity, these references and notations of the Latin of Locher will be indicated in the notes to the text which follows as: "marg. ref. and not."

references is particularly common after chapter XVII.^{1.}

Marchant translated the quotations immediately after citation. Often he interpolated his own ideas. He also glossed phrases which he felt were not perfectly clear in the exact translation. The result is that the Dutch translation is generally longer than the Latin quotation.

Often Marchant did not copy the marginal notation in Latin, but gave the source as suggested in the margin and translated the quotation into Dutch. This is particularly true of scriptural passages and of these it is more often true in the first half of the work.^{2.}

Marchant consulted the Latin text as well as the marginations, but did so more in the opening chapters than in those after number VI. Apparently chapters I, III, and VI had become too long to please him or to fit into the pattern of two page chapters, a pattern established by the first edition of Brant. Marchant too limited the bulk of his chapters to a double spread and therefore was content to consult the text only to fill out pages for which not enough inspiration and material were furnished by the marginations.

-
1. Since they are the rule rather than the exception, no list of them will be made here. A glance at the notes of typical chapters will indicate the frequency of the use of the technique.
 2. Cf. Chapters IX, n.4, 5; X, 2, 3, 4, 5; XI, 1, 3, 4, etc.

MARCHANT AND BADIUS

A striking deviation of Der Zotten ende Narrenscip of Marchant from other versions based on Locher is in its lack of the numerous prefaces, songs, epistles, and epigrams in the introduction. There are ten such items before the first chapter of the Latin of Locher. In the Dutch introduction there are two short poems, a preface in prose, and a prayer in verse. If Marchant had a model for this simplified beginning it was in some work other than Locher.

A work of the "Ship" tradition which has such a modest introduction is the Stultiferae Naves of Badius. It will be recalled from the earlier mention of Badius, that he wrote his supplement for ladies after having seen the proofs of the Rivière French translation.¹ The actual writing was done in Lyons. Badius probably had only notes from which to write and hence was not likely to follow tradition in his version. His Stultiferae Naves differs also from other versions in its being a short work (37 pages). This factor too would warrant a less pretentious introduction than did the actual translations.

Badius opens his work with a prose preface. The first few lines of this contain the following ideas: 1) the number of fools is infinite, 2) Sebastian Brant has discovered a way

1. Cf. p. IX.

of teaching and reprimanding the fools gently, 3) as Aesop before him, and 4) not harshly as did the philosophers. The same ideas are found in the opening sentence of Marchant's preface,¹ the order of use being the chief deviation. This similarity alone would indicate that Marchant had access to the manuscript of Badius' Stultiferae Naves.²

The Stultiferae Naves is written in prose and verse. It has a chapter dedicated to Eve and one for each of the five senses. Each of these opens with a prose selection containing the satire proper. The verse which follows is an envoy. Most of these envoys are introduced by the "Captain" (navarchae) of the ship, a parallel to the "Leeraer" of the Dutch.

-
1. Cf. "Jan van Ghelen tot den Christelijcken Leser", n. 1.
 2. It will be recalled that Badius' manuscript was sent to Anglebert de Marnef in 1498, but that it did not appear in print in Latin until 1500/01. Cf. p. X, n.2. Jean Drouyn's French translation of the Badius text appeared in print between the arrival of the manuscript in Paris and 1500. (Cf. 3156, Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Leipzig, Hiersemann, 1925-). The only extant copies of this edition are in the British Museum and at Chantilly (M. Conde). The discovery of the importance of Badius' work for this study was made too late to import microfilms of the French translation from abroad. Therefore the comparison of the Latin (a microfilm copy of which was furnished promptly by the New York Public Library) with the Dutch of Marchant was undertaken, and it is assumed for the time being that the Latin is the source.

Badius' identification of the five foolish virgins (Matthew 25) with the five senses is reflected in Marchant's chapter CI. The motto reads:

"Die sotte Mæchden sijn die vijf sinnen
Die om haer weelde die Helle gewinnen."

Since Badius worked on a different plan and without intention of making a translation, the examples of folly which appear in his work are different from those of Narrenschiff translations. Of the persons due for censure his citing of Semiramus found its way into Der Zotten ende der Narren Scip in such a way that there can be no doubt of the borrowing. The Dutch text in chapter XIII is:

"Pasiphae Coninghinne van Creten die haer
dede van eenen Verre oft Stiere bekennen.
Semiramis van eenen paerde bekennt."

Parallel lines from Badius are:

"Illie Pasiphae tauro oblectatur amato atque
semiramidem concomitatur equus."

Other similarities between Badius' and Marchant's work and found in no others include a quotation from Aulus Gellius, Book 16, chapter 1: "Cogitate cum animis..." which appears in Badius introductory chapter "Stultiferae Naves Explanatio" and in Marchant's chapter CXII; Badius' quotation in the same chapter Pliny, Natural History, Book 7, chapter 1 ("Cum omnia

exequi, etc.) and chapter 7 ("Miseret atque pudit aestimantur ...") appears in Marchant's chapter XXII. Both versions quote Prov. 7:6 ff. quite completely, the Stultiferae Naves in the "Stultiferae Naves Explanatio" and the Dutch in chapter XLVII.

Minor borrowings of Marchant from Badius include the emphasis on "making a God of the belly" (Phil. 3:19) (XVI, LXXVI), reference to Epicurus (LXXVI), the notion that men waste on Sunday, or the seventh day, what they earn in six days (CXV), and the more prominent role of Adam and Eve (XII, CXIV) and Delilah (XLVIII). These last might be considered coincidences if it were not for the overwhelming evidence of the preceding influences.

MARCHANT AND THE STRASSBURG GERMAN (N) EDITION

It has already been indicated that Marchant used the adaptation of Brant's original which was published in Strassburg, probably by Grüninger¹, sometime after February, 1494. It appeared with the title Das nūv schiff von Narragonia. Zarncke sees in this edition the work of two men, one who prepared chapters 1-48 and who added much material, and another who eliminated material instead of adding and worked from the Brant text beginning with chapter 48. Chapter 48, then, appears twice, once in the normal order and again after chapter 49. The first editor apparently worked on later chapters also, as the wide deviations appear after chapter 101. The first, whom Zarncke calls the "interpolator," may have prepared chapter 83, 84, 93 and 107 as well.

It is in the additions of the "interpolated" chapters that the influence of the Strassburg edition N on Der Zotten ende der Narren Scip shows clearest. The use of several anecdotes appearing only in N and the Dutch (i.e., only in these up to 1500) illustrates the point best. In chapter 20 (also Dutch XX) N has the account of a hermit's finding a treasure and uttering the fear that the discovery meant his

1. Zarncke, p. LXXXII, notes that some of the type is identical with that of Grüninger's Terence edition, that the printer's sign is H.G., and the woodcuts are similar to those of other Grüninger publications.

death. Immediately thereupon a traveler killed him for the treasure. The parallel in Marchant's Dutch translation is the story of St. Anthony's refusal to touch a treasure found in the desert because he was certain it had been placed there by the devil.

In chapter 23 the Strassburg N contains the anecdote of St. Augustine's entering an inn and inquiring of the innkeeper concerning the state of his business. When the latter boasted of his good fortune, St. Augustine fled, fearing God's wrath. He had barely escaped, when the house fell in. In the Dutch St. Ambrose is substituted for St. Augustine and the innkeeper is changed to an innkeeper's wife who was distressed over the loss of an egg broken by a hen.

In chapter 24 the Strassburg and Dutch editions both have the account of Alexander's disappointment over learning that there were many worlds, since he had not yet been able to conquer one.

Both of these versions also tell of the tragic end of the athlete Milo. The Strassburg interpolated edition has this in the chapter on "Power of Fools (Von dem gwalt der narren)", 46. Zarncke's notes do not indicate whether or not N tells of Milo's having been eaten by beasts. The Dutch account in chapter XLIV does not complete the story.

Many minor differences between the Strassburg "nův schiff von Narragonia" and the original of Brant have been carried

over into the Low German. These anecdotal additions do not appear in the Low German, however, and for that reason it appears likely that the Strassburg edition was the one consulted by Marchant, if only one German version was at his disposal.¹ Certainly a Strassburg edition would have been much more likely to have been available to the printers in Paris than a Lübeck edition.

-
1. Since the Low German edition is available in the reprint of 1914, it has been deemed best to refer to it whenever similarities between it and the Dutch text appear. The notes of the 1914 Brandes edition indicate which verses of the Strassburg N appear to have been the basis for each Low German verse. Zarncke's footnotes appearing with each chapter contain much of the N deviations.

MARCHANT AND THE FRENCH EDITIONS

Any definitive statement on the use of the French editions as sources for Der Zotten ende der Narren Scip must await a comparison with the texts of four different versions. Conjecture on the basis of what Pompen's work yields is too uncertain for a clear statement.

Most notable of the textual similarities between the Dutch and the descriptions of the French as given by Pompen is the account of Tantalus' torture in chapter 3.¹ The reference to Tantalus was added by Locher. Rivière expanded the reference to include a description of Tantalus' position, the receding of the water when he attempts to drink, and the retreating of the "pears" from his reach when he attempts to eat. Badius had also devoted a generous amount of space to Tantalus, but used it to bemoan the latter's folly. The Dutch rendition follows the French more closely, substituting "appelen" for "pears".

Minor textual similarities of the Dutch and French editions include the emphasis on playing games for recreation in the French equivalent of the chapter "Von spylern (77)".² Locher had led the way for such a modification of the satire, but the French, particularly that of Drouyn, elaborate on the

1. Pompen, pp. 44-45, sections 62-63. Pompen quotes Watson's English translation, but indicates that it follows the French.

2. Cf. Pompen, p. 246, sect. 292.

modification. The Dutch approves recreation in chapter LXXII and cautions against permitting play to lead into evil, both ideas apparently contained in the French.

Only the Dutch and the French (i.e., up to 1500) refer to "bees" in the equivalent of the German 70.¹ However, Marchant could easily have taken his idea from the cut of the chapter which shows bees flying from a hive, a feature which makes them easier to identify than the other ambitious creatures of the chapter, the ants.

The Dutch chapter LXXIV suggests a possible French influence in the citing of "Aduocaten ende procureurs" for the original German "schriber (Ger. 79). Drouyn made a list of seven to be censured and headed it with "Advocats, procureurs, ..." ². One must bear in mind that at this very point Marchant did not cite more than the two, a common technique with him throughout his entire translation. The words he used are and were acceptable Dutch words.

The use by Marchant of a cut for chapter III with the words "grant mercy seigneur" indicates merely that the cut came from the shop of a printer who made a French edition. It does not mean that Marchant consulted a French text.

1. Cf. Pompen, p. 60, sect. 83.

2. Cf. Pompen, p. 167, sect. 200.

External characteristics of the style show no similarities between the Dutch and the several French editions. Riviere was wordy and vague, expanded the text, and wrote in verse. His mottoes have 7 verses, rhymed a, b, a, b, b, c, c. The text of his chapters is of rhymed couplets. Drouyn apparently¹ took Rivière's mottoes verbatim and adapted the body of the text into his own prose. The Marnef-translator¹ used no mottoes. His text is prose. None reminds one as strongly of the Dutch as does the previously mentioned Badius Stultiferae Naves, which sets off a verse passage after the prose.

The prologues of both Rivière and Drouyn have Latin quotations, none of which are identical with those of Marchant. Nor do they seem to appear in the text of the chapters. The decision by Marchant to include Latin quotations in the Dutch text might very easily have been influenced by this precedent, however.

It must be remembered that the statements made above, which are chiefly negative in character, are based on fragmentary secondary sources. It would be surprising indeed if there were found to be no French influence on the Dutch version whatsoever. It is unlikely that Marchant worked with all three versions on which the above discussion is based and also the French translation of Badius' Latin Stultiferae Naves.

1. Zarncke's reproductions, pp. 219-233, are the basis of these assumptions.

He probably used but one or two of these. Only a detailed study of these texts will determine which ones might have been consulted.

LE COMPOST ET KALENDRIER DES BERGERS

Marchant published the first edition of his Compost et Kalendrier des Bergers in 1491.¹ Like the later Narrenschiff of Brant and its translations into French, Dutch, and Low German, the Kalendrier des Bergers was published in the vernacular for distribution to the common people. Like the Narrenschiff it was didactic. Like the Narrenschiff it became popular immediately, was expanded and reprinted twice in 1493, and translated into English (1518). It too contained illustrations, though more as a graphic warning of punishments than as amusing ridicule of the sinner.

Chapter IV of the Kalendrier des Bergers concerns itself with the seven deadly sins. Each sin is a tree with many branches, each branch having separate twigs or smaller branches. The branches and the offshoots are subdivisions of the sins presented in list form. For example, the tree of Pride has 17 branches. Among these are: Vainglory of self, Vainglory of the world, Glad of Evil Doing, Boasting of Sin, etc. Subdivisions of these will be illustrated by the offshoots of the branch of False Goodness of this same tree of Pride. They include wrongly, vainly, arrogantly believing in one's goodness, delighting in praise, doing good with evil intent.

1. This work was consulted in the English reprint of 1930: Marchant, Guy The Kalendar and Compost of Shepherds, from the original edition published in Paris in the year 1493, and translated in English c. 1518: newly edited for the year 1931 by G. C. Heseltine, London, Peter Davies, Nov. 1930.

There are no exposition of the meanings, no examples of the sin as given in the "Ship".

Needless to say, such a detailed listing of sins would mean that many subjects of the Kalendrier are also found in the "Ship". Pompen's work on the English versions of the "Ship" is arranged in such a way that twenty of Brant's chapters on the deadly sins are set off as chapter IV. In the Dutch chapter LXI (n. 4) there is a list of the seven deadly sins added to the material by Marchant. Oddly enough, these are all supposedly surpassed in folly by abuse of power (cf. LCI, n. 5) If one considers the ideas introduced into the body of each chapter one finds many more which appear in both works. Of special interest in the study of Der Zotten ende der Narren Scip of Marchant are ideas which would seem to be his favorites. Among these are the offshoot "Abuse of Power" on the branch "Excess" of the tree of "Pride", "Ingratitude for God's Gifts" on the branch of "Unthankfulness" of the tree of "Envy", "Preferring Temporal Goods over Spiritual" on the branch of "Concupiscence" of the tree of "Covetousness", "Indiscriminate Distribution of Things Acquired Justly" on the branch of "Spending Abundantly" of the same tree, and "Exposing Self and Others to Danger" on the branch "Abusing the Five Wits" on the tree of Lechery, and "Wanton Dancing" on the tree of "Superfluity" of the same tree.

OTHER SOURCES

One would expect to find an increase in the use of Biblical examples and references cited by the priest Marchant as compared with his sources. This is true not only for the reason that Marchant was trained for the priesthood, but also because of his technique. He was led to the use of the references in the margin of the Locher edition and these were chiefly scriptural references.

However Marchant's training did tend to make him use scriptural references not cited in the margin.¹ These references are chiefly from the wisdom literature of the Old Testament and of these, most from the book Ecclesiasticus. He also quoted Proverbs frequently and the Gospels and Pauline letters of the New Testament.

Marchant cited St. Augustine and other church fathers as his sources quite often. Occasionally these references are prompted by the marginal reference to the canon law. However, at times such a reference could not have led him to the specific quotation chosen. Some of these must have come from his knowledge of the lives and works of the church fathers.

1. These are indicated in the notes to the text as "Addition by Marchant" and "No marg. ref."

Marchant's chief sources among classical writers, i.e., those quoted without the benefit of a marginal reference, are Horace¹ and Juvenal.² Others are Persius,³ Cicero,⁴ and Lucan.⁵

1. Cf. XXXV, n. 3; LXVIII, n. 3; LXXVIII, n. 1.

2. Cf. LXIX, n. 3; LXXI, n. 3.

3. Cf. XXXI, n. 4.

4. Cf. XXVII, n. 1.

5. Cf. XXXI, n. 3.

Marchant's sources might be summarized by a statement concerning his method of approach to the translation of a typical chapter of the "Ship". He must have proceeded by consulting the Latin of Locher first. For this he used the edition printed by Georg Wolff for Geoffroi de Marnef, Paris, 1498/1499 (Hain-Copinger 3753; Pellechet 2824; Gesamtkatalog der Wiegendrucke 5064). He first read the titles, above and next to the cut, examined the illustration, and read the Latin motto. He then turned to the marginal notations next to the cut. These gave him his material for translation. In general he proceeded by quoting from the margin and translating his quotation.¹ Often he translated immediately. In both cases he glossed the quotation for the benefit of the reader.

If this beginning provided enough material for the entire chapter, he very possibly did not consult his other sources. If not, he read the Latin text for ideas, noted the remainder of the marginal references, and then turned to the German adaptation or interpolated edition, Das nūv schiff von Narragonia, Strassburg (Grüninger), 1494². (Hain 3743:

-
1. One wonders why he bothered to quote, since his claim was that he wished to provide a translation for those who could speak only "Duytsch" as spoken in the Netherlands. Cf. Preface "Jan van Ghelen tot den Christlijcken Leser", p. 5.
 2. For "between 1494 and 1496" according to Gesamtkatalog der Wiegendrucke.

Gesamtkatalog der Wiegendrucke 5050). From this work and Badius' Stultiferae Naves¹ (Gesamtkatalog 3155) he gleaned fresh information. From the former (N) he gained ideas of anecdotal nature and from the latter additional classical references and general ideas on sins of the senses. He may also have had one or more French versions at hand. One of these may well have been the French translation of Badius' Stultiferae Naves by Jean Drouyn.² If he worked from Drouyn, it is possible that he did not need the Latin of Badius to gain access to the material he used which most certainly came from Badius originally.

Other sources mentioned above were probably not before him as he worked. He no doubt called upon his memory for material from the Bible and his memory at least helped lead him to the Latin writers he quoted in his additions. His own Compost et Kalendrier des Bergers influenced him without his being aware of it. He must have been thoroughly familiar with the material in it after preparing three separate editions.

-
1. Then in manuscript form, but printed by Thielmann Kerver, Paris, 1500/01.
 2. Between 10. Sept. 1498 and 18. Feb. 1500/01 (Gesamtkatalog der Wiegendrucke, 3156)

CHARACTERISTICS OF "DER ZOTTEN ENDE DER NARREN SCIP"

A typical chapter of the Dutch translation Der Zotten ender der Narren Scip begins with a chapter number and a rhymed couplet motto.¹ Since it lacks the title of the German, Latin, and French versions, the motto serves to announce the subject of the satire. It generally combines the ideas of the Latin titles and the cut below. Often the motto refers pointedly to the cut with such phrases as "Hier siet men....," "Hier zitt....," or "Hier vindt men..."² Others use the first personal pronoun to refer to the fool in the cut.³ The fool then describes his own peculiar type of folly or sin.

That the illustration played a great role in the writing of the chapters is further born out by references to them such as found in the body of chapter LIII, which begins with "Dese figure is voor gestelt gheweest..." Further indication of Marchant's examination of the cut is the appearance of such details as "Byen" in the motto of chapter LXVII. The Latin and German mottoes and text do not mention the "bees".

-
1. Exceptions: Mottoes of III, LV. are two couplets.
 2. Examples: VI, VII, X, XI, XII, XIV, XXII, XLVI, LXI.
 3. Examples: II, IV, VIII, IX, XXI, XXIII, XXIV, XL, XLII, XLV, LV, LVII, LXXII, XCII.

THE PROSE SATIRE

Marchant's prose style is as simple and plain as is demanded by the everyday material presented. It has one prominent peculiarity which may trouble the reader at first. Key words of the original appear with two Dutch equivalents connected with "ende" or "oft". Occasionally this indicates Marchant's uncertainty of which is the clearer. The words may have been in a state of flux at the time.¹ Some may have seemed to him to be German and possibly not readily understood by his Lowland readers.² Examples of this technique can be found on every page of the text. That no more than a few were cut down to a single word over the period of 84 years from the publication of Marchant's editio princeps to the edition of Jan van Ghelen would suggest that the technique was fairly common.

Marchant's use of lists in his Kalendrier has been mentioned.³ In his "Ship" he lists fools, sinners, their follies or sins, the results of their folly, etc. That Marchant felt the recording of such a list an obligation on his part or a necessary part of the translation is indicated by his apologies for omitting them, or for not giving more examples, or

-
1. milc oft melc, tyrannen oft tyranten (LIII),
 2. The title: Der Zotten ofte Narren Scip became simply Nauis Stultorum oft der Sotten Scip.
 3. Typical lists can be found in chapters XVI, n. 10; XLVI, after n. 2; LXVIII, after ref. 1. Cf. also XXXIX, n. 5.

his statement that examples are so common that he need not cite them.¹

Occasionally there is a vague or general reference to "a poet", to the "scriptures", or a statement that "it is commonly said...". The meaning in such instances is that Marchant did not know the source of his statement or quotation.²

Marchant did not check quotations that he did not know if he believed the marginal reference to apply to the quotation given above it. He was led into errors in his text in some few cases. One instance of this led him to assume a scriptural quotation to be from Job when in fact it was from Job and Ecclesiastes.³ In one interesting instance a proverb common in the Lowlands was attributed to Solomon.⁴

The most interesting of Marchant's errors due to his failure to check his scriptural reference is found in chapter LXV (n. 6). He had quoted a marginal notation which

1. Cf. I, n. 11; XII, n. 7; XV after ref. 5; XXXIII, n. 3. LXIX, n. 3; LXXXVII, n. 3.

2. Cf. XI, n. 3; XII, n. 8; XIV, n. 2; XXXIII, n. 5; LXXIII, n. 1; LXXI, n. 5.

3. Cf. LXXXI, n. 1. Others: L, n. 2; XXV, n. 8; LXXVIII, n. 1; CXIII, n. 4.

4. Cf. LV, n. 6.

contained the error "canis" for "carnis" in the verse:
 Sagitta infix a femori canis: sic verbum in corde stulti
 (Ecclus. 19:12). Marchant therefore glossed the passage,
 explaining that "just as the dog with the arrow in its thigh,
 wishes nothing so much as to have it pulled, etc."

In his attributing the book of Ecclesiasticus to Solomon,
 Marchant was under a misconception that is understandable,
 since scholarship on the book came comparatively late. Of
 this error Francis E. Gigot has this to say in the
Catholic Encyclopedia:

"... The heading "Parabolae Solomonis"... is to
 be traced back to the Hebrew title spoken of by
 St. Jerome in his prologue to the Solomonic
 writings. The author... is not King Solomon, to
 whom, as St. Augustine bears witness, the work was
 oftentimes ascribed "on account of some resemblance
 of style" with that of Proverbs, Ecclesiastes, and
 the Canticle of Canticles.¹

1. The Catholic Encyclopedia, C. G. Herbermann, et al, New
 York, Encyclopedia Press, 1907-1914, 15 vol., vol. 5,
 p. 265.

A significant difference between Der Zotten ende der Narren Scip and the other versions is the scarcity of specific references to the "ship". After references in the introductory poems, the preface, and chapter I, the figure is dropped until chapter C, where it appears in the motto. It also appears in chapters CXV and CXVI.¹ Dorothy O'Connor has pointed out that the "ship" idea took the fancy of the French, but that the idea of the "fool" was the center in the German.² In the Dutch the "fool" is also clearly the center. If one considers Marchant a Parisian on the basis of his years there while studying and as a printer, then his "Der Zotten ende der Narren Scip" is an exception to the generality made by Miss O'Connor.

The Dutch words "sot, sotheyt, narr, etc" appear in approximately fifty percent of the mottoes and in virtually all of the texts. The Dutch text also shows a great variety of words for "fool", others being "dwaas, dor, gheck" and the use of the usual animal names "ezel, ap, beest, etc."

-
1. Probably both were suggested by the ship in the illustration. In chapter LXXXV where both a wagon and a ship appear in the cut, the wagon is mentioned.
 2. O'Connor, Dorothy "Sebastien Brant en France au XVIe siecle, "Revue de Litterature Comparee, vol. 8, pp. 309-317., 1928. Cf. also Pompen, pp. 295-7, sections 363-5.

The Dutch version also places much emphasis on "sin". The doctrine of original sin and the efficacy of the sacrament of baptism and the necessity for penitence are mentioned in the preface. Christ's sacrifice and grace are emphasized in chapter XLIII.¹

The Dutch "Ship" stresses to a noticeable extent the folly of choosing temporal goods over eternal values. Brant had devoted three chapters to this subject² and two to avarice.³ In the Dutch there are additional references. Some of these are found in chapters where they are irrelevant or have vague connection.

In chapter XXIII, for example, praying for temporal goods is worked into the satire on "Making Noise in Church."

The Aristotelian "Golden Mean" and the concept of sin as "excess" is evident to a greater extent than in other versions. The use of this in chapter III is particularly striking. Other versions warn against too great prodigality, but the Dutch goes to great lengths in presenting a debate with the greedy and generous persons presenting their own

1. Cf. p. Liii for ref. to the lists of sins.

2. Nos. 18, 43 and 89.

3. Nos. 3 and 17.

defenses. The result is the longest single chapter, 8 pages. Such a presentation does not appear again, but the theme "everything in moderation" appears even in such a chapter as the one on "Contempt of the Scriptures."¹

The emphasis on not striving for things that are too high or trying things that are too difficult is consistent with the theme of moderation.² The warning against counting on the continuance of good fortune is also in keeping with his caution to avoid extremes. In these the Dutch parallels the Strassburg edition N of the Narrenschiff³ and Marchant's own Kalendrier des Bergers.

Marchant's readiness to temper his censure is a variation of the stress on moderation. Occasionally this is merely his admitting exceptions to the cases he has

-
1. Chap. XI, n. 5. Cf. also: XVI, n. 9 and LXXVI, n. 6.
 2. Cf. XV, motto; and vs. 9ff; XXXVI, motto; XXXIX, n. 8; LXI, vs. 32; LXXVII, n. 6; XCVIII, n. 3.
 3. Cf. Zarncke's textual additions to chapters 23 (p. 25, vs. 75 (of the interpolation), 24 (p. 26, St. Augustine anecdote), 28 (p. 30, vss. 11-12 of the interpolation), 45 (p. 47, vs. 17 ff. of the interpolation, and 46 (p. 48, ref. to Milo).

cited,¹ as though he were reluctant to carry his satire to excess.

The omission of the traditional censure of the clergy is noticeable. This is probably Marchant's reluctance to censure his own chosen profession, since he also avoids censure of printers in his chapter CXV² by stating that all craftsmen spend on Sunday what they earn in a week. Other versions mention printers specifically in this passage. Marchant's own reason for not taking the clergy to task, as his models do, is that "God wants us to honor them." He directs his satire elsewhere, thus cutting chapter 99 from 214 verses to 6.³

The Dutch, like most other versions of the "Ship," is not a "translation". It is an adaptation of the Narrenschiff material. By the translator's own admission he has "deleted and added as it seemed feasible" to him following good authorities.⁴ The inspiration is not original with Marchant. His satires have one or another of his models as a basis but the tone is his. It is the tone of the serious preacher, and teacher the same tone that is evidenced by his Kalendrier and his Danse Macabre.

1. Cf. chapters XLVIII, n. 6; XLIX, n. 5; LXXII, n. 4.

2. Cf. Chap. CXV, n. 2.

3. Dutch XCIV. Cf. also XXXVII, n. 2 and XLVI in which all others censure abbots who throw dice.

4. Cf. p. 5, n. 6, of text.

INFLUENCE OF DER ZOTTEN ENDE DER NARREN SCIP

The direct influence of Marchant's edition Der Zotten ende der Narren Scip is best measured by the number of reprints which appeared. The six editions were published over a span of 135 years, the first in 1504. The last two were 1610 and 1635. It is significant that of the other versions, only the German was republished in the seventeenth century, that is, 1625 and 1629. Immediate interest in the Dutch is therefore as long as that of the German, longer than that of the others.

The second Dutch edition, Henrick Eckert's 1504 Antwerp printing, brought the "Ship" to the Lowlands four years after its first appearance in Paris. From that time on, the Dutch version was reprinted only in the Lowlands, but with long intervals between each two dates (1504 to 1548, 1548 to 1584, 1584 to 1610, 1610 to 1635). This indicates that the interest in the "Ship" was not as intense as in other countries, where they appeared at intervals of but a few months at times.

The first three Lowlands editions were products of Antwerp and Brussels, the last two of Leyden and Amsterdam. This grouping may also be an indication that the interest was local. It suggests that the southern province publications may not have been widely known in the northern provinces until the beginning of the seventeenth century. The publication of the Dutch "Ship" may have actually aroused interest in Jacob van Oestvoren's Dutch poem "Die blauwe Schute." This poem

was written in 1413 but remained in manuscript until the sixteenth century. Then it appeared in a wave of editions.¹ The poem, like the Narrenschiff, is a passenger list of "sinners" or "fools". It is likely that the popularity of Der Zotten ende der Narren Scip called attention to the commercial possibilities of the printing of "Die blauwe Schute".

Still another bit of evidence of the influence of the Narrenschiff material in the Lowlands is a woodcut of an unknown master printed by Peter Warnersz of Kampen about 1550.² It shows a father looking through his fingers while a suitor fondles his daughter. This is similar to the idea in the cut for chapter 33 of the "Ship". The title above the woodcut printed by Warnersz is: "Die oorsake van allen sonden ende schanden." Below is the couplet:

"Want men nv ter tijt doer die vingeren siet/

Daer omme ouer all voele quaets gheschiet".

There are also stanzas of four verses for each of the persons in the cut and a passage of 24 couplets and one triplet on the theme suggested by the cut and the captions given. The likelihood is that this is an instance of the influence of the Dutch rather than of any other version.

-
1. Cf. Pompen, p. 298, sect. 366. Zarncke's edition reproduces the poem in toto, pp. LXIII-LXVII.
 2. Nijhoff, Wouter Nederlandsche Houtsmeden, 1500-1550, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1931-1939. Plate 136.

The infiltrations of the words "nar" and "Zot" into the Dutch language are probably due partly to Der Zotten ende der Narren Scip. Franck¹. gives the origin of the former word as Germanic. He does not list middle Dutch usages, however, nor does Oudemans.² The latter's listing of "narrisch" is cited from the 1573 edition of Plantyn's Schat der Neder-duytscher Spraken.³

Franck indicates that "zot" for "fool" is of French origin.⁴ A middle Dutch word "sot" carried the meaning "mediocre, of little value." Oudemans' listings of forms of "zot" show the same development. His first citation of "zot" to mean "fool" is a use by Coster in 1613.⁵

The uses of "nar" particularly increased noticeably in the seventeenth century.⁶ One early use is in the proverb: "Die een nar uyt-zendt, krijght een zot weder." This is attributed

-
1. Franck, Johannes Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal, 's - Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1912, P. 451.
 2. Oudemans, A. C., Sr. Bijdrage tot een Middel - en Oudnederlandsch Woordenboek, 7 vols., Arnhem, van Marle, 1870-1880.
 3. Ibid., vol. 4, p. 540.
 4. Ibid. p. 827.
 5. Ibid. vol. 6, 455-6.
 6. Cf. Woordenboek der Nederlandsche Taal, 's Gravenhage, M. Nijhoff, 1882- Vol. IX, cols. 1551-1553.

to de Brune, a 17th century Dutch writer.¹ Hoffmann von Fallersleben,² however, lists "Die enen ghec uutsent, hem comt een dwaes weder" in his reprint of the 1486 collection of Dutch proverbs.³ The substitution by de Brune of two words of foreign origin for the two older Dutch words indicates a new popularity.

The word "Narre(n)schip" also appears in the expression "Hi is oick admirael van 't narreschip".⁴

Another interesting usage is by Van der Veen, 17th century writer:

"Hoe sal ik dit verstaen

Dat ghy soo grooten Nar sonder bellen gaen."⁵

1. Ibid., col. 1552.

2. Hoffmann von Fallersleben, Heinrich Altniederländische Sprichwörter, Hannover, Carl Rümpler, 1854, No. 217, part 9 of Horae Belgicae, Vratislaviae, 1830-1854, 13 parts.

3. This same idea appears in chapter XXXIV of Der Zotten ende der Narren Scip. The motto (b) has "Menich gaet Sot wech die Sotter keert."

4. Woordenboek der Nederlandsche Taal. vol. IX, col. 1553.

5. Ibid., col. 1552.

The relationship of Badius and Marchant did not end with the influence of the former's Stultiferae Naves on Der Zotten ende der Narren Scip. It was mentioned above that they were members of the same group of printers in Paris. Renouard indicates that these two were closely associated.¹ That Badius knew the Dutch version and that he could read it are beyond doubt, as he too was from the Lowlands.²

The similarity of Badius' second "Ship", Navis Stultifera, 1505 and after, to the Dutch version is seen in the first poem³ used by each as introduction. Both permit the ship to speak for itself. The ships announce their purposes. They are not encouraging folly, but advising against it.

Badius' approach to the problem is like Marchant's.⁴ Both versions use the Latin marginations of the Paris Latin edition.⁵ Both have short chapters on some subjects which called forth long chapters in the original. Both use a motto, prose, and

-
1. Renouard, Philippe Bibliographie des Impressions...de Josse Badius, etc., Paris, 1908. Vol I, p. 22: "...il a même déterminé l'existence d'une véritable association entre lui et Guy Marchant...".
 2. There is some question of his exact birthplace but it is believed to be Assche or Ghent. The "Ascensius" may be his Latinized form of "from Assche".
 3. Zarncke's edition reproduces the poems of the Badius edition, p. 217.
 4. Mentioned by Pompen, p. 271, sect. 322, footnote 3.
 5. Badius' edition also used Robert Gaguin's "De Fatuis Mundanis" poem and does not use Brant's chapter "De Singularitate, etc." Cf. Zarncke, p. 218.

verse as a chapter, though this technique is not different from Badius' pattern in the Stultiferae Naves.

Zarncke's edition does not reproduce Badius' prose passages in the model chapters and hence the real satire is not available for comparison. However, even in the verse portions one remarkable similarity has been noted in chapter IV. The Dutch states: "Die schoenen zijn als Koe muylen breet."¹ Badius has: "...bouis ora pedi."²

These similarities in the few passages compared suggest that a detailed study would prove the influence of Marchant on Badius.

Pompen's study proved to his own satisfaction, at least, that the German did not influence Barclay. The latter's statement that he had "oversene the fyrst invencion in Doche" was for Pompen a defensive statement only. Barclay wished to give the impression that he consulted the work of "Erant, the famous man" and not just of "Locher..his prophet."³

There are some minor similarities between the Dutch and Barclay's English version. Among them is the use of the envoy by Barclay. The verse passage of "Die Leeraer" in the

1. IV, n. 8.

2. Cf. Zarncke, p. 218.

3. Pompen, p. 280, sect. 339.

Dutch is a close parallel to it. There is no device in other versions that compares as favorably and none that even resembles the envoy in Locher, Barclay's chief source.

One textual similarity is found in chapter 16, a chapter on drunkenness. In the verse passage of the Dutch there is a list of drunkards who react to drink in twelve different ways. In about as many verses of the English Barclay gives a list which agrees in all but three or four of the types of drunkard, depending on one's interpretation. Some of the examples omitted in Barclay may be found in two Latin marginations in Barclay's edition which parallel both the English and Dutch texts. The source of the marginations was not known to Pompen, but the similarity of the passages warrants a comparison of the two texts.

A minor similarity of the two works is noted in passing. Both use David as an example in chapter 13. Of the latter, Franstadt¹ claimed it came from the German and Pompen² believes it came from Barclay's knowledge of the Bible.

1. Franstadt, Fedor Über das Verhältniß von Barclay's "Ship of Fools" zur lateinischen, französischen und deutschen Quelle, Breslau, 1894. p. 50.

2. Pompen, p. 28, sect. 45.

Barclay sometimes did distinguish between "dutche" and "almayn."¹ The question which must then be considered is whether or not Barclay's use of the "fyrst invencion in Doche" could possibly mean Marchant's translation.

1. Cf. Pompen, p. 279, sect. 338.

DESCRIPTION OF THE TEXT

The text used in this study is that of Jan van Ghelen's 1583 Antwerp edition of Nauis Stultorum oft der Sotten Scip. This text was chosen in preference to the others consulted (1500 and 1504) because of its accessibility in the United States for reference. It has another advantage over the other two. It is a folio edition with an ornamental border around the text of each page. This factor contributed to the elimination of distortion of words by foreshortening in the middle of the double-page spread.

While the other two editions seem to be fine specimens of printing workmanship, neither is complete in text. The copy of the editio princeps of Marchant lacks two pages (one leaf) affecting chapters LVII and LVIII. The copy of the Henrick Eckert edition of 1504 has portions of chapters XVII and LXIII blanked out on the film. Both are difficult to decipher in the center of the double-page spread. They are quarto editions with narrower margins and were filmed two pages per frame.

Jan van Ghelen's and Marchant's editions fall into a pattern much like that of the Brant editions. Beginning with chapter VII the limited available space forced Marchant to confine his chapters or expand them to two complete pages each, one double spread. Chapters begin on the left page with the chapter number and the distich motto.¹ These are

1. Exceptions are chapters XCVIII, CX, and CXV, which have no mottoes, and III and LV, which have two distichs.

followed by a woodcut similar to those of the Brant editions.^{1.}
 Jan van Ghelen's edition has cuts from the Henrick Eckert
 1504 edition for chapters LXI, XC, CX, and the title page.
 Most of the others are from a German edition.^{2.}

The prose passage of the text begins under the cut and
 concludes on the right page. The number of lines of prose
 varies as does the verse passage or envoy which concludes the
 chapter on the right page. The Jan van Ghelen edition has
 a heading "Die Leeraer", "Die Leeraer seyt aldus," or "Die
 Leeraer spreeckt" as the heading for all but a few of the
 envoys. Lack of space caused the omission of some of these
 headings in Marchant's edition.

Some of the chapters deviate from this pattern. Among
 these are the longer chapters I, III, VI, LXXIV, XCIII, and
 XCIX. Some are complete on one page including the woodcut.
 These are LXIII, LXIV, LXXV, LXXXIV, LXXXV, XC, XCI, XCII,
 XCIV, C, CII, and CIII.

The double spread in Jan van Ghelen's edition is headed
 with "HET SCHIP" on the left page and "DER NARREN" on the

-
1. Examples of most of these cuts can be found in the
 facsimile editions of Franz Schultz (Brant, Sebastian
Das Narrenschiff, ed. Franz Schultz, Strassburg,
 Trubner, 1913) and Hans Koegler (Brant, Sebastian, Das
Narrenschiff, Basel, Frobenius, 1913) or in the English
 translation by E. H. Zeydel (Brant, Sebastian The Ship
of Fools transl. into English by Edwin H. Zeydel, New
 York, Columbia Univ. Press, 1944).
 2. The cut for III has the words "gnad her". The cut for
 LXXI has "Ritter Peter" and "Doktor Griff".

right page.¹ His edition also numbers the folio with a number in Arabic numerals or "fo(1)" with a number.² He also follows the early custom of printing the first word of the following page in the lower right hand corner of the page.³

Eckert's edition aimed at more economy of space. He used short, broad cuts and crowded his text. He did not attempt to make each chapter fit the double spread.

The text used here follows the spelling of the 1584 text of van Ghelen. Where he substituted another word for Marchant's original selection, the original follows van Ghelen's substitution and is enclosed in parentheses. Any such insertions from Eckert's text are also enclosed in parentheses and preceded by his initials (HE:).

Spelling variations from one text to another are generally not included for the reason that they are too numerous. An occasional variation which was thought to be of interest for purposes of indicating the linguistic changes over the span of 84 years between the first and fourth editions is included. Variations of spelling within the separate texts themselves are numerous, van Ghelen's text showing the least consistency in spelling.

1-2-3. These features have all been omitted in the type-written copy as the title has no significance when split over two successive pages and the foliation and the word at the bottom would not agree with the pagination. Paragraph signs used for decoration are also omitted.

The text is intended to be correct and faithful even to the retention of obvious errors, frequent variations of spelling within van Ghelen's text, and certain abbreviations such as the "-q;" for Latin enclitic -que. In cases of doubt due to the text's not being easily deciphered, what is presumed to be the correct form has been substituted. This is particularly likely to be the case with the confusion between the Gothic text type "u" and "n" and the long "s" with "f".

Abbreviations not easily reproduced have been interpreted. Following this policy these changes have been made:

ā	is reproduced as	"am"	or	"an"
ō		om		on
ū		um		un
ē		em		en
en̄		ende		
ʃ		ver-		

Van Ghelen's text seems to follow the trend toward the omission of the final -e of infinitives after "te" ("te stellene" becomes in van Ghelen's text "te stellen"). Hence when his infinitives end in -ē, they have been interpreted as ending in -en.

ABBREVIATIONS

References to the books of the Bible have followed the Douay version in order to keep the numbering consistent with that of the marginations in the Latin editions. Wherever the King James version differs from the Douay version, the former is given in parentheses after the latter. Apocryphal books have but one listing.

Arabic numerals as chapter numbers refer to the numbering of the original German of Brant (according to Zarncke's numbering). For the Dutch chapter numbers the Roman numerals have been used. Hence "Cut chap. 37" means a cut similar to that of Brant's "A", chap. 37.

Abbreviations which do not follow Webster's New International Dictionary and which have been adopted arbitrarily are as follows:

a, b, c, d for lines of the motto (Zarncke's α, β , etc.).

A for Brant's first edition (following Zarncke) of the Narrenschiff, Basel, 1494.

"b" for Das Narrenschiff, Nürnberg, 1494 (following Zarncke).

G.M. for Guy Marchant.

H.E. for Henrick Eckert.

L. for Locher or Locher's Latin translation of the Narrenschiff.

L.G. for the Low German text or edition Dat Narrenschyp, translated by Hans van Ghetelen, Lübeck, 1497.

Lat. for the Latin text of Locher.

marg. for margin, marginal, or margination, with reference to editions of Locher's Latin translation of the Narrenschiff

N for Das neue Narrenschiff, Strassburg, 1494 (Zarncke's terminology).

not. for notation or quotation in the editions of Locher's Latin translation.

ref. for reference, meaning a name, scriptural reference, reference to canon or civil law, or to a classical writer, in editions of Locher's Latin translation.

BIBLIOGRAPHY

This bibliography excludes reference works such as the Corpus juris canonici, the editions of Latin poets consulted, dictionaries, quotation lexica, indices verborum, and concordances.

A. Fifteenth and Sixteenth Century Editions

Badius Ascensius, Jodocus. Stultiferae Naves. Paris, Thielmann Kerver, 1500/01. (Hain-Copinger 2240, Gesamtkat. d. Wiegendr. 3155) Microfilm edition of the copy in the New York Public Library.

Brant, Sebastian. Das Narrenschiff.
Latin: Stultifera Navis. Translated into Latin by Jacob Locher. Nürnberg, Georg Stuchs, 1497. (Hain 3747; Gesamtkat. d. Wiegendr. 5055). Property of Mr. Charles Weber, Cincinnati.

_____. English: The Ship of Fools. Translated into English by Alexander Barclay. 2. edition. London, Cawood, 1570. With Latin text and marginations.

_____. Dutch: Der Zotten ende der Narren Scip. Translated into Dutch by Guy Marchant. Paris, Guy Marchant, 1500. (Pellechet-Polain 2826; Gesamtkat. d. Wiegendr. 5066) Microfilm edition of the unique copy in the Bibliotheque Nationale, Paris.

Another edition. Antwerp, Henrick Eckert, 1504. Microfilm of the copy in the Bodleian Library, Oxford.

Another edition. Antwerp, Jan van Ghelen, 1584. Microfilm of the copy in the Cornell University Library, Ithaca.

B. General Bibliography (including Modern Editions of the Narrenschiff)

Allgemeine deutsche Biographie. 55 vols. Leipzig, 1875-1910. Vol. 3:256-259 und "Brant, Sebastian" by (Elias) Steinmeyer.

Arlt, Gustave O. "The Foliation of Geiler von Kaisersbergs Narrenschiff." Modern Philology. Vol. 28:271-279. Feb., 1931.

- Bebemeyer, G. "Narrenliteratur." In Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Herausgegeben von Paul Merker und Wolfgang Stammler. Vol. 2:445-448. Berlin, Walter de Gruyter, 1925-31.
- Bluhm, Heinz. "A Supplement to Zarncke's Note on Brant's Narrenschiff, Cap. 13, 1". Modern Language Notes. Vol. 56: 139-140. Feb., 1941.
- Bond, R. Warwick. "Brant's das Narrenschiff". Dublin Review. Vol. 187: 50-68. July, 1930.
- Brant, Sebastian. Das Narrenschiff. Hrsg. Felix Bobertag (Kürschners Deutsche National-literatur, Bd. 16.) Berlin und Stuttgart, (1889).
- _____. Hrsg. Karl Goedeke. Leipzig, Brockhaus, 1872.
- _____. Facs. hrsg. v. Hans Koegler. Basel, Frobenius, 1913.
- _____. mit Geiler von Kaisersbergs Predigten darüber und Thomas Murners Schelmenzunft. (In: Das Kloster, Vol. I.) Stuttgart, 1845.
- _____. nebst dessen Freiheitstafel. Neue Ausgabe nach der Originalausgabe besorgt und mit Anmerkungen versehen von Adam W. Strobel. Quedlinburg und Leipzig, 1839.
- _____. Facs. hrsg. v. Franz Schultz. Strassburg, Trubner, 1913.
- _____. Hrsg. Friedrich Zarncke. Leipzig, Georg Wigand, 1854.
- _____. Low German: Dat Narrenschyp von Hans van Ghetelen. Edited by Herman Brandes. Halle (Saale), Max Niemeyer, 1914.
- Brant. _____. English: The Ship of Fools. Translated by Alexander Barclay. Edited by T. H. Jamieson, Edinburgh, William Paterson, 1874.
- Brinton, Anna C. "The Ships of Columbus in Brant's Virgil." Art and Archaeology. Vol. 26: 83-86, 94. Sept. 1928.
- Catholic Encyclopedia. 15 vols. New York, 1907-1914.
Vol. 5:263-269. "Ecclesiasticus," by Francis E. Gigot.
Vol. 9:672-674. "Mark," by J. MacRoy.

- Claus, Paul. Rhythmik und Metrik in Sebastian Brant's Narrenschiff. Strassburg, Trubner, 1911.
- Conway, W. Martin. "Early Printing in Holland". Magazine of Art. Vol. 4: 190, 505.
- Conway, W. Martin. "Old World Printing and Woodcutting." Magazine of Art. Vol. 7: 68.
- Cummings, Edgar C. "An Obscure Line in Brant's Narrenschiff". Modern Language Notes. Vol. 54: 283-4. April, 1939.
- Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon. Edited by Wolfgang Stammeler. Berlin and Leipzig. 1933-36. Under "Brant, Sebastian" by Ruth Westermann, Vol. I: columns 276-289.
- Dictionnaire biographique des Sciences, des Lettres et Arts en Belgique. Bruxelles, 1936. See under "van Ghelen, Jan." (Tome 2: 1055b).
- Fraustadt, Fedor. Ueber das Verhältniß von Barclay's "Ship of Fools" zur lateinischen, französischen und deutschen Quelle. Breslau, Nischkowsky, 1894.
- Gerlach, Wolfgang. "Sebastian Brant's Defensorium". Zeitschrift für deutsche Philologie. Bd. 62: 138-144. 1937.
- Goedeke, Karl. Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung. Bd. I: 381-392. 2. Auflage. Dresden, Ehlermann, 1884.
- Greswell, Wm. Parr. Annals of Parisian Typography. London, Cadell and Davies, 1818.
- Ivins, W. M. "Artistic Aspects of Fifteenth Century Printing." Bibliographical Society of America Papers. Vol. 26: 1-51. 1932.
- Johnson, A. F. "Supply of Types in the 15th Century". Library. Ser. 4, vol. 24: 47-65. June, 1943.
- Lasch, Agatha. "Dat Narrenschyp von Hans Ghetelen, herausgegeben von Herman Brandes" reviewed by Agatha Lasch. Modern Language Notes. Vol. 30: 186-189.
- Lyell, James P. R.. Notes on "Early Book-Illustration in Spain." Library. 4th series, vol. 6, No. 1: 1-41. June, 1925.

- Marchant, Guy. The Kalendar and Compost of Shepherds from the original edition published by Guy Marchant in Paris in the year 1493, and translated in English c. 1518: newly edited for the year 1931 by G. C. Heseltine. London: Peter Davies, Nov. 1930.
- Nijhoff, Wouter. L'Art Typographique Dans les Pays-bas, 1500-1540. La Haye, M. Nijhoff, 1926.
- Nijhoff, Wouter. Nederlandsche Houtsneden, 1500-1550. 2 vols. and 3 (2?) portfolios. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1931-1939.
- O'Connor, Dorothy. "Notes on the Influence of Brant's Narrenschiff outside Germany." Modern Language Review Vol. 20: 61-70. Jan., 1925.
- O'Connor, Dorothy. "Sébastien Brant en France au XVIIe Siècle." Revue de Litterature Comparee. Vol. 8: 309-317. 1928.
- Plomer, Henry. Wynkyn de Worde and his Contemporaries. London, Grafton & Co., Coptic House, 1925.
- Pompen, Aurelius. The English Versions of the "Ship of Fools," a Contribution to the History of the Early French Renaissance in England. London, Longmans, Green, 1925.
- Priebsch, R. "A Case of Collaboration between Jacob Wimpfeling and Sebastian Brant." Modern Language Notes. Vol. 25: 192-4. April, 1930.
- Redgrave, Gilbert R. "The Illustrated Books of Sebastian Brant." Bibliographica. Vol. 2: 47-60. 1896.
- Renouard, Ph. Documents sur les Imprimeurs, Libraires, Cartiers, Graveurs, Fondateurs de Lettres, Relieurs, Doreurs de Livres, Faiseurs de Fermoirs, Enlumineurs, Parcheminiers et Papetiers ayant exercé à Paris de 1450-1600. Paris, H. Champion, 1901.
- Renouard, Ph. "Imprimeurs Parisiens, Libraires, Fondateurs de Caractères et Correcteurs d'Imprimerie." Revue des Bibliothèques. Vol. 29:31-32. 1922 ("Badius, Josse")
- Renouard, Ph. Bibliographie des Impressions et des Oeuvres de Josse Badius Ascensius, Imprimeur et Humaniste, 1462-1535. 3 Vols. Paris, E. Paul et fils et Guillemin, 1908.
- Roersch, Alphonse. "J. Badius Ascensius Gandensis." Revue des Bibliothèques. Vol. 19: 337-350. 1909.

- Rostenberg, Leona. "Printers of Strassburg and Humanism, from 1501 to the Reformation." Bibliographical Society of America Papers. Vol. 34, No. 1: 68-77. 1940.
- Ruland, A. "Eine zweite lateinische Bearbeitung des Narrenschiffs von Jakob Locher, genannt Philomusus." Serapeum. Vol. 15: 337-348, 353-365, 369-377. 1854. Vol. 16: 28-32, 41-48, 61-64. 1855.
- Stammler, Wolfgang. Von der Mystik zum Barock, 1400-1600. Stuttgart, Metzler, 1927. (Epochen der deutschen Literatur, Bd. II, I.)
- Taylor, Archer. Problems in German Literary History of the Fifteenth and Sixteenth Centuries. New York, Modern Language Association of America, 1939.
- Willems, J. F. Verhandeling over de Nederduytsche Tael-en Letterkunde opzigtelyk de Zuydelyke Provinten. 2 vols. Antwerp, J. S. Schoeseters, 1819.
- Willoughby, E. E. "Printer's Mark of Guy Marchant." Library Quarterly. Vol. 5: 349-350. July, 1935.
- Zeydel, Edwin H. "Notes on Sebastian Brant's Narrenschiff." Modern Language Notes. Vol. 58: 340-346. May, 1943.
- Zeydel, Edwin H. "Sebastian Brant and the Discovery of America." Journal of English and Germanic Philology. Vol. 42: 410-411. 1943.
- Zeydel, Edwin H. "Some Literary Aspects of Sebastian Brant's Narrenschiff." Studies in Philology. Vol. 42: 21-30. Jan. 1945.

Nauis Stultorum:
oft,
Der sotten schip

Vertiert met hondert ende .xv. schoone Figuren/
volghende hare beduydenissen/ ende elck Passagie Moraellijck
int cort wtgheleyt: Waer inne men sien mach hoe menigherley
Narren datter zijn.

Seer bequaem om te leeren het quaet van tgoet t'onderscheyden,
om de Sonde te schouwen ende deuchdelijck te leuen.

Eerst Ghemaect in Hoochduytsch deur M. Sebastiaen Brandt/
Doctoer inder Rechten.

(Cut from chapters CXIV and CXV
of 1504 Dutch edition of
Hen. Eckert)

THANTVVERPEN,
Ghedruckt opde Lombaerde Veste/ inden witten Hasewint/
by my Jan van Ghelen. 1 5 8 4.
Met Gratie ende Priuilegie.

Der Narren Schip.

Der Narren Schip is mijnen name¹.
 Om dat ick alle die Sotten versame
 Dus ben ick veel te seer gheladen.
 Elck sal my vlien can ickthen raden
 Soo wie hier in compt om zijn behaghen.
 (GM: En vindt int hende niet anders dan claghen.)

Die Stierman van den Schepe.

Hoort, hoort, ghy Sotten, ghy dwasen, ghy doren
 Der Narren Schip wilt hem ghaen poren (porren).
 Elck haeste hem, dier wilt inne varen,
 Men drinckter, men schinkter, men speelter op snaren².
 Men eyschter gheen ghelt, ten sy ten eynde
 Met lange te borghen, ick menighen scheeynde.

-
1. This may have influenced Badius' introductory poem "Navis Stultifera ad lectorem" of his Navis Stultifera, 1505 and after. Cf. Zarncke reproduction p. 217.
 2. This list of activities is parallel to chap. III, n. 22.

Ian van Ghelen

Tot den Christelijcken Leser.

(GM: Dit es de vorsprake ende prologe van desen wercke.)

Aenghemerct dat also die wijse scrijft, der sotten ghetal is sonder eynde, ende om dat men die verkeerde niet lichtelijck bekeeren en can, ende nochtans elck schuldich is na sijn vermoghen sijnen euen kersten menschen te berispene, ende t'onderwijsene alft (sic! for alst) hem nut duncket, so heeft M. Sebastianus Brant, doctoer in decreten ende waerdelijcke (wereldelijce) rechten, eenen goeden middel vonden om die gecke, sotte, dwase, doore, ende onwijse (die ic voor een neme) soetelijcken t'onderwijsene, met veelleeringen ghenomen wt der heyligher Schriftueren ende den gescreuenen Rechten die welcke hy niet strangelijck noch hardelijck gelijk die Philosophen plegen, maer genoechlijck also Esopus zijn byspelen ende sagen oft fabulen verteldt,¹ ons gheeft sprekende van eenen Schepe dwelcke nae sijn ouerlandtsche sprake gheheeten is, der Narrenschip dat is der sotten ofte dwasen Schip. Ende dat omme oorsaken. Eerst om dat in der heyligher

1. cf. Badius Ascensius, *Jodocus: Stultiferae Naves*, In *Stultiferae Naves Praefatio*, par. 1.
 Si Aesopus ille e Phrygia (ut Aulus Gellius inquit) fabulator haud immerito sapiens aestimatus est quoniam quae utilia monitu suasuque essent non imperiose praecepit et censuit, ut philosophis mos est, sed festivos delectabilesque apologos commentus, res salubriter ac prospicenter animadversas in mentes animosque hominum, cum audiendi quadam illecebra, induit; si, inquam, ille sapienter instituisse comprobatur, non inferior debebitur gloria, neque minor gratia Sebastiano Brant, alemanno, viro perquam anxie docto, quippe et legum et litterarum bonarum peritissimo, qui faceta jucundaque commentatione fatuos ac stultos, quorum infinitus est numerus, ita erudit et castigat, ut salibus ejus atque festivissimo sermone illecti, non prius in se animadvertere eum sentiant quam (ut de Flacco dicitur) admissus circum praecordia ludat, eosque resipiscentes (siquidem sese curabiles exhibeant) in prudentium sententiam concedere cogat.

schriftueren al die wereltdt gheleken is, badt dat Meyr der Zee (dat mer dat is der zee), ouermidts dat inde wereltdt, noch in der Zee, gheen ghestadicheydt, noch versekerheydt en is. Ende daer omme alsoo Sinte Hieronimus schrijft. Alle die ter hauenen van salicheden gheraken willen, alsoo wy alle moeten willen ende niet anders wel connen ghewillen, moeten varen int Schip van onnooselheden daer wy metten heyligher doopsele inne gheset werden, ofte nae dat wy daer wt gheuallen zijn, midt-gaders onse groote sonden, op die plancke van penitentien.² Maer leyder weynich ende dunne ghesaeyt zijn, sy die in onnooselheden blijuen ofte ghewarighe penitentie doen, ende daeromme zijn die sotten ouertallijck. Ten anderen omme der sorchelijckheydt wille, want alsoo Iuuenalis schrijft,³ int schip en zijn wy maer drie vingeren berts van der doot, dat is van verdrincken, ende die int Narre schip varen zijnder noch naerder, want sy (en ziin:) alsoo verre alst in hem lieden in (es) alle doot zijn die in doodelicke sonden zijn, ende en connen sonder sonderlinghe gracie Godts nimmermehr verrijsen van der doot der sielen, hoe wel dat Godt sijn gracie niemanten en weyghert, alsoo langhe als hy noch leeft. Ende hier om seydt Hieronimus. Leest ghy ende herleest al dat ghesproken oft gheschreuen is, ghy en sult niet vreeselijcker noch ontsinnelijcker vinden, dan te leuen also ghi niet en doudt willen steruen,⁴ Want alsoo Seneca spreeckt, niemandt en heeft Godt soo te vriende, dat hy versekert sy noch morghen te leuene.⁵ Ten derden om der

2. I cannot locate this.

3. I cannot locate this.

4. cf. Chapt. LXXX.

5. Seneca. Thyestes, Act III, 619:
Nemo tam diuos habuit fauentes,
Crastinum ut possit sibi polliceri.

menichten wille, die eer int schip dan in waghene ouer varen, om dies wille dan dat voorseyde schip niet om dat wy daer inne gaen souden, maer om te vlien ghemaect is, soo hebbe ickt ter hoochster glorien der Godlijcker Maiesteyt, ende der leeringen van alle goede kerstenen menschen, die niet dan Duytsch alsoo men in Neder-landen spreect en connen, ouerghestelt ende getranslateert wten Latijne, beyde in prose ende rijme, ende ick hebber af ende toeghedaen, alsoot my oorbaerlijck dochte, volghende nochtans goede Doctours (docteurs) daer ich my op stichte,⁶ biddende hen allen, diet lesen oft hooren, dat zijt int beste keeren. Wt Antwerpen, den 23. dach van Maye. Anno 1584.

Vwer E. dienst-willighe Ian van Ghelen

6. He suggests several sources (Goede Doctours).

D'authour (Een aenroepen) Tot onsen Heere om hulpe.^{1.}
 O Godlijcke Maiesteyt alder hoochste wesen
 Oorspronck van goede noch oyt (nye) volpresen
 Beghinsel gheuende tot allen deuchden
 Sonder beghinsel volmaect in vreuchden
 In glorien/ in machte in wijsheyt/ in godheit (goedheit)
 Fonteyne van gratien met oueruloetheyt
 Waer wt dat vloeyen alle goede wercken.
 Godt Heere beminder van uwer (dijner) kercken
 Slaet neder die ooghen van uwer ghenaden

Op ons die int dal van tranen waden
 Seynt ons een lichte van uwer // claerheyt
 Gheeft my den Gheest van uwer // waerheyt
 Dat ick begrijpen ende wt mach spreken
 Ende soo misprijsen der werelt ghebreken
 Datter v eere ende danck af rijse
 Ende gheleert moghen zijn die slechte onwijse
 Die nv int swijm (zwim) (1635:slijm) van sorghen swimmen
 Ende ten schepe van sotheyt climmen
 Varende ter hellen/ daer sy t'eeuwighen daghen
 Sullen haer dwaesheyt deerlijck beclaghen.

Helpt dan o vader van allen lichte
 Dat ick dit werck t'uwer eeren dichte
 Op dat diet hooren of selue lesen
 Moeten daer mede zijn onderwesen
 Dat sy buyten schepe van allen sonden
 Ende alder onwijsheyt in laetste vonden
 Metden wijsen van uwen houe
 V altijts bystant (bistaen)/ tot uwen loue
 Singhende/ danck glorie/ ende eere
 Sy Gode almachtich der wijsen Heere.

A M E N.

1. There seems to be no close parallel to this prayer in other versions.
2. Here and elsewhere in this prayer Marchant used du,dijn.

Dat eerste Capittel

Dit is deerste Capittel der Narren schepen

Daer die verwaende in zijn begrepen

(Cut Chap. 1)

Nae die Heylighe leeringe van onsen lieuen Heere ende behouder Jhesu/ soo wie wt zijns euen keerstens ooghen eenich ghestubbe oft ghestof wilt weeren/ die sal eerstmael den balck/ die hy in zijne ooghen draecht wt trecken/ dat is zijn groote ende groue sonden wech doen/ eer hi yemant berispe/¹·mids welcken die Leeraers van goeden seden/ ende deuchden/ die ander Menschen berispen willen/ plaghen aen haren Staet/ niet aen haren persoone te beghinnenen.

Ghelijc Persius beriptse (sic)/ alle die wt ydel glorie schrijuen oft dat geschreuen is/ om ydel glorie te leeren ende vertellen onbetamelijck/²·ende inder ghelijcke M.

S E B A S T I A N U S B R A N T/ voorseyt/ die dit Boeck eerstmael (eerst) gedicht heeft/ berispt int eerste Capittel/ hen allen die wt verwaentheden/ oft ydelheden/ doen den Volcke verstane/ dat si meer weten dan si doen/ ende daeromme meer Boecken coopen/ dan si lesen willen ofte verstaen connen/ ende zijn te vreden dat si schoon zijn/ wel ghebonden ende vergult/³·ende suyverense vanden ghestubbe ende mulle/⁴·ende keeren die bladeren omme/ al en verstaen si daer niet inne. Ende ouermidts dat luttele ende weynich menschen/ studeren/ ende veel Boecken hebben seer weynich helpt. Daerom seydt Diodorus Siculus/ in zijn eerste

-
1. Matt. 7:3-5. Luke 6:41-42.
 2. General subject of Persius Satire I is corruption of and vanity in literary taste. The last marginal reference of the Latin text is to Persius.
 3. Lat. text, l.19, viridi tegmine, green binding:
 4. The original text (L.8) has "keep flies off"; the Lat. changes to idea of dusting (with: plumatis - flabellis).

Boeck/⁵. dat soo wie alle die Leeraers ouerloopen wilde/ hem seluen soude verlast vinden/ vander menicheyt der Boecken/ ende menichfoudicheyt der Materien/ midts welcken hy seer qualijcken soude connen daer wt ghetrecken/ die rechte waerheydt/ Waeromme Salomon berispede die ydelheydt der Wereldt/⁶. ende seyt dat van Boecken te maecken gheen eynde/⁷. noch oock Mate en is/ niet dat hy daeromme verbiedt Boecken wel te maeckene/ maer te maeckene sonder eenighen oorbaer ende onwijselijck/ ghelijckerwijs sy dan doen/ die noch constelijcker nock (sic) warachtelijcker en schrijuen/ ende verstellen/ dat sy te voren gheschreuen vinden. Ende niet sonder cause ende oorsaecke zijn si te berispene/ die hem voorder onderwinden/ dan si verstaen beyde int maecken ofte schrijuen ende int lesen/ want veel onghelouicheden rijzen wt den boecken in Duytsche ofte ander gemeynder spraken ghestelt/ die men nauwe in den latijne met veel studerens ende onderwijns verstaen en can/ ende daer omme vermaent ons S. Pauwels dat wy soudens smaken van der hoogher leeringhen met soberheden.⁸ Item ghelijck dat gheen dinck oorbaerlijcker en is dan goede leeringhe ter deuchden ghegheuen/ alsoo en is niet argher noch sorchelijcker dan valsche leeringhen oft goede leeringhe qualijck verstaen. Niemandt en sal dan hem voorder onderwinden dan hy gheleert en is/ ende en sal niet doen dat Esayas hem berispe/ segghende in zijn 29. Capittel.⁹ Men sal den boeck gheuen die gheene letteren en connen/ oft hy segghen

5.

6. Subject of book of Ecclesiastes; cf. particularly Eccl. 1:2 and 12:8; used by Badius in his preface to Stultiferae Naves.

7. Eccl. 12:12; marg. ref. to Eccl. 12.

8. Rom. 12:3.

9. Is. 29:12.

wilde ten is niet genoeg dat men boecken hebbe/ maer men moetse studeren ende pijnen te verstaen/ want die anders doen sijn alder diepste int Narre schip gheseten/ midts dat sy hem seluen doen verstaen dat sy vroet ende wijs sijn/ ende daer omme en sijn sy noch cout/ noch heet/ maer lauwe/ die welcke sint Jan int derde Capittel van den Apocalipsis seydt dat hijse wt spouwen sal/¹⁰. want gheen lieden in meerdere sorghen en zijn/ dan die hem laten duncken/ dat si beter oft wijser sijn dan sy sijn. Voort meer sulcke lieden bedrieghen niet alleene hem seluen/ maer oock veel andere met quaden rade ende valscher leeringhen/ waer omme sy int eerste capittel vanden Narren oft sotten te rechte ghestelt sijn. Maer om dat ic lichte to lanck vallen soude/¹¹ wil ick dat ic int Latijn vonden hebbe ouerstellen aldus.¹²

10. Rev. 3:15-16.

11. Apologies for not giving more examples or for having already given too many are frequent.

12. This suggests that the following verse passage is based on the Latin. Possibly the preceding has a different source.

Die eerste Sot ende Narre
spreect aldus.

Dat ick int Narre schip ben eerst gheseten
En is gheen wondre/ want ick wil weten
Meer dan mijn meester/ waeromme ic coope
Schoone boecken met grooten hoope
En canse niet lesen/ noch min verstaen
Maer canse reynich houden ende tstof afslaen
Ende als men spreect van eenigher wijsheyt
Segghe ick dat ick hebbe in mijn huys bereyt
Al dat een wijs man sal billicx weten
Het ziin corpus iure oft decreten ^{13.}

Ptholomeus van Egypten coninck groot ^{14.}
Van allen landen Doctours ontboot

Om te hebbene haer rechten ende wijsheyt
In sinen rijke: waer van men seyt

Dat hy die rechten niet en verstant
Ten is gheen noot dat wy (my?) sy cont

Al datmen schrijft is my ghenoech
Heet ick mijn heere na miin gheuoech
Voor my studeren die ghesellen mijn

En spreke voor clercken gheen latijn ^{15.}

Maer onder die leecke bedrijft (bedriuc) ick wondere
Niemant wiisere/ niemant facondere

En is gherekent noch beter daer toe
Waer omme ick alle dese Sotheyt doe.

Die Leeraer seyt aldus.

Die oude Leeraers die hooghe ghepresen
Wt wien is alle wijsheyt gheresen

Oeffende haer boecken maer hem al voren
Nv draghen vele doctours des ezels oren.

-
12. This portion is a fairly close translation of the Latin text. Deviations have been noted below.
13. Addition by G. M., priest. He makes frequent use of the canon law in his chapters.
14. Other versions say Ptolemy collected books from all countries. Marg. ref. Josephus Bk. 12.
15. Other versions (exc. the French) indicate the fool speaks (a) little Latin. Here G.M. uses Latin only before the layman and then for ostentation.

Dat tweede Capittel.

Ick en wille na recht noch onrecht vraghen
 Mach ick t'vet Vercken inden ketel iaghen.

(Cut Chap. 2)

Die ander Sotten seer misprijselijck sijn die sonder wijsheyt
 kendennisse vanden rechte steken hem in die Weth/ ende gheuen
 dicwiil onrechtueerdich vonnisse ende quaden raet ende volghen
 int raden oft vonnisse den meesten hoop niet wetende welck
 den besten sy/ ende niet en vraghen moghen sy het vet Vercken
 inden ketel ghecrijghen doende teghen dat verboden is. Maer
 elck wijse sal voor ooghen hebben den oppersten rechter die
 elck meten sal metter maten daer hy mede ghemeten heeft ^{1.}
 ende eysschen eewichlick datmen beseten heeft tijttelijcke
 ende inden tijde niet willen laten.

1. Marg. not next to the cut of the Lat. ed: *Indicantes enim oportet cuncta rimari, prae oculis habentes solum deum, a quo sicut indicabunt indicabuntur, and remitentur in qua mensura fuerint mensi.* In part from Dec. II, 30, 5, 11. Balance adapted from Luke 6:37-38.

Die Leeraer seydt aldus.

Vele lieden om te krijghen eere
 Steken hem int recht dolende seere
 Want wettelick recht ende goeden raet
 Is hem ontcont / den roomschen staet
 Was voortijts geregeert van ouderen wijse
 Nv sitten int recht van cleynen prijse
 Vele beesten met langhen ooren ²
 Die niet en verstaen van dat si hooren
 Noch en dorren vonnis ouergheuen
 By rechten diemer al vint gheschreuen
 Maer volghen dander in allen dinghen
 Moghen si t'Vercken inden ketel bringhen ³
 Sijn si te vreden/ maer nae dit leuen
 Sal Godt ouer al sijns vonnis gheuen
 Ende wreken alle die onrechtueerdicheyt
 Diemen hier doet wt ghiericheyt
 Wt thoorn/ wt vreesen/ wt liefden/ wt nijde ⁴
 Oft anderssins/ dus denckt te tijde
 Wat sorghen het si quaet vonnis gheuen
 Oft quaden raet/ ende betert v leuen.

2. Addition by Marchant.

3. The German editions use this figure in both the motto and the text. cf. A Motto and vs.10, N vs. 26, 85, 102 and L.G. 21, 84, 94.

4. This illustrates Marchant's preference for making lists of sins, follies, etc.

Dat derde Capittel.

Die ghierighe vrecke Sot bouen al
 Vergadert dat hy niet bruycken en sal
 Die milde (ghuffe) sijn goet sonder reden gheeft
 Dies hy daer na in armoeden leeft.^{1.}

(Cut chap. 3)

Alsoo Horatius in sijn sermoonen schrijft/ gheen meerder
 sotten ter werelt en leuen an die verblinde ghierige menschen/
 die schrauen ende wrauen nacht ende dach/ om goet te vergarene
 dies si niet oorboren en doruen;² want gelijk dat Seneca seyt:
 alsoo wel gebreect den ghierigen dat hy heeft als dat hy niet
 en heeft/ want hijs niet en gebruyct al heeft hijs noot.³
 Ende daer omme schijnt hy sotter sijnde dan die milde (ghuffe)/
 want al verdoet hijt al hy heeften ghemack van al waert hem
 dicwijl betere aen siele ende lijue dat hy alle dinck te
 maten dede: want gulsicheydt is moeder van crancten ende
 ghebreckelijcheyt. Maer van den milden (ghuffen) wil ick
 namaels spreken. Van den ghierigen dan sprekende vint men
 in decreten⁴ dat der ghieriger herte eens metten bande der
 begheerlijcheyt ghebonden/ altijts gout/ altijts siluer
 aensiet ende blijdelijker tgout dan die sonne. Ende nochtans
 en can die ghierighe gheen versaetheydt noch veruoltheyt van
 sijnder begheerten vercrijgen/ want soomen meer heeft: soomen
 meer hebben wille/ Ende om dese verblintheyt seyt Salomon
 Ecclesiast. 4. Ick hebbe gheuonden noch een ydelheydt/ het is

1. Censuring of too great generosity is found in ll. 9-11 of the Lat. text (idea from the original German) and in Lat. title.

2. I have not located this.

3. I have not located this.

4. Dec. I, dist. 47,8 Next to cut and marg. ref. to 47.dist.

een mensche die alleene is: ende en heeft noch kindt/ noch Broeder: ende nochtans en hout hy niet af van arbeydene/ ende sijn ooghen en werden niet versaet van rijckdommen. Ende hy en denct niet segghende/ wien arbeyde ick ende om wien beroof ick mijn siele ende mijn leuen van haren weelden ende goede daghen.⁵ Ende daerom seyt hy int derde capittel dat het een gaue Godts sy connen leuen van dat hem Godt verleent heeft. Connen eten en drincken ende vrolijk sijn van sijnen arbeyde. Ende dat niet beters en sy dan blijde sijn ende wel doen in zijnen leuene.⁶ Vele ander auctoriteyts zijn teghen die ghierighe/ als vanden rijcken vrecken inde Helle begrauen/⁷ die nochtans niet soo Sot noch soo onrechtuaerdich en was als nu vele sijn die in drye manieren sondighen wt ghiericheden. Eerst in onrechtueerdich vercrijghen met woekere met valsche coopmanschap (comansap)/ met valscher maten oft ghewichte ende anderssins datmen vanden voorschreuen rijcken vrecke niet en leeft. Ten anderen int qualijck besitten ende houden: want sijt niet en deylen den armen wiens het is wanneer sijs noot hebben. Ghelijck die voorschreuen vrecke Lazarus ontseyde die cruymen van sijnen dissche vallende/ hoe wel dat hijt nochtans mildelijcken verdoet (ghuffelicken verdede) etende ende drinckende alle daghe costelijck: ende sijnde ghecleedt seer wtwendelijck in purpuren cleederen.⁸ Ten derden in qualijck laten⁹ want

5. Eccl. 4: 7-8. No marg. ref. to Eccl. 4. Possibly suggested by the German (A; 3-4; N, 3-4; L.G. 3-4).

6. Eccl. 3:12-13 (i.e., 13-12). No marg. ref.

7. Marg. ref. Luke 16 (cf. vss 19 ff.)

8. Cf. L.G. 9, 53, 45-51.

9. Cf. L.G. 30-31.

dat sy vercreghen hebben met anertelijcken arbeeyden: be-
 waren sy met sorghen ende ongherustheden ende latent met
 droefheden als sijt niet langher besitten en moghen: waer
 om sy gheleken sijn eenen die om sijn ghierichede in die
 helle verdoemt is ghenaeamt Tantalus: die nae der Poeten
 gheschripte ghelijck die rijcke vrecke van dorste ende van
 hongher beswelt ende verderft/ ende nochtans heeft hy totter
 kinnen een schoon fonteyne vloeyende ende voor den neuse wel
 rieckende appelen hanghende maer als hy drincken wilt ontsingt
 hem d'water/ ende als hy eten wilt ontulien hem die appelen.^{10.}
 Wilde ick verhalen die om ghiericheydt verloren sijn beyde in
 siele ende lijue ick soude te lanck vallen. Ghelick Crassus
 Hooftman ofte Capiteyn vanden Romeynen siende sijnder vyanden
 schat beuachtse onwijselijcken ende werdt versieghen. Ende
 om dat rijckheydt menighen belet te studerene/ ende alsoo
 sinte Heronimus seydt wie rijck is/ is onrechtueerdich/ oft
 der onrechtueerdigher erfghenaem. Daeromme een Philosophe
 ghenaeamt Crates worp (wierp) veel ghelts in dat meyr oft in
 die zee.^{12.} Dwelck beter gheweest hadde/hadde hijt den armen
 ghegheuen ende vrienden ghemaect vanden schatte der
 onrechtueerdicheden na raet van onsen heere.

-
10. The detail in the account of Tantalus, (2 lines in Lat. ed.) punishment suggests a French source. Pompen, f.44, sec 63, cites Watson's translation of Drouyn's adaptation of the first Lat. ed. and lists all the details of the above passage.
11. The use of "versieghen" suggests the French of Drouyn (the least likely to have been available to Marchant). Cf. Pompen, p.45, sec. 63. Had Marchant checked the marg. ref to the Decretum 1 q.1 for Dec.II, 1, 1, 97, he would have found: "Crassus aurum sitivit, et aurum bibit, atque periit, auro, sicus vero venemo."
12. From Lat. text and marg. ref. to Decretum (Dec.II, 12, 2, 71). This latter reference led Marchant to add that it would have been better to give the money to the poor.

Van miltheden (ghuffheden)¹³.

Maer ouermidts dat alsoo Aristoteles ende ander Philosophen ende wijze leeren die rechte deucht is tussche twee quade ende sonden ghelegen ghelijck tusschen verwaentheyte ende blootheyte oft weemoedicheyde is vromicheyde ende sterckte die deuchdelijck is ghelegghen/ ende tusschen ghiericheyde ende miltheyde (ghufheit) is redelijcke miltheyde waer met men gheeft want betaemt/ alsoo vele / waer omme/ ende wien dattet redelijck sy.¹⁴ Ende ouermidts dat alsoo Horatius schrijft. Dum vetant stulti vitia, in contraria currunt.¹⁵ Als die Sotten d'een sonde ontulien/ dan vallen sy in die contrarie sonde/ want alsoo hy elders seyt. Ducit enim in vitium vitij fuga si caret arte.¹⁶ Tschouwen van sonden leydet in sonden doetment sonder conste ofte wijsheyde daeromme die niet ghierich en wil zyn sal toesien dat hy oock niet Mildt (ghuf) en sy maer milde met redelijckheyde/ want het dickwijl gheschiet dat die zyn goet vuylick ontspaert/ elders noch vuyllicker verdoet want het onredcllick is datmen onnuttelijck verdoet dat die Ouders ende naesten met haren sweete ghewonnen hebben ende scharpelijck

13. Separate paragraphs on generosity are unique in the Dutch versions.

14. Marchant seeks to steer a middle course at other times (11, fol. 33, note 5: Probably an acquaintance with the "Golden Mean" of Aristotle influences him to exercise caution in his censure of any fault the direct opposite of which is also undesirable.

15. Horace, Satires, I., 2, 24.

16. Cf. Horace, Ars Poetica, vs. 31.

ontspaert. Oft daer Wijf ende kinderen by leuen souden.¹⁷
 Oock sullen hem die Ouders wachten/ alsoo die Wijse vermaent/
 dat sy hem niet ontleeden eer sy willen ter rusten gaen/
 dat is dat sy haren kinderen oft vrienden niet soo veel en
 gheuen dat sijse hier namaels bidden moeten.¹⁸

Die leeraer spreekt aldus
 vanden ghierighen. (vanden ghierigen de leeraer).

Soo wie vergadert ghelt ende goet
 Ende niet en schaft eenen goeden moet¹⁹.
 Noch blijdelijck leeft van sinen gewinne
 Die is voorwaer van sotten sinne
 Wat helpt ghelt int aerde ghedoluen
 Wat helpen die cleederen in die schrijne ghewoluen
 Als du ter hellen sulst dalen al naeckt
 Van Gode: van deuchden: van goede versaect
 Daer du als Tantalus sulst ymmer claghen
 Van hongher ende dorste: want die daer knaghen
 Die warm van dijner conscientien sal
 Sijdy dan wijs vliet sulcken val
 Ende maect hier vrienden van dijnen goede
 Die dy nemen in harer hoede
 Gheeft dat ghy sult vinden onder d'uytuercoren²⁰.
 Want wat ghy behout wert al verloren.

17. Unique in Dutch?

18. Unique in Dutch?

19. Cf. L.G. vss.1-2: He is eyn narre, dede sammelt gud
 Unde heft darby nene vraude noch moed.

20. Unique in Dutch?

Die ghierighe vrecke mensche spreekt aldus.²⁰

Tvolck wijst my met vingheren ende spot met my
 Om dat ick vreck ende karich sy
 Maer als ick aensie mijn blinckende gout
 Behaghe ick my seluen menichfout
 Berghe ick mijn ghelt tis teghen die dieuen
 Bederuen mijn cleederen tis mijn belieuen
 Wat schaet wat men verteert oft draecht²¹.
 Alsmen hem selluendaer inne behaecht.

Vanden milden (ghuffen) spreekt die Leeraer.¹³

Diet al verdoet oft anderen gheeft
 Dat hy ghewint oft wat hy heeft
 Al heeft hy ghebreck hy ist wel weert
 Elck wijse nae sijn neeringhe teert.

Die milde (ghuffe) spreekt aldus.¹³

Eens weelde en is niet al armoede
 Wat soude ick maken metten goede
 Tfy hem die goet heeft sonder vreucht
 Eet goede spijsse als ghijse meucht
 Ghy moetet al laten/ dus wil ick te tijde
 Mijn goet verteeren ende wesen blijde²²
 Vrouwen hanteeren ende dicwijl boelleren
 Schincken/ drincken/ met elcken houeren
 Dobbelen/ spelen/ ende ghelt verswonnen

-
13. Separate paragraphs on generosity are unique in the Dutch versions.
20. Unique in Dutch?
21. cf. L.G. 31-32 Du machst yd ok nicht unnutte vorbringen. Eddes sus vorbrassen in nenen dyngen.
22. The following list of ways to spend wealth parallels those of other chapters. (Cf. p. 2, n. 2, and Introd. p. LIII, n. 3.)

Wat acht ick wiet my heeft ghewonnen
Waer toe sal ickt houden/ als ick ben cranck
Doetmen my eten tis teghen danck
Ende werde ick oudt/ mijn naesten steruen
Die my sullen laten hauen ende eruen
Mijn kinderen moghen haer costen winnen
Mijn vrouwen mach bidden canse niet spinnen

Dat vierde Capittel

Gheeft my den spiegel/ ende roosen crans
Ongherepareert en come ick niet aen den dans¹.

(Cut Chap. 4)

God ende natuere die niet te vergeefs en doen hebben tusschen mannen ende vrouwen onderscheyt gegeuen in gelentheyte van lichaem/ van cleederen ende van leuen want den man heeft Godt gageuen den baert om mannelijcheyt ende rijpheyte te betooghene/ waerom also inden tweeden boeck der Coninghen in dat 10. Cap. staet die dienaers van David om dat haren baert half af gesneden was/ schaemden hem t'huys te keeren ende bleuen in Hierico tot dat hy gewassen was². ende die Philosophen van Grieken ghelijck Socrates ende noch meest die Kerstenen van Grieken houden haren baert ongheschoren/³. maer om dat die Roomsche Kercke anders gheordineert heeft sullen wijse volghen.⁴ In cleederen seyt sinte Pauwels dat die Man sal zijn hooft in de kercke ontdecken want hy t'beelt Gods is/ ende de vrouwen hem tamelijcken decken. Ende als vanden leuen sal die man t'bestier hebben ende die vrouwe haer laten

-
1. Suggested by the cut.
 2. Cf. II Kings 10:4-5 (i.e. King Jas: II Sam. 10:4-5) Marg. not. and ref. II Kings 10. N 44 ff and L.G.57ff also use this.
 3. Cf. Lat. marg. ref. and text 6 ff.
 4. Omitted in 1635 Du. ed. (Amsterdam); cf. Zarncke, p. 249.

bestieren/⁵.maer het gheschiet nv anders want alsoo Ennius
 ende Tullius schrijuen.⁶ Die mannen hebben nv vrouwen moet
 ende vrouwen cleederen/ en doen dicwijl vrouwen wercken ende
 die vrouwen willen die mannen maken in vele manieren waer af
 die Leeraer seyt aldus.

Ten is gheen wonder dat nv die vrouwen

Die mannen in haren bedwange houwen
 Want sy hem na die vrouwen cleeden
 Ende vanden mannelijcken state scheeden
 Sy spiegelen hem ende maken den crans
 Eer dat sy comen aen den dans
 Haer cleederen sijn alsoo ghesneden
 Datmer doorsien mach alle haer leden
 Den hals ontdeckt die borst ontdaen
 Als wilden sy haest te bedde gaen
 Die schoenen zijn als Koe muylen breet⁷.
 Na dat die becken zijn verleet
 Ick meyne die mans willen vrouwen wesen
 Die vrouwen Mans ende elck mispresen

5. I Cor. 11:3ff. No marg. ref.

6. Ref. from marg.
 1635 Du. ed. omits the ref.

7. Cf. Lat. 28: Quid ve pedum referam vestitu vsque probosos?
 Drouyn: Les grans souliers rondz comme boules, et puis
 apres des aultres quarrez (cf. Zarncke, p.229).

So ouder so Sotter is myn natuere
En leue niet sonder naghebuere.

(Cut Chap. 5)

Men vint veel sotten in haer oude daghen
Altijts hantierende dat sy ioncx plaghen
Oft hem beroemende van haer sonden¹.
Daer si van ioncx in zijn (ziinin) bevonden
Quade ghewoonte is quaet om laten
Elck leere van ioncx dat hem mach baten.
Om te besitten dat eewich leuen
Want al Esayas heeft beschreuen
Tkint van hondert iaren sal steruen
Ende oude sondaren sullen bederuen².
Dus sal hem elck laten onderwijsen
Wanneer hy ionck³ is want als die rijsen
Jonck sijn machmense buyghen⁴.
Ghelijck dat vele Leeraers betuyghen.

Die oude Sot seyt aldus.

Ick weet dat ick cortelijck steruen moet
Int graf heb ick den eenen voet⁵.

-
1. Lat. vss. 1-2, 11-12.
 2. Is. 65:20. Marg. ref. is to Is. 65. The passage is quoted next to the cut of Lat. edition.
 3. Marg. ref. Lat. ed. Prov. 22 (vs. 6).
 4. Cf. Lat. "De doctrina filiorum (chap. 6)", vs. 22: Flexilis est iuncus, salices flectuntur tenelli. Cf. also Brant (A), chap. 6, vs. 17.
 5. Probably from cut.

Nochtans en laet ick mijn sotheyt niet
 Noch oude ghewoonten wat my gheschiet
 Vrouwen hantieren als wijlen eer
 Steken ende breken en mach ich niet meer
 Nochtans wil icker altijts van spreken
 Ick wille my metter tonghen wreken
 Want alle mijn leden zijn ghebroken⁵
 Ick sal soo vele met woorden coken
 Datter mijn kinderen af sullen eten
 Ick late elcken mijn sotheyt weten
 Ick meyn ick van Brabant ben gheboren⁶.
 Nochtans en ickt niet ghesworen
 Niemandt en sal met Brabant spotten
 Men vint ouer al veel oude sotten
 In Vlaenderen isser een groot ghetal
 In Hollant sijn sy meest al mal
 In Zeelant gheck oft d'ooren ghenaeamt
 In Duytsche lant sijn veel Narren versamt
 Op den Rijn zyn dwasen menigherhande
 Men vint veel onwijse in allen Lande.

5. Probably from cut.

6. Note that G.M. gives birthplace as Brabant. This passage is found at end of chapter 1 in the 1635, edition.

Dat seste Capittel.

Hier vint men verblinde van Sotten sinne
Die sonder wijsheyt haer kinderen minnen.^{1.}

(Cut Chap. 6)

Om dat also Horatius schrijft t'vat altijd riet na datmer
eerst in giet/ ende datmen van ioncx leert vaster onthout/^{2.}
daerom sal elck zijn kinderen pijnen van ioncx ter deucht
te stellene ende van sonden ende schanden te castijen ende
te berispen. Want also Salomon schrijft. Soo wie die
roede spaert die en heeft sijn kint niet lief/^{3.} en soo wiet
lief heeft die leert ende onderwijset neerstelijck. Ende
daeromme en ontrect uwen kinderen niet behoerlijc/
castijtsele noch onderwijsen. Want slaet ghy uwen sone
metter roeden hy en salder niet van steruen en ghi sult
sijn siele vander hellen verlossen.^{4.} Dit sijn die woorden
van Salomon die wijse. Elck sal dan sijn kinderen ende
huysghesinne castijen ende onderwijsen ende bouen al wachten
van quaden exempel te gheuen. Want by natueren die kinderen
haer lieder ouderen volghen/ en daeromme seyt Juuenalis.
Nec tu pueri contempseris annos: Sed peccaturo obsistat tibi
filius infans.^{5.} Dat is ghy en sult niet aenmercken die
ionckheyt van uwen sone: maer wachten quaet te doene voor
een kindt dat noch niet spreken en can want alst ter
kennissen comen sal salt uwe voetstappen volgen willen/ ghy
en sult dan in v huys noch dobbelen/ noch spelen/ noch

1. From Lat. motto.

2. Horace Epistolae I, 2, 67. Lat. text, vss. 20-21; marg. ref.

3. Prov. 13:24; Marg. ref. and not.

4. Prov. 23:13-14; Marg. not.

5. Juvenal Satires 14, vss. 48-49; Marg. not.

dronckenschap noch ouerspel hantieren. Maer wachten v van kijven/ strijden hateren/ vloecken/ sweeren/ vermaledijen/ wilt ghy dat uwe kinderen eerbaerlijck ende deuchdelijc leuen/ ende sult uwe kinderen niet te vele toegheuen/ gelijk Priamus Coninck van Troyen die om dat hy sinen sone Paris die die schoone Helena ontschaecte niet en berispte noch en strafte verloos zijn rijcke ende sijn leuen met allen sijn kinderen.⁶ Ende ghelijck Tarquinius die leste Coninck van Roomen om dat hy sijn kinderen liet haren wille doen soo verre dat een van hen lieden een Borgherinne/ ende vanden meesten vrouwen van Roomen schoffierden/ ende vercrachte by liste ende subtijlheden tot haer comende/ so was hy verdreuen ende al sijn kinderen/⁷ en noyt daer na Coninck te Roome ghesien voor dat Cesar een eewich Keyser by ghewalde bleef vanden welcken alle die Keysers ghenamt zijn: wantmen in duytsche meer na t'Griecsche dan na d'latijn schrijft dat is/ voor een c. een k. gelijk voor Cesar Keyser.⁸ Item Catilinia om dat hy van zijn ouderen niet onderwesen en was in ziinder ioncheyt versaemde al de verlore kinderen van Roomen om zijn eyghen stadt te bederuene.⁹ Ende het gheschiet dicwijl dat die haer kindere van ioncx ghiericheyt leeren¹⁰ haren kinderen te langhe leuen de nacht ende dach vaders ende moeders doot begheeren en bringhense daer toe wanneer si mogen/ ist niet metten sweerde/ met ongehoorsaemheyt/ wederspannicheyt/ ende onghenoechten diese hem doen. Maer nv ter tijt zyn si al

6. Lat. text; vs. 30 ff, and marg. ref.

7. Lat. text, vss. 33-34 and marg. ref. Expanded by Marchant from a mere reference to proud Tarquin and his shameless children.

8. Addition by Marchant.

9. Lat. text, vs. 37 and marg. ref; expanded by Marchant.

10. Juvenal treats (Satires XIV) the subject of teaching children greed, he suggests that children would murder for wealth (vss. 222-223 and 248-251).

wijs gheheeten die hemter ghiericheyt voeghen/ ende niemant Sot dan niet en heeft ofte tsijn verdoet/ hoe wel het een sorgelijcke sotheyt is gierich sijn/ wantmen dat qualijc ghecregen is can men qualijc weder ghegheuen: ende nochtans moetment weder gheue wiltmen behoudenwesen. By der contrarien wijse Princen ende Coningen doen alle neerstichede om haer kinderen wel te leeren ghelick Peleus coninck van Tessalien sinen soon Achilles dede leeren van Chiron.¹¹ Philips Coninck van Macedonien sijnen sone Alexander die groote ghehaemt van Aristoteles:¹² segghende dat hy salich was dat sijn sone te sulcx meesters tijde gheboren was: maer nv als Juvenalis schrift en achten die lieden gheen dinck minder dan haer lieder kinder leeringhe ende gheuen meer om haer peerden/ voghelen oft honden te onderwijsen dan om haer kinderen:¹³ hoe wel sy nochtans gheen beter goet hem lieden laten en moghen dan goede leeringhe ende deuchden met goeden seden.

-
11. Lat. text, vs. 43 ff. Marchant chooses to cite Chiron as teacher of Achilles instead of Phoenix. (Lat., L.G., Brant give Phenix)
 12. Lat. text, vs. 46 ff. (Note: The Lat. text in the Cawood, 1570, ed. of Barclay's transl. does not include vss. 35-94 and the copy of the first pirated Lat. ed., Nurnberg, Geo. Stuchs, after Mar. 1, 1497, Hain 3747, used by this writer for checking purposes, was damaged rendering reading of this passage impossible.)
 13. Probably recalled from memory by Marchant. Juvenal does chide parents (Satires XIV, 59-69) who are careful to clean house and keep the dog presentable for guests while not caring for the training of a son.

Die Leeraer teghen den Sotten vader.

O Vader onwijs verblint verdooft
 Die uwen kinde to vele ghelooft
 End niet en straffet wanneert misdoet
 Tot allen quade gheeft ghy hem voet¹⁴.
 Noch blinder sijdy en sotter vele
 Schelt ghy hem van ioncx t'eenighen spele¹⁵.
 Oft leert ghy hem dansen singhen houeren
 Schinken/ drinken/ ende boelleren
 Sweeren/ vloecken/ oft lieghen
 Beghecken/ bespotten/ ende bedrieghen
 Wacht v van quaet exampel gheuen
 Want kinderen volghen haers vaders leuen
 Die ionghe Wolf leert van ioncx stelen
 Die ionghe dobbelaer leert van ioncx spelen
 Het cromt vroeck dat goet haeck sal wesen¹⁶.
 Wildy dan sijn met recht ghepresen
 Wilt uwen kinde goede leeringhe gheuen
 Ende leydt voor hem een eerbaer leuen
 Ende willet niet uwen woorden volghen
 Slaet met roeden t'is beter verbolghen
 Dan oft ghy weendet als ghijt saecht voeren
 Ter galghen waert oft t'volck beroeren¹⁷.
 Hadde Priamus Paris niet verdreghen

14. Marchant uses this figure repeatedly; cf. chap.

15. This and the following 8 vss. find a closer parallel in Chap. 49 of the original German and of N (cf. Zarncke, p. 52). They are repeated in the other Dutch chap. on this subject, XLVI

16. Lat. (vs.22), Ger. (vs. 17) and L.G. (vs. 23) versions all state simply that a young reed or twig may be bent. Marchant adds the "hook".

17. Cf. Prov. 23:13-14.

Hy hadde met Troyen altijt bedeghen¹⁸.
 Hadde Tarquinius zijnen Sone gheleert
 Die Coninghen waren noch te Roomen gheeert¹⁹.
 Hadde Lucretius sijnen Sone ghesmeten
 Sijnen neuse waer hem niet af ghebeten²⁰.
 Hadde Hely zijnen kinderen niet toeghegheuen
 Dat Priesterschap waer hem altijts bleuen²¹.
 Onghecastijt kint maeckt menich verdriet
 Die Wijse en spaert der roeden niet.

-
18. Lat. text, vss. 30-32 and marg. ref.
 19. Lat. text, vss. 33-34 and marg. ref.
 20. Lat. text, vss. 35-36 refers to Lucretia, not Lucretius.
 21. The German versions refer to Eli's failure to discipline his sons; cf. Brant (A), vss. 25-28; L.G. vss. 29-34; N, 21-28 (L.G. ed. p. 271); cf. I Kings, 4 (K. Jas. V. I Sam. 4).

Dat seuenste Capittel.

Valsche ouerdraghers die twist berocken
Sijn hier voor quade sotten vertrocken.^{1.}

(Cut Chap. 7)

Vanden valschen ouerdragers vleyers/ flatteeders/ loeftuyters die alle boose narren dat is quade sotten sijn/ spreekt Salomon in vele plaetsen seggende dat hy sijn siel haet die tusschen vrienden ende broeders twist ende onvrede maect. Een onwijs man wtgraeft dat is soect en berocet altijt quaet ende in maect sijn lippen brant ende barnt een vier. Een valsch verkeert mensche berocet ende verwect twist ende strijt/ ende een clappaert ende ouerdragher scheyt ende maect oneens de princen.^{2.} Maer also hy elders seyt. Den geckers ende bespotters sijn de vonnissen bereyt ende haren lichamen hanteren/ so wie eenen steen opwaert werpt/ dien sal hy op dat hooft vallen.^{3.} Ende so wie een valsche gracht delft ende graeft die salder in vallen. Oft hy segghen wilde soo wie quaet berocet voor ander die vindet voor hem. Ende also hi seyt so wie den steen leyt daer hem een ander aen stooten soude die stooter hem seluen aen/ ende welft (sic) op hem den swaren steen die hy op andere werpen wilt.^{3.}

-
1. From title and motto of Lat. ed.
 2. Prov. 16:27-28. Quoted next to cut in Lat. ed. and marg. ref. to Prov. 16.
 3. Ecclus. 27:28-29. Quoted next to cut in Lat. ed. and marg. ref. to Ecclus. 27. (cf. also Prov. 26;27).

Die Leeraer seyt aldus.

Valsche gheueysde/ ende boose dwasen
 Die schoone pijpen ende blasen
 Als haren euen kersten bedrieghen
 Met loeftuyten/ met smeecken met beliegen
 Inwendighe Woluenwtwendigē schapen
 Als briesschende Leeuwen altijts gapen
 Om t'ouerdraghene yemants secreten
 Ende soecken list omme die te weten
 Sy maken onvrede daer vrede was eer⁴.
 Sy sijn verblijt van elcx mans seer
 Comende gheslopen al warent dieuen
 Ende segghen vrient waer v belieuen
 Ick wilde v segghen van onsen ghebuere
 Ende claghen sijn schamel auontuere
 Want ick hem lief hebbe maer my is leyt
 Dat hy van v dit heeft gheseyt
 Oft dat hy leeft in desen wijse
 Quade tonghen sijn een quade spijse.

4. The 9 lines beginning here are closer to the German of N (11,4-23) and the L.G. (11, 9-16).

Dat achtste Capittel.

Versmaeyende elcx raet na mijn ghenoeghen
 Door steenen door haghē treck ick die ploeghen.^{1.}

(Cut Chap. 8)

In dit cappittel vermaent ons die leeraer dat wy in allen dingen goeden rijpen raet soudē nemen: ende niet na ons selfs raet doen want also Salomon schrijft: het is een wech die de mensche rechtueerdich ende goet dunct/ maer dat eynde leynt ter doot.^{2.} Dat is/ der sotten leuen dunct hem lieden goet hoe wel si int eynde ter hellen dalen/. Ende daerom seyt hy elders wt den monde van onsen Heere. Ghy hebt allen raet versmaet/ ende vergeten alle mijn berispen/ ende daerom sal ic ooc in uwen vergane ende steruen lachen/^{3.} dat is so strangelijck v punieren oft ic om uwe qualijc vaert loeghe. Item waer vele goets raets is daer is salicheit. Nochtans an sal een hooftman sijnen raet niet elcken ontdecken al vraecht hy va vele lieden raet. Hadde Pirrhus coninck van Epiros by rade van Cyneas ghedaen hy en hadde noch schade noch schande ontfaen. Want als die voorseyde Cyneas sach dat hy wilde teghen die Romeynen oorlogen/ vraechde hy hem Heer coninck wat sullen wy doen als Roomen ghewonnen sal sijn/ dan sullen wy seyt die Coninck terstont al Italien winnen. En

1. Probably suggested by the cut.

2. Prov. 14:12 (next to cut Lat. ed. and ref. to Prov. 14).

3. Prov. 1:25-27 (next to cut Lat. ed. and ref. to Prov. 1).

Italien ghewonnen sijnde wat sullen wy dan doen. Wy sullen seyt dander Carthagen ooc winnen. Ende als wijt al ghewonnen hebben wat sullen wy dan doen: wy sullen sprack Pirrhus ons rusten ende goeden moet ende goede chiere maken Heer Coninck sprack Cineas/ laet ons dan nv goeden moet schaffen want wy goets ghenoech hebben. Als hy waer seyde/ maer Phirrus (sic) en wilder niet na hooren dus wert hy vanden Romeynen verwonnen.^{4.} Als Hector/ Nero/ Roboam ende meer ander om dat sy goeden raet versmaeyden ten quaden eynde quamen.^{5.}

Die Leeraer spreeckt.

Elck wijse sal leuen to tijde by rade
Want alst ghedaen is soo ist te spade
Niemant wijsselijck sonder raet beghint
Want elck in zijn stuck om dat hijt mint
Qualijck siet/ dus sal elck eeren
Der ouderen raet na Thobias leeren.^{6.}

-
4. Reference to Pyrrhus is made in the Latin edition but without the detail of the Dutch.
 5. Hector, Nero, and Roboam are mentioned in the margin of the Latin edition and their stories given in the text.
 6. The Tobit reference is from the margin and text of the Latin edition.

Dat neghenste Capittel.

En ben ick niet al Sot maer na mijn doen¹.
 Trecke ick na my der Sotten capproen.²

(Cut Chap. 9)

Vele lieden onder t'getal der sotten niet gerekent en willen wesen/ ende hem nochtans wulpschelijck ontamelijc cleeden/ hem vaste te sotheyt bereyden/ want alle wtwendicheyt in cleederen ende woorden beteeckent ydelheyt ende onwijsheyt wan herten/³ ende daeromme seytmen van sulcken dat hem lieden van gheenen noode en sy die belle aenden hals te hangene wantmen wel weet dat si sot sijn. Ende voorwaer

-
1. G.M. has: En ben niet al zot maer naer mijn doen.
 2. The mottos in all editions consulted refer to the cut.
 3. The emphasis on clothing here and in the lines following parallels that of the L.G. (11, 1-2, and 25-31). Brandes (pp. 280-281) indicates that the L.G. depends on N (1-4 and 7-10) and b (1-8) for lines 1-8. For lines 25-31 he cites N 67-71:

Man kan kein rock me recht an tragen
 Man muoss in vber die achse slagen
 Die ermel nemen in die hand
 Do mit der lib vor offen stand
 Als wurt die welt gereitz zu schand.

Another possible source of the emphasis on clothing is Jas. 2, referred to in the margin. Though the emphasis in the biblical reference is on man's tendency to favor the rich over the poor, nevertheless such riches (cf, vss. 2-3) are evidenced in fine clothing.

vele lieden hanghen grooten cost om te doen weten dat si sot sijn/ gelijk die hem seer costelijck cleedeneñ haer cleederen maken op een nieu maetsel/ ofte oneerbaer seden hebben/ in gaen in spreken oft anderssins die welcke alls tsamen der sotten capproen ende couel te haer-waert trecken/ want si met een cleyn beghinnen ende naemaels openbaerlijck sot sullen schijnen. Hier van spreect die wijse Sapien. 12. Segghende tot onsen Heere. Om dat si leuen gelijk kinderen sonder sinnen hebbfy hem t'vonnisse der wijsheyt tot eenen spotte ghegheuen.⁴ Elck sal dan decken sijn onwijsheyt. Want also die wijse seyt Eccl. 20. Die mensche die sijn onwijsheyt dect is beter dan die sijn wijsheyt ontbercht.⁵

-
4. Wisd. 12:24-25 (next to cut and marg. ref.).
 5. Ecclus. 20:33 (marg. ref. to Ecclus. 20).

Die Leeraer.

Leest alle die wijsheyt/ in alle haer leden
 En vindy niet schoonder dan goede seden⁶.
 Menich can vele maer luttel besteden
 Anderen ruecken noch dreyghen noch beden
 Maer willen na haer lieder sinnen doen
 Die welcke al trecken der Narren capproen
 Ende schier (bald) sullen sy met groote hoopen
 Als dulle lieden op strate loopen⁷.
 Leert eerbaer seden ghy ionghe lieden
 Hoort dat die wijse ende rijpe ghebieden
 Vliet ydelheyt ende ontamelijcheyt
 Deckt altijts nauwe uwe schamelijcheyt
 Leert van ioncx eerlijck ende tamelijck leuen
 Want maeckt ghy den Sot men sal v niet gheuen.

-
6. Marg. not. next to cut: "Boni autem mores plusquam
 diuitiae operantur". cf. also note 3 above and L.G.
 105-108:
 De beste ghetzyrde unde hoghester naem,
 Dat synt gude sede, tucht unde scham.
 Beter is to hebben gud ghebeerde
 Dan alle rykedom up desser erde.
 Brandes (p. 282) indicates these lines parallel N 149 ff.
 and b 25-26, 17 f.
7. L.G. motto b (Unde dorch alle gatzzen socht gheverde) and
 N line b (Und durch all gassen sucht geferd.)

Dat thienste Capittel.

Hier sietmen den Sot van elcken versmaet
Die zijnen vrient t'onrecht slaet¹.

(Cut Chap. 10)

Ouermits dat gheen dierbaerder weerdiger dinc ter werelt en is dan ghetrouwe ende waerachtige vrientschap/ daerom sal elc wijse hem wachten sinen vrient te verwercken en (sic) noch meer met onrecht te slaen. Want also Salomon seyt Prouer. 17. In allen tijde bemint hy die vrient is/ ende weet in benautheyt ende noode broeder beuonden.² Ende also hy daer na int 18. Capit. seyt. Een vrientachtich ende lieflijck man ten gheselschap meer vrient is dan die broeder.³ Ende daer om raet hy int derde Capit. segghende. En doet uwen vrient gheen ouerdaet noch quaet met ghewelde als hy in v betrouwet.⁴ Voort meer seyt hi in dat 27. capit. Vwen vrient ende ws vaders vrient en suldy niet laten.⁵ Vander welcker warachtiger vrientschap men vele exempelen vint onder die Griecken ende Romeynen diemen daeromme eewelijc gedencken sal. Ghelijck Castor ende Pollux gebroeders die d'een voor dander wilden steruen.⁶ Theseus die sijnen vrient Perithous tot inder Hellen sochte⁷ nae die fabulen Achilles die alleen

-
1. From cut, Lat. title and marg. not. next to cut (Prov. 3:29).
 2. Prov. 17:17. There is no marg. ref. to this passage. Zarncke (p. 13) calls attention to use of this idea in N (after vs.8).
 3. Prov. 18:24. No marg. ref. to Prov. 18. cf. note 2.
 4. Prov. 3:29. Quoted next to cut; marg. ref. to Prov. 3.
 5. Prov. 27, 10. No marg. ref. to Prov. 27.
 6. Zarncke (p. 13) notes that N increases number of examples of friendship cited. This may account for example of Castor and Pollux.
 7. Locher uses Theseus and Perithous, though cites them last in his list.

om Patroclus sijns vrient doot die wapen die hy versworen hadde weder tegen die van Troyen aen nam⁸. Pilades die sijnen vrient Orestes al wert hy ontsinnich niet en liet. Demades ende Pithias die tot in die doot d'een dander beminden. Ende onder die Romeynen Scipio ende Lelius eewighe vrienden waren ende gheen dinck d'een voor dander en verborghen. Ghelijck dat Salomon in zijn Prouer. int 25. Capit. ghebiet segghende. Ghy sult uwe saken uwen vrient ontdekken ende hanterense met hem/ maer uwe secreet dat is uwen heymelijcken verborghenen raet en suldy de vreemden ende onbekenden nie ontdekken/ op dat hijt v namaels niet en verwijte.⁹.

Die Leeraer spreekt.

Elck wachte sijn tonghe ende oock sijn handen
 Wie eenen misdoet maeckt vele vyanden
 Hy en is niet weerdich dat hy noch leeft
 Die quaet voor goet sinen vrienden gheeft.

-
8. Other examples listed here are in Locher in the order given here. N uses Damon. All others Demades (Du. incl.).
9. Prov. 25:9-10. No marg. ref. to Prov. 25.

Dat elfste Capittel.

Hier sietmen onghelooighe boose sotten
Die metter heyligher schrijftueren spotten.

(Cut Chap. 11)

Die heylige Leeraer en licht vander kercken Paulus schrijuende tot Timoth. seyt aldus.¹ Ghi sult (dusuls) weten dat den ioncsten dagen ende lesten tijde/ sullen naken sorgelijcke tijden. Ende sullen sijn lieden hem seluen beminnde begeerich oft gierich/ verheuen hooerdich/ blasphemende haren ouders ende haren vaders ongehoorsaem ende wederspannich/ (wedersporich) ondancbarich/ valsch ende arch/ sonder genade/ sonder vrede/ ouerdragers ende wroegers/ onsuyuer van leuen/ wreet sonder goedertierenheyt/ verraders malders/ wederspannich/ opgeblasen/ ende der vleesschelijkers weeldenbeminders ende liefhebbers meer dan God/ hebbende die gedaente van goedertieren godsdiensticheyt/ mer alle deucht met den wercke loochenende/. Dese suldy schouwen ende vlien. Want ghelijck Jannes ende Mambres² wederstonden Moyses/ also wederstaen dese der waerheyt sijnde menschen verdoruen van herten/ ende versaect aen gaende den gelooue/ maer si en sullen niet voorder bedijen/ want haer onwijsheyt sal ten eynde openbaer werden. Ende hier om vermaent hy ons elders³.

-
1. II Tim. 3:1-5, 8-9. No marg. ref. to II Tim. 3. The quotation is appropriate to the subject of the chap. and was probably used because the marg. ref. I Tim. 4 was a typographical error for II Tim. 4. Marchant sought his own.
 2. K. Jas. V. has Jambres, II Tim. 3:8.
 3. General statements like these ordinarily mean that Marchant cannot locate his source exactly or does not care to do so. In this case the general subject of the chapter leads him to the idea .

dat wy alle leeringhe die van der kercken niet voor waerachtich gehouden en is sullen vlien. Als die ghene die seggen dat het gheen helle en si oft datter gheen pijn en sy/ oft datmer niet af en weet om datter niemant van comen en is/ seggende als de rijcke vrecke. Alsoo S. Lucas in dat 16. Capittel⁴. beschrijft. Waert datter yemant vander doot verrese die die pijnen vander hellen leerde si souden hem geloouen/ tot welcken gheantwoort was. Sy hebben Moyses ende die propheten dat is die heylige geschriften/ die sullen sy geloouen/ ende voorwaer men sal der schriftueren eer geloouen dan sijnen ooghen/ want Godt niet lieghen en mach.

Die Leeraer seyt aldus.

Het is een Sot van sinnen berooft
 Soo wie dat Gode niet en ghelooft
 Want als hijt beuinden sal werdet seer late
 Elck wijze ondersoeck: alle dinck te mate.⁵

4. Luke 16:29-30. Marg. not. and ref. Luke 16.

5. Marchant's predilection for the "Golden Mean", cf. Chap. .III, fol. 13, n° 14.

Dat xij Capittel

Hier vintmen die onvoorsienlijck leeft
End rijden wilt eer hy sadel heeft.

(Cut Chap. 12)

Die wijse/ seyt Salomon:¹ontsiet ende voorsiet dat eynde ende wacht hem van misdoene maer die sot loopter met eenen dullen hoofde door ende verwaent hem. Die wijse en sal niet segghen/ ic en waende niet dat het so gheuallen soude/ want hy alle saken voorsiet/²ende daer om seydt Dauid.³Als ick my wel voorsaghe en worde ick niet confuys noch becommert. Ende alsoomen seyt wt onvoorsienicheyt doolt al dees werelt/ hadde Adam aengesien wat hem vanden appel comen soude/ hy en hadder niet van gheten.⁴Hadde Jonathas Triphon sijnen vyant niet betrouwet hy en ware van hem bedroghen.⁵ Ende Julius Cesar also voorsienich tegen die Romeynen geweest als hy teghen ander was/ hy en ware van henlieden niet vermoort ende doot gesteken gheweest.⁶ Ende der ghelijcken machmen van

-
1. Prov. 14:16. Marchant adapts the quotation (marg. not.) to suit the subject of the chapter, using the phrase "foresees the end".
 2. Seneca, de Ira, cf. Zarncke, p. 302, n.2.
 3. Taken from the marg. not. next to the cut: "Dum prospexero non confundar in aeternum".
 4. From Lat. text, 13-16 and marg. ref. The German (vs.12) and L.G. (vs.10) texts use "apple" as do Badius and Drouyn in their chapters on Eve, parent of fools, in the Ladies' edition.
 5. From Lat. text, 17-20 and marg. ref.
 6. From Lat. text, 20-26 and marg. ref.

duysentich ander segghen.⁷ Ende daerom seytmen ghemeynlijck.
 Quicquid agas prudenter agas and respice finem.⁸ Dat is so
 wat ghy doet/ doet het wijsselijck ende aenmerckt d'eynde.
 Salustius seyt. Priusquam inceperis consulto & vbi consu-
 lueris mature facto opus est.⁹ Eer ghy beghint is v van
 noode wel to beradene ende als ghy wel beraden sijt met
 rijpheyte te werckene.

Die Leeraer

Die niet en voorsiet wat hy beghint
 Die is seer weynich oft niet ghesint
 Onvoorsienicheit is moeder van allen sonde
 Alsoo die heylighe geschriften oorconden
 Hadde Adam voorsien wat quaet hy aenghinck
 Als hy van Eua den appel ontfinck
 Hy en hadder om gheen dinck inne ghebeten¹⁰.
 Maer argher soo sijn sy die wel weten
 Wat quaet sy aengaen ende beghinnen
 Maer willent volbrenghe na haer sinnen
 Die wijse ende goede alle dinck voorsiet
 Ende duncket hem quaet soo en doet hijt niet.

7. Cf. Chap . 1, fol. 6, note 5.

8. Wm. Francis H. King, Classical and Foreign Quotations, London, 1889, lists this p. 446, no. 4161, but cannot give the source. Marchant commonly makes vague references similar to his saying here "one says commonly."

9. Sallust (from marg. ref.), Cataline, I (cf. Thomas B. Harbottle, Dictionary of Quotations, Latin, London, 1909, p. 218).

10. The German (vs.13) and L.G. (vs.11) both refer to "bite."

Dat xiiij. Capittel.

Venus Godinne van sotter minne
Jaecht menighen mensche wt den sinne.^{1.}

(Cut Chap. 13)

Die die sotheyt van ongeoorloofder minnen ouersage/ en vonde
ic gheenen dinghe meer sotten versaemt/ want Venus trect
clercken ende leecken/ hooghe ende neder schalcke gelijk
simmen oft scaminkelen/ onshalcke ghelijck ezelen/^{2.}
mensen ende alle dieren meest met haren stricke/ ende
daeromme maect sy aldermeest gecken. D'alder volmaecste
van Gode ghemaect. Adam was wt minnen vanden wijue verleyt/^{3.}
Loth die rechtuaerdige/^{4.} Sampson de wijse/ Aristoteles

-
1. L.G. text 5 has "Uth deme wysen nake ik eynen ghoek."
 2. Possibly from the cut, but cf. also
L.G. motto b,c,d:"Ik schone nicht wer leyen eft papen,
Ik make se al to ezel unde apen,
To selsene narren gar wonderlyk schapen."
 3. For the examples of fools listed here Marchant must have consulted Badius Stultiferae Naves (Ladies' supplement to Ns.). Strongest evidence for this conclusion is the citing of Semiramus (cf. Bad. fol. 13 and 15), however the inclusion of Adam and Lot also suggests Badius. Since Badius' entire work is on women fools, he never departs much from the ideas used in this chapter (13) of the N 5. However most of the examples used by Marchant here could have been gleaned from among those in the chapter on the sense of vision. Among these (in addition to those mentioned) are: Potiphar's wife (fol. 11) Samson, David, Solomon (note order; fol. 1 and 11), Pasiphae, (fol. 13 and 15), Messalina (Juv. Sat. VI, 116-132) and Hippolytus (fol. 15; cf Cicero, de Officiis, Bk. III, XXV, 94) and hence Phaedra.
 4. Cf. Brant's addition to the Lat. text, 31-34.

d'alder geleerste/ Hercules d'alder stoutste/ ende duysentich
 ander zijn by vrouwen bedroghen. Ende vrouwen zijn oock met
 minnen door vloghen: ghelijck Phutifars vrouwe die Joseph
 begheerde. Cleopatra Coninghinne van Egypten die Marco
 Antonio gheriefde. Phedra die haers Mans sone beminde ende
 steruen dede Hypolitus ghenaeamt. Pasiphae Coninghinne van
 Creten die haer dede van eenen Verre oft Stiere bekennen.
 Semiramis van eenen paerde bekent/ Messalina Keyserinne van
 Roomen die inder ghemeynder vrouwen huys by nachte sittende
 xxv. reysen d'werck van oncuysheden volbracht meer dan eenighe
 ander. Maer d'alder misprijselijcste sotten ende sottinnen
 sijn die teghen natuere minnen oft d'werc van minnen schaffen
 diemen sal metten viere straffen.^{4.}

Die Leeraer

Gheen mensche soo blint/ gheen so ontsint
 Als die buyten reden van natueren mint
 Die moniken oft nonnen oock hantieren^{5.}
 Oft haerlieder vleesch oft maechde schoffieren
 Sijn buyten sinne/ die ouerspel drijuen
 Misdoen seer swaerlijck tsy mannen oft wijuen
 Want sy haer kinderen dickwils (sic) voeden
 Met ander lieden goet/ elck sals hem hoeden
 Die hoeren jaghen zijn sonder ghetal
 Elck wijse hem van Venus wachten sal.

4. Cf. Brant's addition to the Lat. text, 31-34.

5. Cf. Bad. fol. 13. Badius censures those who carry on in
 house of God as harlots.

Dat xiiij. Capittel.

Hier sietmen als beesten in sonden leuen
Segghende Godt salt ons al vergheuen.^{1.}

(Cut Chap. 14)

Also in decreten^{2.} staet gheschreuen. Godt is vele bereyder ende meer genegen tot ontfermherticheyt ende genaden/ dan tot wraken sijnder rechtueerdicheyt/ nochtans selden ontfermt hy der gheender die altijts doorgaens wech sondigen. Ende daeromme en sal niemant verbeyden penitentie te doene tot dat hy niet meer ghesondighen en can metten wercke/ want wt gestelde ende spade penitentie menigen bedriecht. Ende daeromme wildy ontgaen dat onseker is en seker wesen van uwer salicheyt/ doet penitentie als ghy noch gesont sijt dit sijn die woorden vanden decreten. Wt den welcken blijkt dat niemant sonde doen en sal op die ghenade Gods/ want het een sonde is teghen den heylighen Gheest/ ende al is Godt bermhertich hy is ooc rechtueerdich/ ende heeft lieuer ghehadt sijnen eenighen sone te laten Cruycen dan die sonde van Adam onghewroken te blijuene.^{3.} Wy en sullen dan niet

-
1. The German editions refer to geese and swine; the Latin does not mention animals in the motto.
 2. Marchant here attributes what he finds next to the cut of the Lat. ed. to the canon law, since the marg. ref. indicates 93. dist. and de poenitentia, 7. dist. cf. also Ecclus. 5:5-9, also cited in marg.
 3. A marg. ref. to Exodus 20 in Lat. ed. suggested vs. 5. The priest could not refrain from adding the New Testament message of Christ's mission.

leuen als Gansen en Swijnen die op Gods thoorne/⁴.rechtueer-
 dicheynt niet en achten. Want also S. Jeronimus seyt. Men
 mach van weelde ter blijschap niet gheraken ende men can hier
 altijts niet den buyck geulen/ ende inden hemel die siele.
 Laet ons dan penitentie doen als wy tijt hebben/ want alsoo
 S. Augustin spreect. Al heeft ons God genade ende vergiffenisse
 beloeft eysschense wy te tijde/ hy en heeft on ghenen tijt
 beloeft.

Die Leeraer spreeckt.

Die niet en achten dan eten en drincken
 Ende op Godts oordeel niet en dincken
 Segghende/ laet ons in vreuchden leuen
 Wat wy misdoen Godt salt vergheuen
 Sijn vele onwijsere dan eenighe beeste
 Misdoende teghen den heylighen Gheeste
 Met Godts ghenaden merckt dan sijn wraken
 Soo suldy v boose leuen versaken.

4. From the cut.

Dat xv. Capittel.

Die hoogher wilt timmeren dan hy vermach.

Als menich Sot/ doet menich gheclach/

(Cut chap. 15)

Die wijse spreekt. Ecclesi. 25.¹ aldus Die sijne huys timmert ende maect met eens anders verlegge ende costen/ is ghelijc hem die steenen raept inden wintere. Daerom seyt Jeremias in dat 22. Capit.² Wee hem die sijn huys timmert in onrechtueerdicheyt ende sijn eetkamer in gherechte. Dat is datmen daerom mach voor t'gerichte doen comen om dat hijt vanden sijnen niet gemaect en heeft. Ende daerom staet in die decreten 12. q. 2.³ Datmen also verteyren wtgheuen ende vertimmeren sal datter ouerblijue tegen den toecomenden noot. Sy sijn dan onwijs die hem verheffen in haer stichten ende timmeren ghelijck Nabugodnosor⁴ om dat hi Babilonien gerepareet ende hermaect hadde/ ende is so vernedert dat hi hoy ende stroy als een beeste adt. Ghelijc Nemroth ende sijn mede plegers die den torren van Babilonien onderstonden tot inden hemelte make d'welc si niet en vermochten ende waren van Gode verstroyt.⁵ Ghelijck ooc duysentich ander diemen dagelicx siet/ die om te

1. Ecclus. 21:9. Marg. not. and ref. Ecclus 21.

2. Jer. 22:13. Marg. not. and ref. Jer. 22.

3. Does he mean Dec II, 22,2,15? Marg. ref.

4. Dan. 4:27, 31 (K. Jas. V. Dan. 4:30,33). Marg. ref. Dan. 4.

5. Gen. 11:4. Marg. ref. to Gen. 10 leads to Nimrod.

hooge te timmeren sijn arm worden oft hebbent laten staen
 dat sy begonst hadden/ d'welc verdrietlijcker is dan niet
 connen beghinnen. Die dan sijn ghebreck wel aensaghe soude
 met cleynder woonsteden te vreden sijn/ wantmense onlanghe
 besitten mach.

Die Leeraer seyt aldus.

Die groote wercken willen beghinnen
 Meer dan sy hebben ende winnen
 Die hem costelijck cleeden ende teeren
 En connen he nauwe met eeren geneeren
 Nieu ghehouwede die slaet begheeren
 Pachters die ander liedens ackeren eeren⁶.
 Ende hem ghelaten al waren sy heeren
 Arme begheerich der werelt eeren
 Die groote palleysen ende huysen beghinnen
 Bouen haer macht sijn buyten sinnen
 Ende bespot van elcken diet aensiet
 Te vele bestaen maeckt groot verdriet.

6. The balance of this chapter is similar to the additions of N and the L.G. (cf. L.G. ed. chap. 15 and notes p. 294; cf. also Zarncke notes, pp. 17-18). Marchant, the priest, does not censure the clergy, but those striving above their means.

Dat xvi. Capittel.

Die gulsighe ende dronckaert is wel Sot
Die van sijnen buyck maect sijnen Godt.^{1.}

(Cut Chap. 16)

Men leest in die decretalen dat den anderen toe drinct meest gepresen is onder die dronckaerts die meer lieden droncken maect ende meest croesen ende bekeren ydelt. Mer in die decreten staet dat dronckenscap is der verstandenissen ende redenen ballinschap ende der oncuysheyt onsteecsel ende voetsel.^{2.} Ende hadde geen dronckenscap geweest men vonde noch gheen slauen^{3.} Men derft niet by exempelen bewijsen hoe veel sotten bi gulsichede ende dronckenschap siele lijf ende goet verloren hebben. By gulsicheyt waren Adam ende Eua verwonnen/^{4.} Zodoma/ Gomorra/ ende drie ander steden ter oncuysheyt tegen natueren brocht ende met viere ende sulfer ter hellen versoncken.^{5.} Esau sijn erftijc recht vercocht.^{6.}

-
1. Cf. Chap. CV, n. 4, fol. 209; "hebben geen ander hemelrijc/ dan de weelde van haren buyc;"
cf. Bad. fol. 27: "... quorum deus est venter eorum."
 2. Dec. Greg. Lib. III, Titl, 14. Marg. ref. (Devita & honestate clericorum) and quotation.
 3. Dec. I, 35, dist., 8; quoted marg. and ref.
 4. Bad. (fol. 27) lists four fools of sense of taste: (1) first parents. (2) Lot, (3) daughters of Israel, and (4) followers of Epicurus who make a God of the stomach (cf. n. 1, above).
 5. Gen. 19:24-25; addition by Marchant.
 6. Gen. 25:29-34; addition by Marchant.

Bi dronckenschap Loth bi sinen dochteren sliiep.⁷ Alexander
de groote sijn vrienden versloech⁸/ ende elc siet voor sijn
oogen bi dronckenschappe vrouwen schoffieren ende vercrachten/
mannen verslaen/ huysen verbranden/ Secreet ontdecken/ ende
veel ander quaets/ dus salmense schouwen.

Die Leeraer.

Die eten ende drincken sonder mate⁹.
Sijn vuyle Sotten in allen state
En quaet daer toe/ maer menigherhande
Vintmen dronckaerts in allen lande
D'een wilt slapen al waert een swijn¹⁰.
Dander wilt altijts by vrouwen sijn
Die derde weent al waert een kint
Die vierde als Leen alle dinck verslint
Die vijfste versegghet al wat hy weet
Die seste is om te dansen bereet
Die seuenste sijn wijf oft kinderen slaet
Die achtste al naect als beeste gaet
Die neghenste verspeelt tsy ghelt oft goet
Die thienste predict al waer hy vroet
Die elfste vercoopt meer dan hy heeft
Die twaelfste alle dinck om woorden gheeft
Die sommighe vloecken ende versaken Godt
Een droncken mensche is een quaden Sot.

7. Cf. n. 4 above, Brant (A, vs. 23), L.G. 81 (and N. 33?) also refer to Lot. Dec. I, 35. dist., 8 (cf. n. 3, above) cites the incident used by Marchant and refers to the source, Gen. 19 (30-38).

8. Lat. text, vs. 29.

9. Most of this verse passage bears a similarity to the L.G. vss. 18-62. According to Zarncke's (pp. 18-19) and Brandes' notes (L.G. ed. 296-297) the ideas are also there in N.

10. N (vs. 148) has: "Slofft er doch nachtes wie ein ku."

Dat xvij. Capittel.

Soo wie meer denckt om ghelt oft goet
Dan om sijnen Godt en is niet vroet.^{1.}

(Cut Chap. 17)

Salomon de wijse verlicht also lange als hy Gode volgede vanden heyligen Gheest ende siende dat rijcdom ende sorchuoudicheyt om rijc te wesen veel lieden verblint ende van Gode verureemt/^{2.} verbiet ons te meer reysen t herte daer aen to leggen/ seggende in Ecclesi, in dat 5. Cap. En wilt niet aendencken noch sorchuondich sijn om onrechtueerdich rijcdom ende en segt niet ick heb ghenoech voor mijn leuen. Want het v niet helpen en sal inden dach der wraken.^{3.} Item in sijne Prouer. int 10. Capit.^{4.} Die schat der onrechtueerdicheyt en sal niet baten maer die rectueerdicheyt sal verlossen vander doot. Ende daerom seyt ons heere. Wee v ghi rijcke want ghi hier al uwe weelde solaes ende troost hebt. Ouermits welcken seyt Daudid in den Souter. Hebdy oueruloet va goede en wilter geen herte aen leggen.^{6.} Wy en

-
1. Cf. L.G. chap 3, motto a,c (N:a,d?):
"De tytlyck gud vor god uthkeset,
- - - -
He ist der klenesten narren neen."
 2. L.G. 9-12 says: if Solomon were alive today, he'd not be satisfied with the world.
 3. Eccclus 5:10; marg. ref. and not. Lat. ed.
 4. Prov. 10:2; marg. ref. and not. (cf. also Prov. 11:4).
 5. Luke 6:24; marg. not.
 6. Ps. 61:11 (K. Jas. V. Ps. 62:10) No marg. ref.

sullen dan niet volgen der sotten menschen sin die also Horatius schrijft. Hos solos aiunt sapere & bene viuere quorum conspicitur nitidis fundata pecunia villis.⁷ Dat is die seggen dat si alleen wijs ende vroet sijn ende van goeden leuen/ wiens gelt men siet beleyt in schoone huysen ende pacht houen. Noch segghen dat Ouidius mishaecht: dat Censur amicicias pauper vbique iacet.⁸ Dat den schat geeft eere ende vrientschap want die arme ligghen altijts onder die voet. Noch ons doen te verstane dat Juuenalis lachtert. Quantum quisque sua nummorum, spectat in arca, tantum habet & fidei.⁹ Datmen niet meer trouwen noch gelooue en heeft danmen gelts in sijn kiste siet. Want die arme van gheeste voor gode meest geacht sign/¹⁰ niet die by haren schulden arm van goede sijn want sijt meer begheeren dan ander.

Die Leeraer.

Hy is onwijs ende seer onvroet
 Die voor sijn deel kiest d'aertsche goet
 Die rijke vrecke heeft nv ghebreck
 En Lazarus glorie/¹¹ weest niet soo gheck.

-
7. Horace, Epistles I, 15, 45-46 has "Vos sapere et solos aio bene vivere, quorum conspicitur nitidis fundata pecunia villis."
 8. Ovid Fasti I, 217; marg. ref. and paraphrased in Lat. text.
 9. Juvenal, Satires III, 143; quoted verbatim by Locher in Lat. text.
 10. Cf. Matt. 5:3.
 11. Cf. Luke 16:19-31; marg. ref. and also suggested by cut.

Dat xviiij. Capittel.

Met eenen honde twee hasen iaecht
 Soo wie twee Heeren sijnen dienst opdraecht.

(Cut Chap. 18)

Ons lieue Heere d'alder wijste/ ende beste meester is seyt dat niemant en mach wel twee Heeren gediene. Want hy den eenen sal haten ende den anderen minnen. Ende by den eenen blijuen ende den anderen laten Ghi en moecht Gode niet wel ghedienen ende na rijcdom staen.¹ Ende daerom seyt die wijse Eccle. 3. Dat herte dat twee wegen te gader ingaen willen en sal geenens voorspoet hebben.² Want men vele dinghen niet wel te gader ghedoen en can wy sullen dan ons herte vanden aertschen goede trecken al hebbender wy die handen inne/ ende legghet aen onsen heere.³ Oock sijn si onwijs die rijckdom soecken by vele weggen ende ambachten oft hantwercken. Ende alsoo ons Sinte Pauwels leert. Nemo militans deo implicet se negocijs secularibus.⁴ Niemandt dienende als vrome Ridder Gode sal hem metter wereltlijcke dinghen moeyen. Alle die dan den Outare dienen sullen hem wachten der werelt te dienne/ want eer si twee hasen d'een vanden anderen loopende met eenen honde vanghen souden/ dan Godt ende die werelt wel dienen.

1. Matt. 6:24 (and Luke 16:13); marg. ref. and not.

2. Eccles. 3:28; marg. ref. and not.

3. Suggested by Lat. text, vs. 10 ff; marg. ref. to Dec. I, 89. dist, 1.

4. II Tim. 2:4; no marg. ref.

Die Leeraer spreeckt.

Soo wie sijn herte aen eenich dinck hecht
 Meer dan aen Gode die heeft onrecht⁵.
 Want beter oft schoonder en vintmen niet
 Oock is hy Sot nae recht bediet
 Want wie bouen al sijnen Godt bemint⁶.
 Die is die Godt ende alle dinck wint
 Ende wie yet mint meer dan sijnen Godt
 Verlieset al ende breket ghebodt⁷.
 Soo wie dan wijsselijck wil winnen
 Sal sijnen Godt bouen al beminnen
 Ende dienen alleene nacht ende dach
 Want niemant twee Heeren dienen mach
 Sijn sy contrarie/ als Gode ende goet
 Die Sot heeft onghestadighen moet.

5. Cf. chap. 17 motto.

6. Jas. 1:12 ? Marg. ref. Jas. 1.

7. Deut. 6:5 (cf. also Deut. 10:12, Matt. 22:37, Luke 10:27); No marg. ref.

Dat xix. Capittel.

Als d'exter schatert soo wroechse haer ionghen
Die Sot die wroeghet met sijnder tonghen.

(Cut Chap. 19)

In vele schriftueren ende leeringen werden wy vermaent onsen tonge wel te wachten van te vele te spreken/ want also Salomon seyt Pro. 10. In multiloquio non decrit peccatum, qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.¹ Dat is in vele sprekens en sal geen sonde gebreken. Maer die sijn tonge temperen ende regeren can/ is d'alder wijste ende voorsienichste. Ende in dat 13. capit. seyt hy aldus. Qui custodit os suum custodit animam suam, qui autem inconsideratus est ad loquendum sentiet mala.² Dat is die sijnen mont bewaert/ bewaert sijn siele/ maer die onvoorsienlijc spreekt sal quaet ende teghenspoet gheuoelen. Ende om dies wille dat die mensche wtwendelijc geen edelder werc en can dan spreken/ ende gheen beter dan wel spreken noch arger oft booser dan qualijc spreken/ so heeft ons natuere twee doren (sic for:ooren) ghegeuen/ ende die altijts open/ ende maer een tonge ende die met twee sloten dat is metten lippen ende tanden besloten om dat wy bereyt souden sijn in hooren ende traech in spreken want midts qualijc spreken menich man bedoruen is.³ Ghelijc die exter schaternde haer iongen

1. Prov. 10:19; marg. ref.

2. Prov. 13:3; marg. ref. and not.

3. Addition by Marchant.

wroecht/ ende die muys om dat sy sonder gheruchte niet gheten
 en can haer selue verraet. Conste die catte muysen sonder
 mauwen/ ende die sot winnen sonder hem beroemen si souden beyde
 haer proye behouwen.⁴.

Die Leeraer.

Bewaert v tonghe soo wert ghy gheeert
 Want als Esopus ons heeft gheleert
 Beter vleesch soo en vindtmen gheen
 Noch argher dan hoeft vleesch sonder been
 Tween ooren heeft ons natuere verleent
 Ende maer een tonghe/ waer met sy meent
 Dat wy te hooren sullen sijn bereyt
 Ende traech tot spreken ten sy wijsheyt
 Ghy sult oock schouwen soo wie veel vraghen
 Want sy oock gaerne veel ouerdragen
 Van quaet te spreken wacht uwen mont
 Onwijselijck spreken schadet menich pont.

4. The subject of this chapter and the portion of the cut of
 110 (Du. CIV) which show the fool tying bells on a cat
 are the same.

Dat xx. Capittel.

Hy doet onrecht ende is onvroet
Die vint ende hout eens anders goet.

(Cut Chap. 20)

Vele lieden begheeren nacht ende dach haerder sielen verlies/
want sy niet en wenschen noch en dencken dan om rijcdom oft
schat te vindene/ die welcke dicwijle in meerder sorgen sijn
dan die yemants goet stelen/ want diet stelen weten wel ende
laten hem duncken dat sy sonde doen ende onrechtueerdelijke
leuen/ maer die heymelijcken schat oft ontresen oft anders
verloren goet vinden laten hem duncken dat het hem lieden
tebehoort oft dat hen Godt toegesonden heeft/¹. hoe wel
nochtans dat mijn heere S. Augustijn alsoo in die decreten².
verhaelt is seyt. Ist dat ghy yet vonden hebt/ ende niet
weder gegeuen hebt/ ghy hebbet genomen. Ende ghy hebt
gedaen v vermogen om noch meer onrechtueerdich te sijne/
want haddy meer vonden ghi soudes meer willen houden. Ende
also elders in die rechten staet. Een yeghelijck behoort te
weten so wat sijn niet en is dat het eens anders sy.³ Ende
daerom als mijn Heere S. Anthonis⁴. in die wildernisse vandt

1. Lat. text, vs. 8.

2. Dec. II, 14, 5,6 Marg. not. and ref.

3. Quoted in marg. Lat. ed.

4. Possibly suggested to Marchant/L.G. (37 ff) or N (50ff.)
story of the hermit who found a treasure, interpreted it
as a sign of death, and was actually murdered for the
treasure.

vele costelijcke platteelen ende potten en hief hijse niet op/
 maer maecter een teecken des cruycen ouer/ wel denckende datse
 die vyant daer gheleyt hadde/ alsoo hy hadde/ midts welcken
 sy veruloghen ghelijck oft die vyant hem in die selue
 verschapen hadde/ want dan die sonden niet vergheuen en werden/
 ten sy dat onrechtueerdich goet weder ghekeert sy/ ende
 gheuonden goet onrechtueerdich goet si/ niemant en sal
 wenschen om goet te vinden/ ende vint hijt/ hy salt weder
 gheuen dient toebehoort/^{5.} oft daert hem zijn Prelaet ende
 sijne sielen ouerste ende bewaerder raden sal.

Die Leeraer.

Die sotte/ onwijse/ ghierigaert
 Wenscht dicwijl om sijn qualijc vaert
 Want hy wilt vinden sonder weer gheuen
 Verliesende om t'goet dat eewich leuen^{6.}
 Keert wat ghy vint/ het is v beuolen
 Die vint/ ende houdt die heuet ghestolen.^{7.}

5. Lat. text. vss 19 ff.

6. Lat. text. vss 27 ff.

7. Lat. text, vs 26.

Dat. xxi. Capittel.

Ick wijse den wech ende gae besijden
 Ick helpe den crancken cranck tallen tijden

(Cut Chap. 21)

Ghelijct in decreten verclaert staet so wie wel eert (sic for: leert) ende qualijc leeft leert ende onderwijst onsen Heere hoe hi hem versoemen ende veroordeelen sal. Ende also die glose verhaelt. *Extersis oculis aliorum damna videmus, ad discernendum propria sensus hebet.*² Met claren oogen sien wy eens anders misual. Maer voor ons seluen sijn wy plomp al. Wy sullen dan also dat Euangelium spreect eerst mael ons seluen genesen.³ Ende dan eens anders medecijn wesen. Ende niet slachten noch gelijcken den steenen die in die mose/ drec/ slijc/ ende moyre altijs liggen ende nochtans vele lieden daer wt helpe.⁴ Mer mits dat het meerder quaet is twee sonden doen dan een euen groot sijnde/ daerom al waert dat wi ons niet ter rechten wege keeren en wilden/⁵ wy en sulle nochtans sonderlinge als wijs last hebben/ niet laten d'ongewegede ende die dolende te wege te helpen/ en wachten bouen al die sonde metten worden te beschuddene/

-
1. Dec. I, dist. 40, 12; marg. ref. and not.
 2. Marg. not.
 3. Luke 4:23. Suggested by secondary Lat. title next to cut in Lat. ed. and text vss. 25-26.
 4. Suggested by Lat. motto and cut?
 5. Cf. Prov. 2:13; quoted in marg.

want dat een sonde tegen die waerheyt des heyligen Gheests
 is ende tegen t'ghelooue/ die seer swaer is. Het en is
 nochtans niet genoeg wel leere en prediken/ ist leuen quaet.
 Want watmen metten woorden leert onleertmen met quaden
 exempelen. Een Leeraer dan sal den grooten meester volgen
 waer van geschreuen staet. Act. 1. Cepit Jesus facere &
 docere.⁶ Jesus begonst te doen ende te leerene.

Die Leeraer spreekt.

Die wijst den wech den anderen ghecken
 Ende gaet besijden al willens int slijck
 Die is den steenen op strate ghelijck
 Die anderen wten slijcke trecken
 Ende blijuender in Te meer plecken
 Leeren ons der heyligher leeraers decreten
 So wie quaet doen ende duecht (sic!) weten
 Die blijuen versteent ende ander bekeeren
 Dat sy daer met onsen heere god leeren
 Hoe hijse met rechte sal verordeelen
 Die wijse medecijs hem seluen heelen.

6. Acts 1:1.

Dat xxij. Capittel.

Hier sietmen sotten die wijsheyt versmaden
Die hem van niemant en laten beraden.^{1.}

(Cut Chap. 22)

Die Godlijcke wijsheyt door den mont van Salomon den wijsen roept tot elcke mensche alsomen vint Prouer. 1.^{2.} Hoe lange o ghy kinderkens die cleyn van wijsheden sijt sult ghy beminnen kintschap ende onwijsheyt. Hoe lange sullen die sotten begeeren dat hem lieden schadelijc ende onnut is. Ende hoe lange sullen die onwijse haten wetenhede. Bekeert v lieden dan tot mijn correctien ende bestiere. Ende daerom seyt Persius. Discite & o miseri causas cognoscite rerum. Quid sumus aut quidnam victuri gignimur^{3.} Leert o ghi arme allendige menschen en bekent de causen ende oorsaken vanden dinghen. Leert wat wy sijn ende waeromme wi gewonnen sijn. Hi seyt wel dat wy allen dich sijn leeren wi niet. Want also Plinius^{4.} spreect. De mensche niet en weet sonder leeren. Ander dieren hebben van natueren eenige const daer si hem mede geneeren. D'een can swemmen dander vliegen/ dander loopen/ dander gaen/ dander iaghen ende sijn proye begaen/ maer die mensche en can niet clan weenen hy en moet leeren ende mach by na alle dinc leeren want hy een redelijc

-
1. Note that the motto is negative in character, censuring fools; in other versions the wise are praised.
 2. Prov. 1:22-23; marg. ref. and not.
 3. Persius, Satire III, 66-67; marg. not. quotes vs. 68 also.
 4. Pliny, Natural History, Bk. 7, chap. I, 4. This was taken from Badius' Stultiferae Naves (Ladies' supplement), fol. where he quotes chap. I, 1-5.

verstant heeft. Ende daerom seyt Persius⁵ dat wy leeren sullen wat wi sijn/ ende sonder twijfel van ons seluen en sijn wy niet ende van Gods wegen sijn wy d'alder edelste creatuere op aertrijcke ende dalder dierbaerste/ deen wy daer wy toe geboren sijn/ dat is dienen ende louen Gode in aertrijcke also wy hem met volmaecter minnen dienen ende louen sullen in hemelrijk. Waer toe wy sonderlinge ghe-wonnen ende nader sielen geschapen sijn. Voort meer sijn wy geboren also Tullius⁶ schrijft niet alleen om ons/ maer om onsen lande vrienden ende aen kersten bijstant te doen/ d welc wy sonder wijsheyt niet doen en connen/ dus sullen wijse leeren en gaerne hooren.

Die Leeraer spreeckt.

Bekent v seluen/ eert uwen Godt
 Mint uwen naesten/ hout Gods ghebodt
 Aensiet wat ons Godts wijsheyt leert
 Soo wert ghy hier ende elders gheeert.

-
5. Cf. n.3 above. Marchant probably took the beginning and end of this sentence from Persius but the reference to man as God's noblest creature is from Badius' quotation of Pliny (I:1).
 6. Cicero, de Officiis, bk. I, xvii, (53-57) discusses the difference between relatives, friends and one relation to the state. The "Christian" phase of the obligation is Marchant's addition.

Dat xxij. Capittel.

Op mijn rejckdom hadde ick mijn betrouwen
 Nv sie ickt verbranden dies ben ick in rouwen.^{1.}

(Cut Chap. 23)

Sinte Augustijn^{2.} om dat wi ons betrouwen op d'aertsche goet
 niet stellen en souden seyt op een plaetse aldus. Voortganck
 van menschelijcken dat is tijtlijcken voorspoede is een seker
 teecken ende bewijs vander eewiger verdoemenisse. Ende daerom
 alsomen van S. Ambrosius leest als hi verhoorde dat die weer-
 dinne haer buyten maten stoorde op een ey dat die hinne
 gebroken hadde/ seggende dat sy in seuen iaren so veel schaden
 niet ghehadt en hadde/ sprac tot sijnen ionghe/ gaen wy van
 hier dat wy niet gheplaecht en werden/ tijtlic verstaende/
 met desen onuerduldighen rijcken/ ende nauwelijck was hi wten

-
1. Other versions refer to fools who depend on fickle fortune. Marchant, who frequently uses the fickleness of fortune as a subject, here emphasizes temporal riches.
 2. At this point Marchant must have been led by the marg. ref. to Augustine and the use of the name in N to refer to the German. There is in N (vss. 50-67 cf. Zarncke p. 26) an account of St. Augustine's inquiring of an innkeeper concerning the state of his business. When the latter boasted of his prosperity, Augustine caused his horse to be saddled, fearing that God might punish the innkeeper for his trust in fortune. Immediately upon Augustine's leaving, the house sank. This does not appear in the L.G.

huyse alst versanck. Ten is dan gheen goet teecken vander eewiger salicheyt gheen wederspoet te lijden want also S. Paulus leert.³ Godt slaet ende gheesselt alle die kinderen die hy aenneemt. Nochtans is dat God ons sparen wilt het is ghenoech dat wy bereyt sijn te lijden alst hem belieuen sal. Ende sullen lijden inwendich als wy onse sonden oft ons euen kerstens sonden ouerdencken. Item gelijk hem niemant in tijttelijcken goede betrouwen en sal/ want die heden een schoon huys heeft ende veel goets en sal licht morgen niet meer hebben dan een weynich asschen.⁴ Also en sal hem niemant beroemen vanden eewigen goede/ want wijs niet seker en sijn/ hoe wel dat wi getrouwelijcken sullen hopen dat wijt metter graciën Gods vercrijgen sullen. Waer van seyt Salomon. Eccle. 5.⁵ Van verdreghen sonden en weest niet sonder sorghe/ ende en doet gheen sonde op sonde segghende. Die ghenade ende bermherticheyt des Heeren is groot/ ende sal der veelheyt mijne sonden ontfermen. Want ontfermenisse ende thoorne haest van hem naken/ ende sijnen thooren weder die sondaren siet.

Die Leeraer seyt aldus.

Die hooghen moet heeft op sijn goet.
 Ende op voorspoet en is niet vroet
 Want ouervloet volcht dicwijl onspoet
 Ende heeft den voet in die eewighe gloet.⁶

3. Heb. 12:6-7; no marg. ref. in Lat., but cf. L.G. vss. 15-16 and N 36-37.

4. From title and cut. Contrast with n.l.

5. Eccclus. 5:5-7; marg. not. (vss. 5,7) and ref.

6. Cf. cut for chap. 5 (one foot in grave).

Dat xxiiij. Capittel.

My dunckt dat ick die werelt draghe
Die alle dinck sorghe ende alle dinck vraghe.

(Cut Chap. 24)

Persius biginnende (sic) sinen boeck daer hi die sonden ende quade seden in berispt roept tegen die ydel sorchuoudicheyt seggende. O curas hominum \hat{o} quantum est in rebus inane.¹ Dat is. O sorge des menschen/ oft hi seggen wilde hoe ydel ende sot sijdy/ och hoe vele ydelhede vintmen in alle dingen. Ende om dat wi in curieusheden ende onderwinde souden mate houden/ so vermaent ons die heylige scriftuere seggende. En wilt niet wijser sijn dant v nut ende van noode si.² Item en onderuraecht gheen dingen die hooger sijn dan ghy dat is dan v verstandnisse/ ende en ondersoect gheen dingen die stercker sijn dan ghy.³ Maer denct op die saken die v God beuolen heeft/ ende en sijt niet curieus noch sorchuondich in vele van sinen wercken. Want ten is v van gheenen noode die verborgen dingen Godts te siene om ter salicheyt te gheraken. Ende daeromme seyt Juuenalis dat wt den hemel geuallen is datmen in Griecxsscher spraken seyt. Gnoti se auton.⁴ Dat is bekent v seluen. Hadde

1. Persius, Sat. I, 1.

2. Rom. 12:3; marg. not. and ref.

3. Ecclus. 3:22-23; marg. not. quotes this verse but does not indicate Ecclus. 3 in references listed. Marchant therefore does not give source more accurately than by reference to "the scriptures."

4. Juvenal, Sat., XI, 27; marg. ref. to Juvenal. That Marchant chose this particular quotation indicates that he knew Juvenal. The passage in which Juvenal uses this is one in which he mocks the person who seeks advanced knowledge and overlooks the commonplace. Brant's marg. ref. really intended Juv. Sat X, 168 ff. which introduces the Alexander anecdote (cf. n. 5, below).

Alexander die groote gekent hem seluen/ hoe broosch ende sterffelijc dat hy was/ hy hadde te vreden geweest van eender werelt heere to sijne/ dwelc hi niet en was. Want hoorende seggen datmen vele werelden vant seyde versuch-tende/ wee my die noch nauwe van eender werelt Heere ben.⁵ Ende daerom was Diogenes veel rijcker gherekent van Juuenalis dan Alexander/ want hy all rijcdom versmaeyde ende was te vreden in een wijn vat ghehuyst te sijne om hem ende sijn siele te bewaren ende niet sonder cause/⁶ want also Christus spreekt. Wat helpet den mensche dat hi alle die werelt wonne ende sijn siele verlose/⁷ oft hy seggen wilde. Ten mach hem niet helpen maer grootelijc schaden wi en sullen dan niet te vele willen weten/ noch hebben.

Die Leeraer.

Diet al wilt weten ende hem vergheet

Die hem belast met allen saken

Die rugghe mach hem van pijnen craken

Want hy sijnen tijt t'onrechte besteet.

-
5. Alexander's worrying about not being able to conquer even one of the many worlds is a phase of his story contained in N(vss. 11-20 ? cf. Zarncke, p. 26).
 6. Juvenal, Satires XIV, 308-314. This ref. is from the Locher text. The margin does not refer to Juvenal (cf. n. 3 above on Marchant's knowledge of Juvenal).
 7. Matt. 16:26; marg. ref. to Matt. 17. Note that the Lat. text consigns the lost soul to the shores of the Styx.

Dat xxv. Capittel.

Die vele ontleent crijcht schade oft schanden

Die vele wech leent maect veel vyanden.

(Cut Chap. 25)

Men seyt gemeynlijc so wie ontleent/ heeft schade oft schande/ schade geeft hy meer wederomme dan hy ontfaen heeft/¹. gelijk alle vanden woekenaers leenen gheuen moeten ende schade (schande) en gheeft hy niet meer/ hoe wel nochtans dat ons heere seyt. Leent uwen euen kersten ende en soect geen winningen ven hem.² Maer om dat weynich nv leuen sonder hope van winningen staet/ Deut. 15. A nullo accipies mutuum.³ Dat is van niemant en suldi ontleenen om weder gheuen. Want alsomen elders leest wie ontleent is slaue ende knecht van diet hem leent.⁴ Item men seyt ooc dat die vele wech leent maect vele vianden d'welc niet en coemt bi den schulden van diet wech leent/ mer van diet ontleent.⁵ Want gemeynlijck leendy wech ghi en hebbet niet weder also gheringe als ghy wilt/ ende hebdijs also gheringe ghy en hebt niet so vele/ ende hebdijs also geringhe ende so vele ghi verliest uwen vrient. Nochtans en sal men den schamelen niet

-
1. Where does Marchant get this?
 2. Luke 6:33-34; marg. ref.
 3. Deut. 15:6; marg. ref. and not.
 4. Prov. 22:7.
 5. Hoffmann von Fallersleben (No. 453) gives a Dutch proverb: Leent dinen vrient, maent dinen viant.

weygeren want God diet gebiet machtich is te vergelden datmen door hem doet. Ende die leeraer spreekt hier van die ontleenen dicwyl groot verlies doen/ want menigen dunct dat den tijt van weder te geuen nemmermeer comen en sal/ maer also die duytsche seggen/ de wolf en verslint de palen noch termijnen niet/⁶. dat is al sijdy gierich int ontleenen ghy en cont niet beletten den dach van weder te gheuen die altijt naect. Ende al is die Ezel goedertieren eyschtmen hem te vele hy slaet ende trect (terdt)(H.E.:tredet) op ons/ also machmen eenen goeden vrient wel te vele eysschen.⁷ Ende ghelijck in tijttelijcken goede vele om langhe borghens wille arm sijn/ also sijnder noch meer aen die siele arm/ die van onsen Heere vele ontleenen om dat hy langhen tijt gheeft maer alsoo Salomon seyt. Die sondaer ontleent ende gheeft niet weder.⁸

Die Leeraer.

Ontleent niet vele moechdijs ontderuen
 So en suldy schade noch schande verweruen
 Die vele ontleent die maect hem slaue
 Ontleent goet is een schamel haue.

6. Lat. text, vs. 32.

7. Lat. motto C and cut.

8. Ps. 36:21; not Solomon as Marchant says. Marg. ref. and not.

Dat xxvi. Capittel.

Menich Sot bidt om sijn ongheval
 Als Mydas hier ons leeren sal.

(Cut Chap. 26)

In dat 18. Capit. van Ecclesiasti. seyt Salomon aldus. Eer day ghy bidt bereyt dijn siele/¹. want also hy elders seyt die Heere aenhoort die bedingen vanden rechtueerdighen.² Ende also S. Jan verhaelt God en aenhoort die sondaren niet. Maer willen wy verhoort sijn so moeten wy sonderlinge twee dingen onderhouden. D'een is dat wy in state van gracien sijn oft bidden eerst om daerinne te sijne/ dander is day wy niet en bidden dat Gode niet en betaemt te gheueene/ dat is al t'ghene dat teghen Gods eere oft onser sielen salicheit is.³ Ende daerom salmen weten datmen om drierley ofte drierhande dingen bidt.⁴ Eerst om salicheyt oft deucht oft goet datmen niet qualijck gebruycken en can/ ghelijc om dat ewich leuen ende om dat machmen bidden sonder conditien ende bespreeck. Ten anderen om yet datmen wel ende qualijck gebruycken mach/

1. Ecclus. 18:23; marg. ref. and not.

2. Prov. 15:29; marg. ref. and not.

3. John 9:31; marg. ref.

4. This classification seems to be Marchant's own. The Lat. does list the same types of wishes but does not classify them as types for good, good or bad, and bad. The ideas are all found in Juvenal's 10th Satire.

ghelijck om schoonheyt/ gesontheyt van lichaem/ lanc leuen/
 een schoon wijf/ vele kinderen heerschappije/ prelaetschap
 ende rijpheyte (rijcheit)/ ende om sulck bidtmen op condicien/
 ist dat hat ons nut ende salich sy. Ten derden bidden
 eenighe om haerlieder qualijck vaert oft om eens anders/
 ghelijc die bidden dat sy vrouwen te haren wille ghecrijghen
 moghen/ oft om yemants doot. Ende sulcke sijn sotten die
 God niet en aenhoort tot haerder weluaert. Onder die sotten
 dan was Mydas coninck van Lieden die alsoomen in die Poeten
 leest bat/ dat al dat hi aentasten oft aenroepen (aenroeren)
 soude/ gout worde/ d'welcke hem verleent was/ maer hy sterf
 van honghere ende dorste/ want spijsse ende dranck oock in
 goude veranderden/ die oock om dat hy van sanghe t'onrechts
 vonnisse Ezels ooren heeft/ als meer ander doren.^{5.}

Die Leeraer.

En wenscht noch en bidt niet onsen Heere
 Ten sy v salicheyt Gods eere
 Want Mydas van dorste ende honger starf
 Om dat hy sijn Sotte bede verwarf.

5. Lat. text, vs. 5 ff.

Dat xxvij. Capittel.

Die ydelheyt studeren ende sotheyt leeren
Vercrijghen selden veel goets ende eeren.

(Cut Chap. 27)

Also Tullius in dat eerste boec vanden officien scrijft/ elck behoort voor alle dinck t'ouerdenckene ende te bemerckene ten wat state dat hy hem betrecken wille/ want men van ioncx leeren moet/ datmen outs weten ende wel doen wille.¹ Ende daerom berispt S. Pauwels eenige schrijuende tot den Joden in dat 5. capittel. Als ghy behoort meesters te sijne om des tijts wille want ghy out sijt/ behoeft ghy weder om te leerene/ die eerste beghinselen van den woorden Godts.² Elck sal dan hem stellen van ionck om te leeren Gode behaghen/ want het die beste conste is diemen vindt/ ende hem seluen kennen³. ende voort meer eenighe conste oft wijsheyt/ waer mede hy met Gode ende eeren/ tsijnder sielen salicheydt ende ten oorboore van hem/ van sijnen prince/ sinen lande/ ende sijnen euen kersten/ hem gheneyren sal/ ende den tijt sijns leuens die cort is oorborlijck ouerbrenghen/ ende niet te vreden sijn dat hy veel weet maer daer na wercken want

-
1. Cicero, De Officiis, Bk 1, xxxii, 117; no marg. ref.
 2. Heb. 5:12; marg. ref. and not.
 3. Repetition of idea used earlier, cf. chap. xxiv, n. 3.

conste sonder werck verloren is/ ende daerom sijn si sot die
altijts blijuen in consten die alleene dienen tot ander
wijsheyt ghelijck logiken ende grammarien.^{4.}

Die Leeraer.

Vele lieden willen weten
Den loop der Hemelen ende Planeten
Die crachten der sterren/ met haren wercken
Die niet en weten noch en willen mercken
Wat dat sy sijn/ ende om wat saken
Heeft Godt hem willen scheppen ende maken
Noch niet en leeren in ionghe daghen
Hoe dat sy Gode souden best behaghen
Hoe dat sy souden met elcken leuen
Wat rekenschap sy Gode sullen gheuen
Als elck goet constenaer sal loon ontfaen
Wilt dan met goeden consten om gaen.

4. From Lat. text.

5. Marchant takes up the subject of the original chapters 65 and 66 here in the envoy. Having done so, he slights the original 66 (his lxxiii) when he comes to it. He merely summarizes the ideas used here.

Dat xxviij. Capittel.

Die willen verbeteren die wercken Godts
Sijn boose Narren ende quade Sots.

(Cut Chap. 28)

Alsoomen in die decreten leest. Te vergheefs ende ydelijc
arbeyt hy die die sonne pijnt met branden ende walmen te
helpen/ ende meer claerheyt oft hitten in sijn wercken te
geuen. Want die volheyt der Godlijcker graciën der menschelij-
cker hulpen toedoen niet en behoeft/ noch en begeert gheene
vermeerderheyt van gepresen te sijne.¹ Ende daeromme en sal
niemant so verwaent/ so mal ofte so sot sijn/ dat hy die
wercken Gods sal willen corrigeren/ berispen oft wanen
verbeteren. Want Godt alle dinc ten besten gemaect heeft
al en connent wy niet altijts begripen.² D'welc gheen
wonder en is/ want God vele meer can maken dan wy begripen/
om dat sijn cracht wijsheyt ende goetheyt oneyndelijck ende
onbegrijpelijk is. Ende daerom seyt Salomon Prouer. 25.³
Die ondersoecker is van der Maesteyt/ sal verdronghen ende
verlast werden van glorien/ dat is van curieusheydt ende
ydelheydt oft van der glorien Godts die hem onbegrijpeliic
is. Ende daerom en sal niemant dubben noch verre ondersoecken/

1. Dec. II, 6, 1, 7; marg. ref. and not.

2. Ecc. 3:11; marg. ref.

3. Prov. 25:27; marg. ref. and not.

waerom dat Godt aldus oft alsoo wilt doen/ want het ghenoech is dat wy weten dat het hem belieft dat wy doen al dat hy ons gheboden heeft/ ende dat doende en sullen wy niet onderuraghen waer om dat hijt gheboden heeft. Wy en sullen dan tegen Godt niet murmureren⁴. segghende als die boose Narren ende Sotten/ waer toe heeft Godt die verloren sielen ghemaect als hy wel wiste dat sy verloren souden sijn. Ofte waer om en ben ick niet alsoo wijs/ rijck/ schoone/ ghesont/ sterck ende volmaect als ander lieden waeromme was d'een schaker behouden ende d'ander verloren oft der gelijcken. Want also S. Augustijn leert/ die vonnissen Gods sijn altijts rechtueerdich/ maer ons dickwijl onbegrijpelijk alsoo S. Pauwels oock gheschreuen heeft.⁵

Die Leeraer spreeckt.

Vanden wercken Gods gheen oorsaken vraecht
Want het ghenoech is dat hem behaecht.

4. Wisd. 1:11 ff; cf. also Romans 10, vss. 6-7 and I Cor. 10:10; marg. ref's.

Dat xxix. Capittel.

Die heeft den voet op der hellen gloet.
 Ende anderen verwijst en is niet vroet.

(Cut Chap. 29)

Ons lieue heere ende dalder wijste meestere Jesus Christus die in alle sijn wercken ende leeringen ons altyts wijst den wech van onser salicheyt berispende die sotten ende onwijse menschen seyt aldus. En wilt niet vonnissen noch veroordeelen ende ghy sult niet verordeelt werden. En wilt niet verwijzen noch verdoemen ende ghy en sult niet verwesen noch verdoemt worden/¹. wel verstaende om dier oorsaken ende causen wille. Oft hi by contrarieren wilde segghen dat so wie anderen t'onrechte verwijzen sullen met rechte verwesen werden/ ende al weten wy eenighe sake van onsen euen kersten daer hy hem heeft inne misgaen/ wy en sullen nochtans niet verwijzen noch met woorden/ noch met ghedachten ter ewigher doot/ want hy hem lichte ghebetert heeft/ ende ghenade vonden/ ende is lichte beter dan wy sijn. Ende daer om seyt ons lieue Heere elders/ waer toe siet ghi so nauwe t'gestubbe oft dat ghestof in die ooghen van uwen broedere ende en siet niet den balck die in uwe ooghen is.² Ende in

1. Luke 6:37; cf. also Matt. 7:1; marg. ref. and not.

2. Luke 6:41; cf. also Matt. 7:3; marg. ref. and not.

der ghelijcken staet in die decreten/ dat hy alleene sal van
eens anders ghebreken ende dolinghen vonnissen/ die in hem
(sich) seluen niet en vint dat hy veroordeelen ende verdoemen
mach.³.

Die Leeraer seyt aldus.

Die met veel sonden hem vint ghebonden
Als dat hem die helle mach leuende verslonden
Ende ander verwijst ter eewigher doot
Die sal hem vinden in grooter noot
Want metter maten daer wy me (met) meten
Salmen ons meten recht onghespleten⁴.
Sulck leyt te bedde in crancken mismaeckt
Al waer hy van allen trooste versaecht
Wiens siele na dit crancke leuen
Sal bouen die enghelen werden verheuen
Sulck leeft in voorspoede die sal versincken
Inder hellen afgront/ wilt hier op dincken.

3. Dec. II, 3,7; marg. ref. and not.

4. Matt. 7:2 and Luke 6:38; marg. ref.

Dat xxx. Capittel.

Die hem meer laden dan sy moghen draghen
Sijn sy in schaden wie salse beclaghen.

(Cut Chap. 30)

Ouermits dat het seer sorchelijc is t'goet dat voor die sonden vanden lieden der kercken gelaten is om misse te lesen ende aelmoessen te doene wel te bedeylene ende redelijck wt te geuen sonder wederknagen der conscientien ende verwijt van gode/ soe plaghen die oude vaderen te vliene ende te schouwene last van sielen ende van goede/ maer nv alsomen in die gheestelijcke rechten vindt/ is die begeerte van eeren ende hooghen state van sommige lieden soe verre comen dat sy niet te vreden en sijn twee oft drie kercken oft prouenen ende beneficien te hebben mer vele meer/ hoe wel dat sy cume endenauwelijc een der kercken ghenoech doen en moghen noch te deghe besorghen/ ende dat die menichfoudicheyt van prouenen ende gheestelijcke goedinghen/ den canoncken dat sijne die by regelen willen leuen seer contrarie sy. Midts dat het seer onrecht ende onghelijck is dat vele ander licht betere ende

wijsere van honghere vergaen/ ende een droncken oft gulsich
 ende oncuysch mensche lichte niet dooghende in leeringhen
 ende woorden/ ende dalder quaetste sijnde van wercken/
 oueruloedicheyt hebben/¹.wy en sullen dan onsen ezel niet te
 seere laden/².niet alleen van kerckelijcken goede/ mer ooc
 van wereltlijcken gelijk van officien ende staten die wy
 niet en connen oft niet en willen te rechte bedienen. Ende
 niet alleene en misdoen sy die bouen haer weerde kerckelicjk
 goet besitten ende qualijck verdoen/ maer ooc dier toe helpen
 ofte deelachtich sijn. Ghelijck die haer kinderen willen
 Abten Prelaten maken eer si monincken sijn/ oft prochipapen
 eer sy priesters sijn ende inder ghelijcken/³.waer van hem
 elc wachten sal wantter groote sorghe in leyt.

Die Leeraer spreeckt.

Die sijnen ezel met sacken verlaeyt (verlaedt)
 Ende die sijn maghe met spijsse versaeyt (versaedt)
 Ende die meer om helst dan hy can wenden
 Dien wilt hem willens ende wetens sceynden.

-
1. Marg. not.
 2. Lat. text, vs. 19 ff and motto C.
 3. This idea is a combination of the theme of Brant's 48
 (fools who want to become masters in trade before com-
 pleting training) and 73 (on becoming a priest.)

Dat xxxi. Capittel.

Dese Sot stelt wt dat hy nv soude doen
Aenhoorende der Craeyen niet Gods sermoen.

(Cut Chap. 31)

Salomon verlicht vanden Heylighen Gheest seyt aldus tot elcken mensche. Ecclesiasti. 5. Ne (sic for: non) tardes conuertit ad dominum, & ne differas de die in diem. Subito enim veniet ira illius, & in tempore vindicte disperdet te: dat is. En vertraecht niet bekeert te werden tot den Heere/ ende en stelt niet wy van daghe te daghe/ want sijnen thoorn ende sijn gramschap coemt haestelijck/ende inden tijde van wraken sal hy v bederuen ende verdoen. Ende daerom seyt Daud. Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.² dat is. Ist dat ghy heden sijnen voys (voix)/ dat is sijne stemme hoort/ ghelijck als men v predict ende als v goede Enghel v inne gheeft day ghy v beteren sout/ en wilt uwe herte niet verherden noch versteenen/ maer bekeert v terstont/ want ghy niet en weet oft v Godt noch meer roepen sal. Ende daeromme en salmen gheen goet wtstellen alsment terstont behoort te doene. Ende daeromme seyt een Poete. Tolle moras, nocuit semper differre paratis.³ Dat is doet

-
1. Ecclus. 5:8-9; Marg. ref. and not.
 2. Ps. 94:8 (K. Jas. V. 95:7-8); marg. ref. and not. The note on one's "good angel" is Marchant's addition. Note that Marchant used the French spelling. "voix."
 3. Lucan, Pharsalia. I, 281; no marg. ref.

wech uwe merren oft wtstellen/ want het altijs gheschadicht
 heeft wt te stellene hem lieden die bereyt waren om terstont
 te doene. Wy en sullen dan niet aen hooren den roep noch
 geschrey vander Craeyen die roept inden Latijne Cras Cras:
 dat is/ morghen morghen/ want alsoo Persius leert. Die
 morghen hem beteren wilt ende gheen tijdt heden/ en betert
 hem nemmermeer.^{4.}

Die Leeraer seyt aldus.

Die op lanck leuen stelt al sijn hopen
 Al heeft hi van sijnder conscientien nopen
 Hien volchtse niet/ maer laetse ontwaeyen^{5.}
 Aenhoorende die lesse vander Craeyen
 Die roept Cras Cras/ morghen morghen
 Niet wetende hoe langhe hem Godt sal borghen
 Want die nv leeft mach morghen lijck sijn
 Ende die nv schoon is/ mach slijck sijn.^{6.}

-
4. Persius, Satires, V, lines 66-70; cf. also L.G. vs. 17
 from N vs. 25. No marg. ref.
5. First 3 vss. of verse passage could have been based on
 Lat. motto, marg. not. from Ecclus. 10:12 or the Lat.
 text, vss. 11 ff.
6. Cf. n. 5, Ecclus.10:12.

Dat xxxij. Capittel.

Gheen armer sot ter werelt en leeft
 Dan die een wijf ende gheen en heeft.

(Cut Chap. 32)

Ghelijck men inder heyliger (sic) schriftueren leest het is lichter te wachten vloyen ende sprinchanen als die sonne te heet schijnt/ dan te wachten een wijf tegen haren wille/¹. want wacht sy haer seluen niet het is al verloren gewacht alsoomen seyt. Ille lauat laterem, qui custodit mulierem.². Hy wascht ongebacken tichelen die een quaet wijf castijen wille ende wachten van misdoene. Want geliic die tichelen soomense meer wascht so si vuylder/ ende bemoyerder werden/ also hoemen een boos wijf nauwer wacht soo sy meer wt is om quaet te doene. Want wy alle geneghen sijn te doene wat verboden is. Het is dan seere lastelijck een wijf wel te regeren ende te wachten/ want also Juuenalis seyt. Adde seram & cohibe: sed quis custodiet ipsos Custodes, cauta

-
1. The German versions use "grasshoppers", the Lat. "pulices." Marchant attributed this to the scriptures. Loose references of that nature simply mean he thought it to be from the scriptures, but could not locate it. Nahum 3:13-17 is a warning to Nineveh, city of harlots, to fortify itself against the Lord's siege (inhabitants are admonished to make brick of clay, vs. 14); reference is made to locusts which fly away when the sun shines (17).
 2. Marg. not. The cut shows one fool washing tile. The motto of N (L.G. a) has: Und wescht die zygel vmb vnd vmb (cf. Zarncke, p. 128). Zarncke did not know the source of the Lat. marg. not. Brandes (L.G. ed. p. 325, n.a-d) cites Gerhard von Minden, 98, 117-120:
 "En oltsproken gemene
 is dat: de waschet tegelstene
 und de sines wives not,
 set, de wert der lude spot."

est & ab illis incipit vxor.³ Dat is besluyt v wijf ende houtse nauwe/ maer wie sal die bewaerders wachten/ die vrouwen sijn schalck ende beghinnen eerst aen die dienaers diese te bewarene hebben. Men soude dan eer eenen diepen put met eendere cleynder cruycken vullen/⁴ dan een quaet wijf van quade wachten nochtans/ soo wiese te wachten heeft salt hem pijnen. Ende si en sijn niet sot gherekent diese wachten/ maer die daer ieloers op sijn. Ende die daer om seyt Salomon Eccle. 9. Non zeles mulierem sinus tui, ne ostendat super te maliciam doctrine nequam.⁵ Ghy en sult dat wijf van uwen schoot dat is van v bedde ghenoot/ niet te seer beminnen op dat sy niet en tooghe op v die boosheydt van haerder quader schalcker leeringhen. Maer also Godt ghebiet. Nume. 5. Heeft die man quaet vermoeyen oft valsche suspicie op sijn wijf/ hy salt Gode opdragen.⁶

Die Leeraer.

Die vrouwen wachten wt ialosijen
 Die wachten die vloyen te somertijen
 Want goede wijuen hem seluen wachten
 Ende quade om gheen bewaren en achten

-
3. Juvenal, Satires VI, 347; marg. ref. and not.
 4. Probably suggested by the cut. Other versions refer simply to pouring water into well. In his emphasis on a small jug, Marchant implies that it is a long task, not a useless one.
 5. Eccclus. 9:1; no marg. ref. Addition by Marchant.
 6. Num. 5:14-15; marg. ref. and not. The scriptures direct the suspicious man to consult the priest. Marchant refers him to God on the basis of the marg. not.

Dat xxxij. Capittel.

Ich sie door die vingheren ende moet ghedooghen
Al dat mijn wijf wilt die verblint mijn ooghen.

(Cut Chap. 33)

Ghelijck si int voorgaende capittel berispt sijn die haer wijuen te seer lief hebben ende daerom in sorgen sijn. Also berispt men hier die van haren wijfs soudens leuen ende sijn putiers/ oft roffiaens/ oft hoere waerders (alsomense noemen wille) van haren bedde genoote ende wettelijcke vrouwe/ die seer misprijsselijck sijn/ want also Seneca spreect. Patronus est turpitudinis, qui crimen celat vxoris.¹ Hy is een patroon ende beschudder van onreynicheden die d'oncuysheyt van sijnen wijue dect ende helet gelatende hem oft hijs niet en wiste oft sijnde deelachtich/ ende te vreden dat hy ete ende drincke vanden sonden van sijnen wijue oft dochtere/ want menich man/ also Juuenalis schrijft is. Doctus spectare lacunar, Doctus & ad calicem vigilanti stertere naso.² Dat is: gheleert te sijne op dat verwelfsele vander camerem ende vergaderinghe vanden balcken/ diemen in sommige landen vergult/ ende can wel roncken by den pot van goeden drancke al en slaept hy niet/ dat is so wanneer men sijn wijf aentast/ om helst oft cust so siet hy elders waert oft ghelaet hem oft hy sliepe/

-
1. Marg. not. Zarncke (p. 367) cites Dec. II, 24, 25 (for Dec. Greg. Bk. II, Tit. 24, chap. 25). Marchant's quoting Seneca is due to marg. ref. to Seneca.
 2. Juvenal, Satires, I, 56-57; marg. not.

die welcke is oorsake van den ouerspele van sijnen wijue ende sal van Gode gepuniert sijn ghelijck oft hijt selue dede ende lichte stranghelijcker. Hier van sijn vele exempelen maer elck sietter daghelijcx meer dan ghenoech.³.

Die Leeraer.

Om dat in houwelijcke man ende wijf
 Hebben twee sielen ende maer een lijf
 Soo wie sijn lijf niet en will besmetten
 Sal op sijns bedde genoots reinicheit letten
 En sal gheen vremde eyeren broeden
 Noch koeckoeck ionghen in sijnen nest voeden⁴.
 Ouerspel sonderlinghe van ghehoude vrouwen
 Doet menich broeder sijn suster trouwen⁵.
 Menighen besitten onrechtueerdich goet
 Elck salt beletten/ is hy wel vroet.

-
3. Cf. chapter 1, n. 11. Marchant excuses his not citing examples. Other versions cite biblical and classical adulterers.
 4. The German (Brant, A, 87-90; N. 74-75[?], cf. Zarncke, p. 36 and L.G. ed. p. 328; L.G. 47-50) all mention hatching of another's eggs.
 5. Cf. Lev. 18, 9. Had Marchant referred to the Decretals for the passage attributed to Seneca (cf. n. 1), he would have been referred in turn to Lev. 18.

Dat xxxiiij. Capittel.

Met wijt te loopene niemant gheleert
Menich gaet Sot wech die Sotter keert.

(Cut Chap. 34)

Het is wel waer dat die veel siet ende hoort ende alle dinc ouermerct wijser ende constiger wesen mach/ dan die altijts thuys liggende niet en weet wat men in ander landen maect ende daerom Homerus die die fonteyne van allen begrijpe ende verstandenisse geheeten is/ willende betoogen dat Vlyxes wijs ende expert was/ seyde dat hy vele dorpen/ steden/ landen/ ende manieren oft seden oft gijsen/ van vele volcx gesien hadde.¹ Maer also horatius in sijn Epistolen schrijft. Coelum non animum mutant, qui per mare currunt.² Sy veranderen die locht ende die gheleghentheyte vanden hemel/ die ouer die Zee oft ouer dat meyr varen maer niet haren moet/ want die Sot wech gaet/ ende altijts met sotheyt omme gaet en can niet wijser ghekeeren/ midts welcken seyt Seneca³ dat die wandringhen den medicijn niet en maect noch die plaetse den constenare/ maer alsoomen den kinderen seyt. Sepe rogare: rogata tenere:

-
1. Cf. Brant A, Chap. 66, vss. 133-136. Marchant slights the translation of this chapter, confining it to one page (cut included). He therefore used ideas here which he probably gleaned from the passage of N corresponding to the above (133-136).
 2. Horace, Epistles, I, 11,27; marg. ref. and not. and text vs. 23.
 3. Seneca, Epistles, CIV, 19; marg. ref. and notation: "Peregrinatio non facit medicum (et).. nulla ars discitur loco (for: loco discitur)."

retenta docere:⁴ hec tria Discipulum faciunt superare magistrum.
 Dat is. Drie saecken moghen den Discipel ende dat leerkind
 bouen sijnen meester maken. Die eerste is. Dickwijl onder-
 ruragen tot dat hijt verstaet ende begrijpt. Dander is datmen
 wel onderuraecht ende verstaen heeft/ wel onthouden. Die
 derde is. Datmen wel onthouden heeft den anderen voort leeren.
 Also wi alle doen sullen in goede leeringhe willen wy den
 sotten niet gheleken sijn die altijs der gansen sanck ende
 liet singhen wat sy hooren/ waer die Leeraer spreekt aldus.

Die Leeraer.

Die vele versoect ende weynich leert
 Die verre loopt ende wijt verkeert
 Ende wat hy siet t'onrechte merckt
 Die vele begrijpt ende niet en werckt
 Die altijs d'eerste is aen den dans
 Ende altijs sinckt al waert een gans⁵.
 Die sal een gans gherekent wesen
 Van verre te loopen is niemant ghepresen.

4. I have not found this.

5. N 69-70? Cf. L. G. 13-14 and L. G. ed. p. 329.
 Lat. text, vss 33-34.

Dat xxxv. Capittel.

D'onuerduldighe sal op den ezel climmen
Ende sijnen haestighen moet daer timmen.^{1.}

(Cut Chap. 35)

In vele deelen van desen wercke sijn die Historien ende figuren genomen wt der gemeynder sprake vanden ouerlantsche duytschen die als sy willen seggen dat eenich man te haestich sy oft te geringe thoornich oft ghestoort seggen dat hem goet waer dat hy den ezel berede/ om dat die ezel traech is/ ende also mocht haerlieder moet ende haesticheyte coelen.^{2.} Maer het gheschiet dickwijl der contrarien dat sy noch onuerduldigher ende toornigher werden/ want si den stegen ezel buyten sijnen stasse (passe) ende gemeynen troot niet en connen doen voortgaen/ ende daerom seytmen in spotte van eenen haestigen grammen ende onuerduldigen mensche dat hi een ezel rijt oft dat hi op den ezel geseten is/ want dicwijl so men hem meer doet om te vreden te stellene so hy onuerduldigher ende thoornigher wert. Ende daerom sal elck

-
1. Suggested by the cut and the marg. notation: "Debet homo lentum vehemens equitare iumentum."
 2. Marchant feels it necessary to give his explanation of his motto; cf. n. 1. Zarncke (p. 370) refers to Freidank 116, 25:
 "Swer gaehe ist zallen ziten Der sol den esel riten."
 He also cites Winsbeke 33, 8:
 "So kumt dir gar daz sprichwort wol Daz muotes alze gaeher man Vil traegen esel riten sol."
 Zarncke's explanation of the sayings is that the angry man gets nowhere for all his anger. This parallels closely Marchant's understanding of the figure "riding the ass" (as explained in the lines following this ref.).

wijs man hem wachten van thoorne oft gramschap want also Horatius seyt. Ira furor breuis est: animum rege.³ dat is. Thoorne ende gramschap is een corte dulheyt ende verwoetheyt oft ontsinnicheyt/ ende daeromme regeert uwen moet so dat hi hem niet en stoore. Ende wacht v van kijuen ende strijden/ of schelden waer wt thoorne ende gramschap spruyt want alsomen leest. Prouer. 20. Honor est homini qui separat se a contentionibus: omnes autem stulti miscetur contumelijs.⁴ Eere wert hem die hem wacht van kijuen ende hateren oft schelden/ maer alle die sotten mingen hem ende gaen omme met verwijte ende versmadinge diese d'een dander doen. Item alsoo daer staet int 19. capittel. Qui impatiens est sustinebit damnum:⁵ soo wie onuerduldich ende haestich is sal schade lijden/ want een toornich man als een ontsinnich man niet en weet wat hi doet/ ende en spreect noch en doet niet dan sonde ende quaet/ dies hem namaels rouwet alst laet is.

Die Leeraer.

Soo wie wt thoorne kijuen oft strijden
Sullen billicx den ezel berijden
Om daer te coelen haren euelen moet
D'welck veel vrouwen waer ooc seer goet.⁶

3. Horace Epistles I, 2, 62; no marg. ref.

4. Prov. 20:3; marg. ref.

5. Prov. 19:19; no marg. ref.

6. Application of the admonition to women was probably prompted by the figure of the woman in the cut.

Dat xxxvi. Capittel.

Die in forteynen zijn hoochst gheseten
Sijn naest den valle wilden syt weten.

(Cut Chap. 37)

Also Claudianus schrijft vele lieden. Tolluntur in altum
vt lapsu grauiore ruant,¹ werden hooghe verheuen om dat si
te swaerlijker vallen souden want alsoomen seyt. So hooger
graet so swaerder val/ ende daer om seyt Seneca in Hercule
furente. Nemo confidat nimium secundis. Nemo desperet
meliora lapsis. Miscet haec illis prohibetque Clotho stare.
Fortuna rotat omne fatum. Nemo tam diuos habuit fauentes
Crastinum vt sibi polliceri possit.² Dat is.

Niemant en sal hem te seer betrouwen
Al mach hy geluck ende heyl aenschouwen
Niemant en sal wanhopen noch treuren
Als hen wederspoet ende ramt ghebeuren
Want die goddinne diet al regeert
Dat die fortune/ diet d'wiel bestiert
Minghende t'soete metten sueren
En can niet een langhe by een ghedueren
Ende al mocht sy blijuen by yemant staende
Nochtans om dat hy is afgaende
Onlanghe duert hier sijn voorspoet

1. Claudianus In Rufinum, 1, 21; marg. ref. and cut.

2. Seneca, Thyestes, 615-620; marg. not. and ref. "In
Hercule furenti." Cf. also "Ian van Ghelen tot den
Christelijcken leser," p. 4, n.5. Marchant expands
this in verse below.

Niemant soo wijs ende niemant soo goet
 Noch den goden soo lief beuonden
 Dat hy hem mochte tot eenighe stonden
 Versekert houden tot morghen te leuen
 Wachten hem dan die hooghe verheuen
 Dat sy niet en vallen den swaren val
 Daer niemant by hem op staen en sal
 Fortuyne is blind ende onghetrouwe
 Belouende vrucht ende gheuende rouwe
 Nochtans en heeftse in haer gheen wesen
 Maer wijse lieden verstaen by desen
 Dat tijtlijck goet/ eere ende voorspoet
 Gaet ende coemt als der Zee vloet³.
 Sonder ons toedoen ende sonder ons wijsheyt
 D'welck men fortuyne ghemeynlijck seyt
 Soo wie dan int hoochste sijn gheseten
 Ende briesschen als paerden sullen weten
 Dat sy als ezelen corts moghen vallen⁴.
 D'wiel van fortuynen maect veel mallen.

3. The comparison of fortune to the tides is an addition by Marchant.

4. Suggested by the asses in the illustration.

Dat xxxvij. Capittel.

Onuerduldich in crancheyt ende siecheyt wesen.

Belet veel sotten van schier te ghenesen.

(Cut Chap. 38)

Boetius door den mont der Philosophien dat is der wijsheyt vermaent ons aldus. Ist dat ghi verwacht die hulpe oft d'werc van den medicijn/ het is v van noode dat ghy hem uwe wonde ende seer oft hemilijcke crancheyt ontdeect ende openbaert.¹ Oft hi seggen wilde/ dat niemant aen siele noch aen lichaem wel genesen ende geheelt en wert also lange als hy sijn wonden ende seericheden voor sinen medecijn/ dat is voor gode oft den priester ende biechtvader gods stedehouder aengaende der sielen/² ende voor den chirurgijn dat is vanden meester die metter hant werct verbercht ende ontsteect. Ende daerom al ist alsoo die Poete seyt dat. Non est in medico semper releuetur vt aeger.³ Al en can die medecijn niet altijs helpen want tegen die doot en is gheen hulpe noch remedie oft boete/ nochtans sullen wy in onsen lijden verduldich sijn/ ende also ons Salomon raet den Medecijn te eeren om der nootsakelijcheyt wille/ want die alder opperste dat is God die medecijne gheschapen heeft.⁴ Ende wy en sullen

-
1. Marg. ref. and not. Boethius De consolatione Philosophiae.
 2. Marchant, priest, is the only one to emphasize the position of the priest as God's representative.
 3. Ovid, Epistles 1, 3, 17; marg. not. Since Ovid was not named in the margin, Marchant simply gives "a poet" as the source.
 4. Ecclus. 38:1; marg. ref.

niet doen na ons selfs raet etende ende drinckende dat ons contrarie si/ want men sulck alsoo ons Persius leert schier (balt) metten voeten voorwaerder wtdraecht ten kerchoue waert.⁵ Ende wy en sullen die remedie ofte boete beyde geestelijck ende lichamelijck niet versmaden noch metten voeten versteken⁶. alsoo menich onuerduldich sot doet/ want weder wy willen oft niet en willen alst Gode ghelieft so moeten wy lijden ende die onuerduldichlijck lijdt is des vyants martelaer.⁷ Als wy dan cranc sijn sullen wy verduldichlijc lijden ende bi rade leuen.⁸ Ende eer wu cranck sijn doen dat Ouidius raet segghende. Principijs obsta: sero medicina paratur Cum mala per longas inualuere moras.⁹ Dat is.

Die Leeraer seyt aldus.

Den beginselen van crancheit weder staet
Want laet ghijse verouden het wert te laet
Ende als ghy moet lijden so weest verduldich
Want wat ghi lijthi sijt meer schuldich.

-
5. Persius, Satires, III, 88-106; Lat. text, vs. 9, and marg. ref.
 6. From the cut.
 7. Addition by Marchant.
 8. Cf. L.G. 11-13 (N 72-74).
 9. Ovid, Remedia Amoris, 91-92; marg. ref. and paraphrased in Lat. text (vss 11-12).

Dat xxxviij. Capittel.

Die sonder schalcheyt t'volck bedrieghen
Doet van sijn nette t'gheuoghelte vlieghen.

(Cut Chap. 39)

Salomon in dat 1. Capittel vanden Prouer. dat sijn gemeyn seggewoorden daermen wijsheyt wt leeren mach spreekt tot sijnen sone/ dat is tot elcken mensche die wijsheyt leeren wille aldus. Fili mi si te lactauerunt peccatores: ne acquiescas eis. Si dixerint.¹ & c. O mijn lieue sone ist so dat v die sondaren met soete smeeckenden woorden aenlocken willen gelijk die voester dat kint met hare melck/² en wilt in haer woorden niet gerust sijn noch daer na hooren. Ende al seyden sy v/ coemt met ons/ laet ons lagen leggen den bloede dat is tot yemants doot/ laet ons minck yseren ende stricken leggen tegen hem die te vergeefs in onnooselheden leeft/ laetten ons doorswelgen ende stocken oft verslinden al leuende ghelijck die helle verslint ende al gheheel als die in eenige doorlaghe ende poel versincken. Wy sullen alle sijn rijckdom ende goet vinden/ ende sullen ons huysen metten rooue ende metten proyen vol maken. Legt v ghelt inne met ons/ wy sullen eenen gemeynen buydel oft borse maken ende ghemeynlijk winnen. Mijn sone en gaet met lieden niet. Afhoudt uwen voet van haren wegen/ want haer lieder voeten loopen tot quaet te doen ende haesten hem om bloet te storten. Frustra autem iacitur rete ante oculos

-
1. Prov. 1:10-16; marg. ref. Marchant translates with an addition (cf. n. 2).
 2. Marchant adds the phrase "as does the nurse with her milk" to the verb "aenlocken."

pennatorum.³ Dat is. Maer te vergheefs ende om niet spreytmen die netten voor die vogelen oogen/ oft hy seggen wilde ick tooghe v nv die netten vanden quaden om dat ghijse schoumen ende ontulien sout/⁴ want die lagen leggen teghen ander/ legghense oock teghen haers selfs bloet ende bedrieghen haer sielen ende leuen.⁵ Want sy dicwijl hem seluen doen vangen ende daer na aen die galge hangen/ wy en sullen dan noch schalckelijck noch onschalckelijck niemant bedrieghen/ noch ons nette voor der voghelen ooghen spreyen/ dat is wy en sullen onsen raet niet decken eer wy hem volbrocht hebben dat wy voren hebben/ d'welcke den hooftmannen in crijghe nut ware.⁶

Die Leeraer.

Die haren raet ende opstel ontdecken
Sijn hier gherekent voor groote ghecken.

-
3. Prov. 1:17; marg. ref. and not.
 4. Paraphrase added by Marchant.
 5. Prov. 1:18; following paraphase added.
 6. Ref. to Captain added by Marchant. Cf. VIII, prose lines 11-13 and X, n. 9.

Dat xxxix. Capittel.

Hy is wel mal ende Sot met allen
Soo wie hem laet op anderen vallen.^{1.}

(Cut Chap. 40)

Die selue Salomon seyt in dat 5. Capit. van sijnen Prouer-
bien aldus. Via impiorum tenebrosa, nesciunt vbi coruant.^{2.}
(sic for: corruant). Dat is den wech der boosen ende
ongenadigen menschen is duyster oft donckere ende onclae-
rende si en weten niet waer si vallen moghen/ maer men seyt
ghemeynlijk. Felix quem faciunt aliena pericula cautum.^{3.}
Dat is salich is hy den welcken eens anders ongeual wijs
ende voorsienich oft schalc maect/ ende alsoomen ooc seyt
hi apiegelt hem saechte die hem aen eenen anderen spiegelt.
Niemant en sal dan aengaen noch bestaen daer hy siet dat een
andere qualijck met geuaren is. Ende niemant en sal hem
steken oft stooten aen den steen daer een ander ouer geuallen
is.^{4.} Maer die sotten ende achtens niet/ ende al sien sy by
spelen/^{5.}droncken drincken/ oncuysche vrouwen hantieren/
bouen maten cost doen/ in cleederen ende huysen/ by

-
1. From the German (N a, b; L.G. a, b; Brant A, a).
 2. Prov. 4:19; marg. ref. (correct: Prov. 4) and not.
 3. Wander, K. F. W. Deutsches Sprichwörter-Lexikon, Leipzig, 1867-80, vol. 4, col. 537, "selig", 17, attributes this to Horace.
 4. Marchant adds this caution against attempting difficult tasks. He probably got it from N 28: 11-12, N 29: 17-18 (Cf. Zarncke, pp. 30-31), and N 40: 3-12 (Cf. Zarncke, pp. 42-43).
 5. For Marchant's preference for lists of this kind, cf. XVI, XLVI, LXVIII, LXXXVIII.

haestigher toornicheyt/ by ouermoedicheyt/ by ledicheydt/ by traecheyt/ ende by ander sonden ende ghebreken veel lieden in swaren sonden ende schanden geuallen ziinde/ sy en wachten hem nochtans niet/ maer gaen den seluen wech daer dander gheuallen sijn ende vallen d'een ouer dander/ als droncken ende ontsinnighe lieden/ hoe wel datmen seydt. Casus dementis, correctio sit sapientis.⁶ Dat is. Dat den val vanden onghesinden sal die correctie ende bestier oft onderwijs vanden wijsen zinn. Also Esopus schrijft ende Horatius in zijn Epistelen verhaelt/ die Vos ghebeden ter feesten vanden Leeuwe te comen bleef voor die dore staende. Ende als men hem vraechde waer omme hy int hof vanden Coninck niet en ghinck als dander/ sprack dat hem die voetstappen versaechden ofte veruaerden want sy alle inne waerder en gheen wtwaerder en quamen.⁷ Oft hy segghen wilde/ om dat vele int Hof haer leuen laten daer hy wt wilde bliuen.

Die Leeraer.

Gheen wijs man sal eenich dinck aengaen⁸.
Dat selden yemant heeft wel ghedaen.

6. Marg. not.

7. Suggested by Lat. vss. 33-34 and marg. ref.

8. Cf. n. 4.

Dat xl. Capittel.

Al hebbe ick meel bouen duysentich ponden
En can ghestoppen quaet sprekende monden.^{1.}

(Cut Chap. 41)

Ghelijck dat het elders verhaelt is/^{2.}deucht is tusschen twee sonden ende quade gelegen ende die sotten (en) connense niet gehouden/ want also Horatius scrijft. Dum vitant stulti vitia in contraria currunt/^{3.}wanneer die sotten d'een sonden ontulien so vallen si in dander. Ghelijc als van der achterspraken eenige sotten sijn te seer sorchuoudich die niet en dorren in die kercke ter offerhande gaen oft aelmoessen gheuen/ oft Gode met gheboghen knien aenbidden/ oft deucht ghelijc maechdelijcker reynicheyt belijden van sorghen datmense pylaerbijters oft hypocrijten ofte heylich/ al ist t'onrechte heeten soude. Den welcken is raet ghegheuen in dat boeck datmen den Carthoen (Cathoen) heet aldus. Cum recte viuas non cures verba malorum, Arbitrij nostri non est quid quisque loquatur.^{4.} Aengemerct dat ghy wel leeft/ en sijt niet sorchuoudich vander quader

-
1. The motto is most like the L.G. d: Myt meele alle munde stoppen is unwis. Brandes (L.G. ed. p. 338) cites an old Dutch proverb: "Die alle lude den mont stoppen sal, behoebet vele meels." (cf. Hoffmann v. Fallersleben, H. Altniederländische Sprichwörter, Hannover, 1854, No.218) The marg. not. has: "Multum farris habet qui cunctis abstruit ora," also cited by Hoffmann.
 2. Cf. Chap. III, n. 13.
 3. Horace, Satires I, 2, 24.
 4. Zarncke (p. 377) refers to Cato III, 3 a,b.

lieden woorden ende opsprake/ want het in onser macht ende t'onzen segghen niet en is wat een yeghelijck spreken sal/ dat is wy mogen wel by der gratien Gods doen dat niemant billicx dat is by rechte quaet sen ons en spreke maer wy connense niet beletten die quaet zijn t'onrechte van ons quaet te spreken. Ende daer om als men Seneca seyde dat men quaet van hem sprack/ antwoorde hy. Sy spreken dat sy gheleert hebben ende ghewoone sijn niet dat ict verdient hebbe.⁵ Ende als men teghen ons spreekt sonder onse misdaet oft schult soe en eest niet meer te achten dan een clocke die eenen vossen steert/ eene clepel heeft. Anderen achten (en roeken) niet wat men (want) van hem seyt teghen die welcke staet gheschreuen. Curam habe de nomine bono.⁶ Sijt sorchuoudich om eenen goeden name ende fame te hebbene/ want alsoo sinte Augustijn leert Een goet leuen is ons van noode voor ons seluen/ ende eenen goeden name voor onsen naesten.⁷

Die Leeraer spreekt.

Vliet blame ende schande soo waer ghy meucht
Maer om quade tonghen en laet gheen deucht.

5. Where?

6. Ecclus. 41:15.

7. Added by Marchant.

Dat xli. Capittel.

Die quade Sotten aftrecken den goeden
 Waer sy hem sien verkeeren met vroeden.

(Cut Chap. 42)

Alsoo Daud indē Souter¹. spreect metten goeden sult ghy goet wesen ende metten verkeerden verkeert werden/ en (sic) daerom sal hem elc pijnen goet geselschap te hantieren/ want also ons die wijse leert. Abominantur iusti virum impium: & abominantur impij eos qui recta sunt in via.² Dat is. Die Goddienstighe ende genadige menschen vereysen ende verwalgen den ongoddienstigen ende ongenadighen ende die ongoddienstige hem lieden die indē rechten wech sijn/ dat is die goede en moghen den quaden niet gheluchten/ noch die quade den goeden. Maer alsoo mijn Heere S. Augustijn leert als men seyt een sondare noemtmen twee dinghen/ den mensche ende zīn sonden den mensche als mensche sullen wy om Gods wille beminnen ende voor hem bidden/ ende sijn sonden haten ende schouwen.³ Ende al en connen wy die sondaren niet altijts gheulien/ want ons heere seyt dat d'oncruyt ende die croke sal metter Tarwen groeyen totten Oogste/ dat is ten ioncxsten daghe/ ende t'kaf ende semelen metten grane wy sullen nochtans haer

-
1. Where?
 2. Prov. 29:27; marg. ref. and not.
 3. Added by Marchant.

sonden vlien ende niet consenteren noch deelachtich sijn in quaden wercken. Ende sijnt groote Sotten die hem laten aftrecken vander deucht ende volghen die sotten ende die quade/ soo sijn sy noch sotter ende argher die deucht benijden oft beletten ende als sy siene dat hem yemant ter wijsheydt voecht ende met wijsen lieden ommeget/ hem willen aftrecken ende ghelaten hem oft sy hem steenen soudent/ d'welck een ghedaente van sonden teghen den Heylighen Gheest is/ want sy die waerachtighe rechtueerdicheydt benijden ende bestrijden ende sijn ghelijck die vyanden vander Hellen ende aertsche duyuelen in haren wercken.

Die Leeraer seyt aldus.

Die deucht beletten oft yemant aftrecken
 Van deucht te setten sijn boose ghecken
 Elck sal dan vlien die deucht benijden
 Al moest hy by d'een pijnen hier lijden

Dat. xlij. Capittel.

Als menich sot doet prijs ick onuroet
Des werelts voorspoet bouen d'ewighe goet.

(Cut Chap. 43)

Dauid inden Souter vermaent ons aldus. Vani filij hominum;
mendaces filij hominum in pateris; vt decipiant ipsi de
vanitate in idipsum. Nolite sperare in iniquitate & rapinas
nolite concupiscere. Diuitie si affluant nolite cor apponere.^{1.}
Dat is die kinderen der menschen/ dat is die die menschelijcken
begeerten ende gebreclijcheden volgen sijn ydel ende
loghenachtich in haerder waghen balancen oft ghewichte/ ende
bedrieghen hem vander ydelheyt in dat selue/ dat is int ghene
dat sy onghetrouwelijck weggen ende rekenen dat tijttelijc
ende verganckelijck goet/ om dattet teghenwoordich is beter
dan dat hemelsche ende onuerganckelijcke/ midts dat noch
toecomende is/ bedriegen hem seluen/ want die tijtlijck
goet bemint en heeft anders niet ende dicwijl noch d'een
noch dander/ mer die dat ewighe goet dat is God bouen al
bemint/ ghecrijghet beyde ende daerom seyt Dauid voortgaende/
En wilt niet hopen in onrechtueerdichede/ ende en wilt
gheenen roof begheeren/ ende hebby oueruloeyte van rijcheyt/
en wilter v herte niet aen leggen/

1. Prov. 61:10-11 (K. Jas. V. Prov. 62:9-10); marg. ref.
and not. (61-10 only; vs. 11 is Marchant's addition).
Marchant's paraphrases lengthen the Dutch translation.

want also ons Heere spreekt in dat euangelie/ wat helpt den mensche dat hy alle die werelt wonne/ ende sijnder sielen verlies lijden moeste/². oft hy seggen wilde niet alleen so en helpt hem niet maer het schadet hem onuerseggelijcken seere/ want tusschen d'ewighe ende verganckelijck goet gheen gelijknisse en is/ wy sullen dan dat aertsche goet niet soo beminnen/ dat wijder dat ewighe om verliesen.

Die Leeraer spreekt.

O edele siele na Gode ghemaect³.
 Waer om ist dat ghy soo seere haect
 Na tijtlijck goet/ na weelde na eere
 Al haddy alle dinck sonder onse Heere
 Ende mochtet besitten tot ewigen tijden
 Nochtans en soudt ghy v niet verblijden
 Als ghy aensaecht wat ghy hadt verloren
 Want waerdy van onsen Heere vercoren
 Hy gaue v hem seluen met sijnder ghenaden
 Die alleene mach gheringhe versaden.

2. Matt. 16:26; marg. ref. and not.

3. The verse seems to be of Marchant's own composition on the subject of the chapter.

Dat xliij. Capittel.

Die inder kercken d'een dander aenmercken
Oft clappen oft snercken doen Sotte wercken.

(Cut Chap. 44)

Men vint in die gheestelijcke oft kerckelijcke ende ooc in die weerdelijcke rechten geschreuen vander vryheyt der kercken aldus.¹ Men behoort in die heylige kercke met vreden ende stilheden sonder gheruchte sijn innicheit/ oft deuocie sijn gebet ende sijn beliefte te doen/ want also Daudid scrijft den huysse des Heeren/ dat is der kercken betaemt alle heylicheyt. Ende daerom en salmer gheen en raet houden noch gedingen noch comanschap/ ende men sal hen daer wachten te sprekene ydel woorden ende noch meer onreynige woorden. Ende gheen dinck daer doen dat den oogen Gods onbehaechlic si/ oft den dienst Gods beletten mach. Sy sijn dan quade sotten voor Gode gerekent/ die die kercke verstooren met t'gheuogelte diese op die hant dragen/ met honden/ met sporen/ met schoen/ met (wandelen oft) wandelen.² Ende sijn ooc onwijse sottinnen die hem pareren

-
1. VI. Decretalium, Bk. III, 23, 2, passim; marg. ref. and not. Particular ref. to the following: "Decet domum Domini (with ref. Ps. 92:5; K. Jas. V. Ps. 93:5) sanctitudo ... Cessent... concilia, conciones & publica parlamenta. Cessent vana, & multo fortius foeda & prophana colloquia... Sint postremo quaecunque alia, quae divinum possunt turbare officium, aut oculos divinae majestatis offendere, ab ipsis prarsus extranea: ne ubi peccatorum est venia postulanda, ibi peccandi detur occasio, aut deprehendantur peccata committi."
 2. These disturbances to worship are mentioned in the Lat. text. Most interesting is the Du. rendering of the Lat. "calopodia (vs. 21)," intended for the German "holzschuh", with two words "sporen (spurs)" and "schoen".

ende bereyden om den menschen te behagene ende tot vleeschelijcker begheerten te trecken/ die des vyants vander hellen netten sijn daer hy veel sielen mede vanghet. Men sal hem ooc wachten als men Gode bidt wt giericheyt om tijtlijc goet te dencken oft om lichamelijcke weelde/ want also onse heere in dat Euangelium verhaelt daer staet geschreuen. *Domus mea, domus orationis vocabitur.*³ Dat is mijn huys seyt ons Heere/ sal geheeten sijn dat huys van bedingen. Maer also hy daer seyt. Vele makender af eene speluncke der moordenaers/ ende doender als oft si waren in een hoeren huys/ oft te minsten op eenige marct/ d'welc onbetamelijck is.

Die Leeraer.

Dat huys des Heeren sal elck man eeren
 Ter goeder leeren/ ende Gods dienste keeren
 Ten is gheen bosch daermen sal iaghen
 Hoeren oft beesten/ oft voghelen draghen
 Ten is gheen vierschare daermen sal dingen
 Ten is gheen marckt van manghelinghen
 Het is een huys van Godlijcke wercken
 Daer niemant en sal singhen dan priesters en clercken.⁴

3. Mark 11:17 (cf. also Luke 19:46); marg. ref. Marchant adds to the Lat. quotation in his Dutch exposition. The scriptural references are to "thieves".

4. Marchant's special mention that only the clergy should sing in church is interesting in view of Luther's later insistence that all should sing.

Dat xliij. Capittel.

Die wt verwaentheyte hem steken in sorghen
 Hebben nu veel wakens onblijden morghen.

(Cut Chap. 45)

Ghelijc ons die wijse leert. Qui amat periculum, peribit in illo.¹ So wie hem in dangiere dat is in perijckel ende sorgen van te vergaen steect die salder in vergaen. Ghelijc die wt verwaentheyte te wijt swimmen/ te hooch climmen². te swaer last dragen willen/ te vele lieden beuechten willen oft anderssins te stout sijn vinden hem ten lesten bedrogen. Ghelijc dat Horatius verhaelt verhaelt vanden valckenaers die hem dicwijl al willens in grachten ende putten werpen om te tooghen dat sy licht sijn/ ende hem connen daer wt helpen ende spotten als mense coemt wt helpen/ die welcke als sijder so inne geuallen sijn dat sy daer niet wt geraken en connen/ al roepen sy om hulpe niemant en helpse seggende si hebben hem wetens ende willens daerinne geworpen/ helpen hem seluen willen si daer wt comen. Item van eenen philosophe van Cicilien gheheeten Empedocles³. die welcke begeerende datmen hem voor eenen God hielde/ ende dat hy al leuende opgheuren ware ten hemel onder dat

-
1. Ecclus. 3:27; marg. ref. and not.
 2. Possibly suggested by Lat. motto, but much closer to the German of N vss. 17-18 (cf. Zarncke, p. 47 and Du. chap. xxxix, n. 4 of this text).
 3. Horace, Art of Poetry, 458-466; Lat., Ger. texts and marg. ref. Marchant adds the details concerning "iron shoes."

gheselschap vanden goden/ maecte hem yseren schoenen ende
ghinck in eenen berch die Etna heet/ daer vele putten sijn
vol sulphers ende viers eewelijc brandende ende worper hem
inne/ maer men vant sijn yseren schoen daer hy met gegaen
was totten fornayse/ ende also wistmen waer hy geuaren ende
gheeynt was/ aldus en was hy niet ghehouden voor een God maer
voor een sot alsoo vele doen die hem wt verwaentheynt ter doot
brengen/ ende verliesen siel ende lijf/ ghelijc men ooc leest
van Milo⁴. die meynende eenen boom te splijten bleeffter in
hangende/ ende vanden bastaert van Wesemale⁵. die hem barst
treckende met sinen beenen een groot paert daer hi op sadt
hooge vander aerden hebbende eenen balck om waeymt ende
omloken.

Die Leeraer.

Veerwaende sotten sijn seer t'ontsiene
Want sy en weten van gheenen vliene
Ende stellen hem seluen in sorghen groot
Midts welcken coemt menich sot ter doot
Die wijse en sal gheen dinck bestaen
Dat hem te swaer is/ mach hijt ontgaen.⁶

-
4. Aulus Gellius Attic Nights XV, 16. Suggested to Marchant
by N, chap. 46, on powerful fools; cf. Zarncke, p.48, notes.
5. The similarity of this to the example of Milo suggests that
it too may have come from N. Zarncke does not mention it.
6. Cf. Du. chap. xxxix, n. 4, 8, this text.

Dat xlv. Capittel.

Den grooten kerre wech vaer ick ter hellen
Daer ick sal vinden mijn sotte ghesellen.

(Cut Chap. 47)

Also die heylige schriftuere ons oorcont. Est via que videtur homini iusta: nouissima autem eius ducunt ad mortem.¹ Het is een weck die den mensche schijnt rechtueerdich/ maer die eynden oft die wterste van dien leyden ter doot. Ende also ons lieue Heere in dat Euangelie leert de wech ter salicheydt is enghe ende nauwe ende weynich lieden gaenden/ maer den wech van verdoemenisse ende verloretheyt is breed ende veel lieden gaender inne/² want sy haer sinnelijcheyt ende vleesschelijcke begeerten volgen. Het sijn dan also ons Heere bewijst ende die filosofhen ende Poeten³ ooc verstaen ende gescreuen hebben twee weghen d'een is de wech van deuchden die ter rechter hant trect/ ende is in dat beghinsele scherp om gaen/ mer hoemer langher ende voorder in gaet so hy schoonder ende lieflijcker is ende int eynde is volmaecte ruste met alle blijschap/ Dander is den wech van vleesschelijcker weelden ende wereltlijcker ghenoechten/ die ter slincker hant leyt ende is int beghinsel seer behaechlijck den vleesschelijcken

-
1. Prov. 14:12; marg. ref. and not.
 2. Matt. 7:13-14; marg. ref.
 3. The same subject is used in Du. chap. cx. There Marchant refers to Cicero for the account of Hercules choice between virtue and pleasure.

ende wereltlijcken menschen/ maer so sijder langer in gaen/
 so sijder min ghenoechten in vinden/ want alle verganckelijcke
 blijschap vergaet/ ende versaet somen in vleesschelijcke
 weelde meer hantiert somen hem crancker vint/ hoe wel datmen
 oude gewoonten qualijc gelaten can/ ende diese niet en laten
 voor datse hem laten vinden hem int eynde in oneyndelijken
 drucke/ verdriet ende pijn wy en sullen dan niet aensien dat
 beginsel vanden weghe alsoo die sotten vander wereldt doen/
 maer dat eynde voor ooghen hebben.

Die Leeraer seyt aldus.

Die varen den wech die meest ghereden//is
 Oft gaen den wech die meest getreden//is
 Ende niet en mercken werwaert sy trecken
 Sijn int ghetal van sotten ghecken
 Want dicwijl die sonden schijnen soet
 Ende trecken tot hem der sotten moet
 Maer cort ende onseker is alle vreucht
 Die niet gheestich en is op deucht
 Ende die pijn die nu daer voren heeft
 Sal eewich leuen siet hoe ghy leeft.

Dat xlvi. Capittel.

Hier sietmen sotten onwijselijck leuen
Die quaet exempelen haren kinde gheuen.

(Cut Chap. 49)

Salomon seyt Prouer. 29. Virga atque correctio tribuit sapientiam: puer autem qui dimittitur voluntati sue confundit matrem suam.¹ Die roede ende correctie oft dat castijen geeft wijsheyt/ mer dat kint datmen na sijnen wille laet doen sal sijn moeder confuys ende beschaemt maken. Ende daerom alsoot voren verhaelt is seit Juuanalis aldus. Maxima debetur puero reuerentia, si quid turpe paras nec tu pueri contempseris annos. Sed peccaturo obsistat tibi paruulus infans. Si damnosa senem iuuat alea ludat & heres. Bullatus.² Dat is: den kinderen behoort toe groote eerwerdicheyt van leuen ende als ghy sonde sout doen en siet niet aen dat v kint ionck sy/ mer een kint dat noch niet spreken en can sal v beletten voor hem sonde te doen want die kinderen alder meest haers vaders ende moeders voetstappen volgen/ ende daerom als vader ende moeder dobbelen/³ spelen/ droncken drincken/ oncuyschelijc leuen/ onreynlijc spreken/

-
1. Prov. 29:15; marg. ref. and not.
 2. Juvenal Satires, xiv, 47-49 and 4-5; marg. ref. and not.
 3. Marchant makes a list of habits which furnish bad examples for children. Other versions all mention several, but Marchant's list has more items, yet is compact. (cf. chap. xvi, n. 5).

vloecken sweeren oft anderssins misdoen voor haer kinderen hoe ionck dat sy sijn/ si en doruen niet dencken dat haer kinderen beter leuen leyden sullen/ want die creften oft crabben gaen also Esopus⁴. spreect/ achterwaert alsose van vader ende moeder geleert hebben/ ende daerom Diogenes een Philosophe siende eene ioncman droncken seyde datten een dronckaert gewonnen ende gemaect hadde.⁵ Ende men seyt gemeynlick. Insequitur leuiter filia matris iter,⁶ dat die dochter lichtelijck haers moeders wech gaet ende daerom seyt die voorseyde Juuenalis. Scilicet expertas vt tradat mater honestos aut alios mores quamque habet vtile porro filiolum turpi vetulae produceri (producere) turpem.⁷ Wat meyndy dat die moeder sal beter seden haerder dochter gheuen dan si heeft/ voor waer meendy dat/ ghi doolt seer/ want het dunct den oncuyschen ouden wijuen nut sijn dat si haer dochteren oncuysch van leuen maken elck wijse sals hem dan wachten ende gheuen sijn kinderen goet bewijs.

Die Leeraer.

Eerbaerlijck spreken ende eelijck leuen
Sal elck ziinen kinde goet (ten) exempel gheuen
Want kinderen haren ouderen achteruolghen
Met anders te doene is Godt verbolghen.

4. Lat. text, vss. 27-28; marg. ref.

5. Lat. text, vss. 31-32; marg. ref.

6. Quoted from marg. not.

7. Juvenal, Satires VI, 239-241; marg. ref.

Dat xlvij. Capittel.

Die hier in weelden als beesten leuen
Sullen int eynde van vreesen beuen.

(Cut Chap. 50)

Die selue Salomon gheheeten die wijse willende ons vander werelt blijschap ende vleesschelijcker genoechten ende welden (sic) trecken seyt Prouer. 7.¹ Ick hebbe gesien van mijnder vensteren een ionck man qualijck bedacht ende ter oncuysheyt gheneghen op der straten wandelen in die auonstont tusschen dach ende nacht dat hem te ghemoete ende tegen comen is een wijf gecleet als een gemeyn wijf/ bereyt om die sielen inden stric te brengen. Een wijf van veel claps ongestadich/ die t'huys niet ghedueren en can/ leggende haer lagen nv t'huys nv buyten huys/ nv op oorden ende hoeckkens van der straten/ ende omhelsende den ionckman cussende ende met loddelijcken aensichte vleydene ende smeectene seggende. Ick hebbe een offerhande ende bedeuert beloeft om v weluaert ende hebbe heden mijn belofte gequeten ende daerom ben ic v tegens ende te gemoet comen begeerende v te sien ende hebben v vonden. Ick hebbe mijn beddeken costelijck bereyt met alder costelijcheyt ende welrieckende dingen comet laet ons droncken werden van onsen borsten ende laet ons gebruycken die begheerte omhelsinghen tot den daghe. Mijn man en is t'huys niet/ hy is

1. Prov. 7:6-26; marg. ref. and vss. 10 and 22 quoted. Marchant's chapter is simply a translation of the scriptural passage, except for free adaptation of vss. 14, 23, 25.

wijt ende verre wech gegaen/ ende heeft eenen sack met gelde wech gedragen om comanschap te doen ende en sal niet wederkeeren voor dattet volle mane sy. Ende also heeft si hem int stric brocht ende gebonden ende met soeten woorden haer na ghetrocken. Ende hy volcht haer terstont ghelijck een osse diemen ter doot waert leyt/ ende gelijk een vet lammeken huppelende ende springende ende niet wetende die arme sot dat si hem in banden leyt/ tot dat sijn herte metten strale der vleeschelijcker minnen doorstraelt sy/ ende gelijk een vogel int strick vliecht ende en weet niet datmen wt is om sijn leuen te roouen ende daerom mijn sone hoort na my ende wacht v van sulcken wijuen/ want vele stercke ende wijse sijnder afbedrogen geweest ende ten valle brocht. Dit sijn die woorden van Salomon/ die de meyninghe vanden Leeraer ons van weelden treckende verclaren.

Die Leeraer.

Als Ossen ende Schapen gaen sy ter doot
Soo wie dat rusten inder weelden schoot².

2. From cut and Lat. motto.

Dat xlvij. Capittel.

Die haer secreet ende heymelijcken raet
Haer wijuen ontdecken sijn oft quaet.^{1.}

(Cut Chap. 51)

Ouermits dat gheen sekerder secreten is dan dat niemant en weet daerom seit Seneca. Quod tacitum esse vis, nemini dixeris.^{2.} Dat ghi wilt verborgen si ende geswegen blijue en suldy niemant seggen ende daerom seyt hy elders. Qui (que) silere me vis primum ipse Sileas,^{2.} toont dat ghi wilt dat ic verswijge sult ghi eerst swijgen. Men vinter vele die hem bedrogen geuonden hebben om dat sy haren raet ende verborgen saken haren wijue ende boele te kennen gauen Ghelijc Sampson die onderuonden hebbende dat Dalila^{3.} die die sommige Dalida heeten sijn boel niet helen en coste en liet nochtans niet hi en seyde haer sijn secreet ende heymelijsten raet daer hi hem met bedrogen vant/ want om dat sy hem leueren wilde inde handen van sinen vianden vraechde sy hem waer dat sijn cracht ende macht ghelegen was/ die welcke na dat hijse dicwijl anders segghende dant was om haer

-
1. Other versions make this a general chapter. In warning against telling secrets to women, Marchant was probably influenced by the cut (showing Delilah cutting Samson's hair) and possibly by his familiarity with Badius' Stultiferae Naves (which makes mention of Samson's betrayal several times).
 2. The two quotations from Seneca are from the same source: Hippolytus, (Act III) vs. 876. "Quod tacitum...dixeris" is the Farnabius variant. The other ("Quae silere...sileas") should read: "Alium silere quod voles, primus sile". Cf. L. Annaei Senecae Tragoediae, Delphis, 1728.
 3. Others versions make reference to Samson. Marchant emphasizes Delilah's role. Cf. n. 1. He also compares the blind Samson to a blind horse turning the mill.

te proeuen onghetrouwen vonden hadde en liet nochtans niet hy en seyde haer dat sijn stercte lach in sijn hayr datmen hem noyt geschoren en hadde/ die welcke dede hem slapen in haren schoot ende als sy hem sijn hayr af geschoren hadde leuerden sinen vianden/ dien vingen ende bespotten als eenen sot ende staken hem sijn oogen wt ende deden hem als een blind paert die molen wenden. Der ghelijcken Amphiarus waer af Statius⁴ schrijft mits dat hi sine wijue sijn secrete te kennen gaf/ als meer ander daer staet in dat boec dat men Catho heet. Secretum mentis nunquam tu pande marite.⁵ T'secret van uwer herten en wolt nemmermeer uwen wijue te kennen gheuen/ d'welc te verstaen is aengaende saken daer yemants lijf oft eere aen hangt want van gemeyne saken⁶ die den huysse aenleuen oft aengaen waer toe die vrouwen dicwijl bat raden ende helpen dan die mans/ sal goet ende raet ghemeyn sijn.

Die Leeraer.

Soo wat ghy wilt verholen blijuen
 En suldy ontdecken gheenen wijuen
 Want vrouwen secreten sijn al ghespleten
 Ende helen alleen dat sy niet en weten.

4. Lat. text and marg. not.

5. Not Cato, not Statius (?).

6. Marchant tempers his censure by admitting that women do know best about some things. Cf. chapters III, n. 14, and XIC, n. 1, for other examples of his modifying his censure.

Dat xlix. Capittel.

Die oude vrouwen om goets wil trouwen
Met veel rouwen veel gelts aenschouwen.

(Cut Chap. 52)

In dat 19. capit. vanden Prouer. seyt Salomon aldus Domus & diuitiae dantur a parentibus: a domino autem proprie vxor prudens,¹ huysen ende rijdom mogen ons van onsen ouderen als van vader ende moeder gegeuen sijn die ons pijnen rijckelijc te houwen: mer een wijs wijf wert alleen van Gode gegeuen. Ende daerom sijn sy onwijs die om goets wille alleen houwen ghelijck een ioncman die eene oude vrouwe trouwet/ oft een ionghe vrouwe eenen ouden man alleen om sijns goet wille want sulcke den persoon niet en trouwen maer sijn goet/ d'welc beclaecht eene seggende also Aulus Gellius verhaelt. Me miserum qui treobulam (duxi et) dure ob talenta decem. Nanam mulierculam cuius superbia adeo intolerabilis est,² Dat is wee my die ghetrouwet hebbe Treobeles een cleyn oude verrompelt wijfken om 10. talenten gelts wille/ die so ouermoedich ende so hoouerdich is dattet onuerdraechlijck sy. In aurem vtramque quandoquidem dotata est cubet,² sy sal op beyde haer ooren slapen/ dat is also wel metten

1. Prov. 19:14; marg. ref. and not.

2. Aulus Gellius, Attic Nights, II, 23, 9. Addition by Marchant.

rugge te my waert als metten aenschijne om datse rijk is/
 vanden welcken seyt Juuenalis dat. Intolerabilius nihil
 est quam femina diues,³ geen dinck onlijdelijker noch
 swaerder om te verdragen is dan een wijf die haren man
 veel goets toebrocht heeft. Ende daerom die arm sijn ende
 payse wil leuen sullen haer ghelijcke soecken ende en sullen
 gheen gulden clouwen noch vijghen soecken onder des ezels
 steert/⁴want haer ghiericheyt al bescheten wt comen soude.
 Ende voor veel goets veel ouermoets ende strijdens vinden
 hoe wel dat gheen dinc meer te schouwen en is om in vreden
 ende liefden te leuen dan een wijf genegen tot kijuen. Ende
 daerom sal elck wijse eer een goede vrouwe trouwen dan een
 rijke/ hoe wel men veel rijke vrouwen vint die beter sijn
 ende vriendelijker dan die arme/⁵maer selden als sy eenen
 armen man ghenomen hebben.

Die Leeraer seyt aldus.

Die wil met vreden sijn salich ende rijke
 Die sal hem voeghen met sijns ghelijcke.

-
3. Juvenal, Satires, VI, vs. 460.
 4. From the cut (young man's holding up tail of ass).
 5. Marchant admits there are many friendly rich women. For other examples of his tempering his censure, cf. III, n. 14, xlviii, n. 7, xcix, n. 1.

Dat L. Cappittel (sic).

Die haet oft nijt op yemant draecht
Hem seluen meer dan anderen plaecht.^{1.}

(Cut Chap. 52)

Die wijse seyt Eccle. 14. Qui sibi inuidet nihil est illo nequius & hec redditio est malicie illius, nequam est oculus liuidi & auertens facie, suam & despiciens animam suam.^{2.} So wie hem seluen benijt is sulc datmen niet en vint arger/ ende dit is de loon van sijnder quaetheit/ te weten dat die hem seluen oft anderen benijden. Als quade scharen hem seluen snijden/ die oogen des benijders is arch ende schalc niewerinx toe dienende/ afkeerende sijn aenschijn van eens anders weluaert die hi niet sien en mach ende hatende zinn siele om dat hijse niet af ghetrecken en can hy en bemercke eens anders voorspoet oft om dat hijse met eens anders weluaert cruyst ende pijnt/ want also Horatius in sijn Epistelen schrijft. Inuidius alteribus rebus marcessit opinus (opimus) inuidia siculi non inuenire tyranni Maius tormentum^{3.} Een nijdich mensche verdwijnt ende verdorret van eens anders vette dingen dat zinn voorspoeden/ die tyrannen van Sicilien en hebben gheen swaerder torment noch pijn vonden dan nijdicheyt/ want si haer seluen quelt. Ende

-
1. Marchant's emphasis is on the harm that envy brings to the envious person. It is prompted by the quotations below.
 2. Eccles. 14:6,8; marg. ref. and not. Marchant translates vs. 6, then inserts his own interpretation of the reward of wickedness (te weten...snijden), and finishes with the translation of vs. 8. He did not check the scriptural reference, else he would have inserted vs. 7.
 3. Sic for: Invidus alterius macrescit rebus opimis; invidia Siculi non invenere tyranni maius tormentum. Horace, Epistles, I, 2, 57-59. Marg. ref. and not.

daerom also S. Gregorius betuycht. Iustus (Justius) inuidia nihil est⁴ gheen dinck en is rechtueerdiger dan nijdicheyt want si terstont quelt ende pijnt daer si in is. Ende daerom wenscht hy dat die nijdige hadde sijn oogen in alle die weluaert vander werelt om noch meer ghequelt te sijn. Ende midts gaders datmen niemant en benijdet dan om zinn voorspoet seit. *Martialis omnibus inuideas liuide, nemo tibi.*⁵ dat is O ghy wreede (verdelude) ende nijdighe mensche ic wilde dat ghy alle die werelt benijdet ende niemant v/ want ghi dan alleen sout tegenspoet hebben/ wy sullen dan nijt bouen alle dinck vlien want gheen dinc meer tegen caritate/ dat is behoerlijcke liefde en is vander welcker orcont die heylige schriftuer/ dat inuidia diaboli mors introiuit in orben terrarum,⁶ die doot is eerst comen in die wereltdt dat is onder die menschen wten benijde des vyants vander hellen.

Al ist dat die bien van armen lien
 Niemant mesrien (mesbien)⁷ men canse ghesien
 Al woondy int vat diese toe behooren
 Die nijdighe mensche salse al verstooren.

4. Addition by Marchant; probably from the canon law.

5. Martial, *Epigrams*, I, 41, 2.

6. *Wisd.* 2:24; no marg. ref.

7. "Mesbien" for "mesbieden (mistreat)". The elision (here and with "lien" for "lieden") is for rhyme with "bien" and "ghesien". This was inspired by the cut (Bees flying about Neithart, whose head protudes from a cask). Marchant makes no mention of Neithart in spite of his use of "nijt", "nijden", and "benijden" in the text. Cf. Brant, Sebastian, *Ship of Fools*, transl. by E. H. Zeydel, New York, 1944, p. 375, chap. 53, notes or Zeydel, E. H., "Notes on Sebastian Brant's *Narrenschiff*", *Modern Language Notes*, vol. 58, 340-346, n. 5, May 1943.

Dat li. Capittel.

Die sot wilt altijts na sijnen sin pijpen
 Ende en laet hem van niemant wijsers begripen.^{1.}

(Cut Chap. 54)

Om dat eenighe sotten so verblint ende verhart zii dat si
 na niemants onderwijsen en vragen seyt Salomon prouer. 23.
 in auribus insipientium ne loquaris: quia despicient
 doctrinam eloquij tue,^{2.} dat is. In de ooren vanden onwijsen
 en wilt niet spreken/ want sy sullen versmaden die leeringe
 van uwer schoonder spraken. Ende daerom seyt hy Eccl. 22.
 Qui docet fatuum quasi qui conglutinat testam Cum dormiente
 loquitur qui narrat stulto sapientiam.^{3.} Die den sot leeren
 wille/ is als die gene die potscheueren knopen ende te
 gader lijmen wilt/ want hy spreekt als metten slapende/ die
 den sot wijsheyt vertelt/ want hy sijn pijn verliest/ want
 alsoomen leest. Prouer. 1. Imprudentes odibunt sapientiam,^{4.}
 die onvoorsienige ende onwijse sullen die wijsheit haten.
 Ende daer van beclaecht haer die Godlijcke wijsheit segghende
 in dat selue capittel door den mont van Salomon. Despexistis
 omne consilium meum: & increpationes meas neglexistis. Ego

-
1. Probably from Lat. titles "De impatientia correctionis" and "Non velle corrigi" rather than from other mottos which stress the fact that the bagpipe is the instrument of fools.
 2. Prov. 23:9; marg. ref. and not.
 3. Ecclus. 22:7,9; marg. ref. and vs. 9 quoted. Marchant adds vs. 7.
 4. Prov. 1:22; marg. ref.

quoque in interitu vestro ridebo.⁵ Ghy lieden hebbet versmaet alle mijnen raet ende hebbet vergheten ende versuymt mijn berispinghen. Ende ick sal oock lachen in v lieder vergaen qualijcvaert/ dat is ic sal v punieren als oft ick my verblijde van uwer pijnen wy en sullen dan den sotten niet gelijcken want alsoomen vint Prouer. 18. Non recepti stultus verba prudentiae nisi ea dixeris qui versantur in corde eius.⁶ Die sot en ontfaet noch en hoort gheen woorden sy en ziin na ziin genoechte. Ende daer by die sotten pijpen altijts op haer ghewoonte/ ende sy ziin gewoone op een moesele oft sack pijsse te pijpen te vergeefs gaue men een harpe oft luyte/ want si haer spel niet veranderen en willen/ al ist dicwijl onbehoorlijck/ want also daer staet. Eccle. 22. Musica in luctu importuna narratio.⁷ Soeten sanck in tijde van rouwe is een onghetijdighe verhalinghe oft vertellinghe.

Die Leeraer.

Die wijse man laet hem noch onderwijzen⁸.
 Ende voecht hem na tijden ende ghijsen
 Al can hy wel spelen op eenich spel
 Hy cant wel laten voeghet hem niet wel.⁹

5. Prov. 1:25-26.

6. Prov. 18:2; marg. ref.

7. Eccles. 22:6; marg. ref. and not.

8. Lat. text, vss. 6-8.

9. Addition by Marchant.

Dat lij. Capittel.

Arme Sotten sijnt die haer leuen
Den sotten Medecijnen ouergheuen.

(Cut which properly belongs with Chap. 55)

Om dies wille dattet in die macht vanden Medecijn ende Chirurgijn niet en is altijs te ghesenen/ daerom gedoogen die rechten alleen den Medecijn dat si lieden dooden/ niet bi wille oft rade mer by gebreken van wijsheden. Niet te min. Insti. de le. acqui. Imperitia. ff. de re iudi. imperi. licet medico euentus mortalitatis imputari non debeat eius tamen¹. imperitia annumeratur culpae: si seruum male secuerit aut perperam ei medicamentum dederit.² Dat is in die rechte staet geschreuen aldus. Al ist dat sake datmen den Medecijn ende chirurgijn niet gewijten en can die doot van dien die sy onderhanden ghehadt hebben/ niet te min men tellet hem lieden voor schult ende sijnt schuldich te beteren ist dat sy yemant t'onrechte ende teghen die conste snijden oft saghen/ oft contrarie Medecijnen ende recepten gheuen oft ordineren. Ende daerom seyt Persius aldus. Diluis helleborum certo conpescere puncto. Nessius tamen: (nescius examen) vetat hoc natura medendi.³ Ist dat ghi Helleborum

-
- to
1. Brant probably added this/ introduce the quotation from the civil law (n.2).
 2. Corpus Juris Civilis, Institutiones, "De Lege Aquila" Tit. III, 7. The marg. not. is adapted by Brant and copied by Marchant. Marchant then adapts the Dutch.
 3. Persius, Satires, V, 100-101; no marg. ref. Addition by Marchant.

dat is cruyt datmen tegen quade humeuren/ ende vochticheden
 die de lieden dul ende rasende maken met anderen cruyden
 minghelen wilt ende niet cont regeren de tonghe oft dat
 middelste van der wagen/ dat is ghy en connes niet weggen
 noch en weet niet hoe vele dat ghy van elcx behoort te nemen
 ghy doet als een onwijse/ want die natuere vander Medecijnen
 verbiedet dats hem niemant onderwinden en soude dan diet wel
 geleert hebben/ want het seer sorchlijck is/ ende meer lieden
 steruen vander hant vanden medecijnen dan by gebreke van
 Medecijn te winden/⁴want al is die conste in haer seluen goet
 ende waerachtich nochtans niet vele en verstaense. Ende daer
 om bidtmen ghemeylijck aldus. A medico indocto a cibo bis
 cocto: & a mala muliere libere nos domine.⁵Dat is.

Die Leeraer spreekt.

Vanden medecijnen onghleert ende onwijse
 Van tweemael ghecocte spijs
 Ende van eenen quaden wederspannigen wijue
 Behoet ons Heere in Siele ende lijue.

4. Addition by Marchant?

5. From marg. not. Marchant translates below.

Dat liij. Capittel.

Hooghen staet/ ghewelt ende eere
Verblinden Heeren ende Vorsten seere.

(Cut Chap. 56)

Dese figure¹ is voor gestelt gheweest teghen die sotten die hem op haer geluc ende goede fortuyne oft voorspoet verlaten/ nv steltmense weder tegen die ghene die hem verlaten op heerschappije ende ghewelt hoe wel nochtans niet alle die hooge gheseten zijn ende groote macht hebben/ daerom wijs goet/ oft salich zijn want Salomon spreekt. Eccl. 11. Multi tiranni sederunt in throno & insuspiciabilis potuit diadema. Multae potentes oppressi sunt valide, & gloriosi traditi sunt in manus alterorum.² veel tyrannen oft tyranten dat zijn onrechtueerdige Coninghen hebben geseten inden thronon ende op den Conincklijcken stoel ende diement niet opgetegen en soude hebben/ heeft dicwyl croone ghedregen. Veel mogende ende machtighe zijn vromelijck ende by gewalde vertorden/ ende die gloriose ende hoochste in eeren zijn geleuert geweest in ander lieden handen. Oft hy seggen wilde niemant en verlate hem op sijn heerschappie ende macht/ wantse die quade dicwyl besitten/ ende diese beseten hebben quade ende goede zijn dicwyl af gheset geweest. Ghelijck was

-
1. Marchant calls attention to the fact that the cut has been used before (his chap. xxxvi).
 2. Ecclus. 11:5-6; marg. ref. and not.

Xerxes³. Coninc van Syrien/ Persen/ Meden/ ende Babilonien so rijck dat hi sijns goets geen eynde vinden en conste/ nochtans voeyde hy een heyr van volcke dat die rieuere wt dranck/ ende datmen met x. duyst tsmiels niet tellen maer meten moeste/ ende nochtans moeste hy in een bootken oft schuytken dat is een cleyn schepelken alleen vlien. Ghelijck Cresus⁴. coninck van Lydien d'alderrijcste van schatte die welcke van Cyrus geuangen ende in eenen hoop houts om te verbranden ghestelt/ hadde verbrant geweest/ hadde hy niet gheroepen. Solon/ Solon/ waer af als Cyrus hem vraechde waerom hy hem riep/ seyde dat Solon een vanden wijsen van Athenen hem gheseyt hadde/ als hy hem om sijns goets wille verhief ende salich rekende/ dat niemant salich te rekenen en was voor sijn doot/ dat ick seyde hy nv beuinde/ d'welck Cyrus hoorende ende denckende dat hem der ghelijcken ghesien mochte/ hielt hem op in eeren.

Die Leeraer.

Elck wijse siet toe al is hy groot Heere
Dat d'wiel van fortuynen hem niet en keere.

3. Lat. text, vs. 13ff.

4. Lat. text, vs. 24ff. Marchant adds Croesus' calling out Solon and his release by Cyrus.

Dat liij. Capittel.

Die niet en werct maer hem verlaet
Alleen op Gode als Crabben voort gaet.^{1.}

(Cut Chap. 57)

Ouermidts dat S. Pauwels² betuycht dat Godt wel weet wie die sijne zijn/ ende dat van dien gheen verleyt en werden. Ende dat God eenige vercoren heeft behouden te zijn ende eenige voor weet die verloren sullen zijn/ so vintmen quade sotten die hem seluen ende ander diese met haerder valscher leeringen bedriegen seer schadelijc zijn/ seggende wat helpt veel gebeden oft gewrocht/ Godt weet wie behouden ende wie verloren sullen sijn/ ende wi en connens niet voorby/ wantmen Gods voorwetenheynt niet bedriegen en can/ wie welcke willen wijser zijn dat (sic) God die ons gebiet dat wy hem bidden sullen om zinn gratie ende om zinn rijcke ende sijn geboden houden doende wercken van caritaten ende ontfermherticheden. Ende S. Augustijn seyt dat die niet gepredestineert dat is voor geechent ter salicheyt en is van Godt sal hem bidden dat hi gepredestineert werde.³ Hoe wel slechte lieden en sullen daer in niet dubben want si daer gheenen gront in vinden en mogen. Maer sullen geloouen dat Godt ons gegeuen heeft eenen vryen

-
1. The motto is from the cut and the subject of the chapter ("Predestination") rather than the Latin motto. This chapter is a point at which the 1610 and 1635 editions might well differ on the attitude toward predestination and free will.
 2. This statement Marchant attributes to Paul is from Dec. II, 33, 3, 10. (marg. ref. and not.) A footnote refers to II Tim. 2 (vss. 10, 19) gives the basis in Paul's letters.
 3. Decretum, II, 24, 4, 20-22; marg. ref.

wille om goet oft quaet te doen/ ende dat Gods voorwetenthey
 van onser quaetheyt geen oorsake en is/ want hy niemant en
 bedwingt quaet te doen/ ende daerom veroordeelt hy rechtueer-
 dichlijc die by haren wille quaet doen ende hem niet en bidden
 om ziin gracie ende genade/ wi en sullen dan die hant aent
 werc steken want also S. Augustijn seyt/ die v gemaect heeft
 sonder v/ en sal v niet salich maken sonder v dat is sonder
 v toedoen ende hulpe/⁴. die hem dan alleen op Gods voorsie-
 nicheyt verlaet sit op een crabbe want hem alle dinc ach-
 terwaert gaet/ ende leuet (lenet) hem aen een riet/ ende
 gaept hopende dat hem een gebraden duyue inden beck
 vlieghen⁵. sal. Maer hy sal langhe inde gracht liggen dier
 hem seluen niet wt en helpt/ want alsoo Virgilius schrijft
 geor. 3. Alitur vitium viuitque tegendo. Dum medicas
 adhibere manus ad vulnera pastor abnegat, & meliora deos
 sedet omnia poscens,⁶. der schapen smette ghedect wert
 meerder ende leuender als die herder sidt ende niet raet
 toe en doet/ dan hy Godt bidt dat hijse ghenese.

Die Leeraer seyt aldus/

Helpt dan v seluen soo helpt v Godt
 Want doet ghy anders ghy sijt seer Sot.

4. Ibid., 23.

5. From cut (dove flying toward fool's mouth).

6. Virgil, Georgies, 3, 454.

Dat lv. Capittel.

Eens anders huys blussche ick ende laet d'mijne
 Men vint oock vele sulcke medecijne¹.
 Die anderen helpen ende selue cranck blijuen
 Wie sal vertellen wat Sotten bedrijuen?

(Cut Chap. 58)

Also die rechten getuygen. Agris tuis sitientibus alieni
 irrigandi no sunt.² Als uwen acker van droochten bederft
 en suldy gheens anders begieten/ want. Ordinata charitas
 incipit a se ipsa,² wel geordineerde ende geregelde liefde
 ende charitate begint aen haer seluen eerst. Ende alsoomen
 leest. Qui sapiens sibi ipsi prodesse nequit: nequicquam
 sapit, die meynt dat hy wijs sy/ ende hem seluen niet
 voorderen noch haten en can en is niet wijs/ oft is te
 vergeefs wijs. Ende daerom seyt die wijse Ecclesi. 30.
 Miserere animae tuae placens deo.³ Onfermt uwes selfs
 sielen wildy Gode behaghen. Ende alsoo Juuenalis seyt.
 Wt den hemel quam dit ghebodt Nosce teipsum,⁴ dat is bekend
 v seluen. Ende daerom verstoort hem Horatius vraghende
 aldus. Cum tua peruideas oculis mala lippus inunctis Cur
 in amicorum vitijs tam cernis acutum quam aut aquila aut

-
1. Marchant adds "doctor" to motto.
 2. Marg. not. and reference; "In l. culpa est. ff. de re iur. & in c. non est sine culpa. de veg. iu. lib. vi."
 3. Ecclus. 30:24; marg. ref. and not.
 4. Juvenal, cf. chap. xxiv, n. 3, this text.

serpens epidaurius.⁵ Dat is/ aengemerct dat ghy v sonden ende schanden siet met ghesalfden ende bestreken ooghen. Al waren sy leep dat is als die qualijck siet/ waerom siet ghy in eens anders misdaden ende ghebreclijcheden alsoo scharpelijck al haddy Arenden ende Draken oogen/ oft hy seggen wilde dattet niet en betaemt/ want die Arende sien so scharpelijck dat sy staerlic teghen der sonnen sien sonder pincooghen/ wy sullen dan ons ghesichte eerst wieden/ ende onsen acker eerst beghieten/ ende ons huys eerst blusschen/ dat is ons conscientien eerst suyueren/ ende op onse salicheyt meest dencken/ ende daer toe meest arbeyden/ ende daer na eenen anderen onderwijzen ende helpen/ want also Salomon⁶ seyt die voor hem seluen niet en dooch en dooch oock voor eenen anderen niet/ ende daerom als men yemant verwijt dat hy om hem seluen meer arbeyt dan voor eenen anderen mach hy antwoorden gelijck Terentius schrijft: Proximus sum ego met mihi.⁷ Ic ben my seluen d'alder naeste. Oft mijn sake gaet my naest.

Die Leeraer.

Vele onghelucx sy op hem weluen
Die anderen helpen ende niet hem seluen.

-
5. Horaces, Satires, I, 3, 25-27. An addition by Marchant.
6. Solomon? Hoffmann v. Fallersleben, No. 219, : "Die hem selven niet en dooch, en dooch niemant anders. Non valet alteri qui malus ipse sui." Cf. L.G. chap. 66, vss. 20-21 (apparently corresponding to N 124-125; Brandes L.G. ed. p. 373): "De sulve doch denne eyn narre isz, De in synem synne weget gherynck."
7. Terence, Andria, IV, 1, 12; marg. ref.

Dat lvi. Cappittel. (sic)

Ondancbaer sotten hem seluen hoonen.

Als sy die deucht met quaden loonen.

(Cut Chap. 59)

Onder ander sonden ende schanden is ondancbaerheyt meest gestraft ende mispresen vanden wijsen die ons deuchden leeren/ want ingratitude exsiccat fontem bonitatis¹.

Ondancbaricheyt doet die fonteyn van deuchden ende goetheyt wt droogen/ dat is. Als menich man yemant ondancbaer vint/ so en doet hi noch hem noch ander niet meer deucht/ want dicwiil een berocet ende verdient dat seuen ander te wers hebben oft te min hebben/ wy sullen dan dancbaer wesen. Eerst ende bouen al onsen Heere van wien wy hebben/ wesen/ leuen/ siele lijf/ haue ende al dat ons goet is.² Daer na vader ende moeder die ons voortbrocht hebben ende opgeuoet/ daer na onsen prince die ons beschut ende behoet/ daer na die ons leeren ende onderwijsen/ onsen geestelijken vader diemen peteren heet/ onsen paus/ Bisschop ende Prochipape/ elcken nae ziin waerde ende verdienste/ voort meer onsen vrienden ende weldoenders ende volgen den ackeren die also Tullius schrijft meer weder ghegeuen dan si ontfaen hebben.³

1. Marg. not.

2. Cf. Ecclus. 7:29-33; marg. ref. adapted.

3. Marg. not.

Ende sonderlinge ist dat yemant voor ons ghearbeyt heeft sullen wy hem daer af betalen want alsoo ons Heere seyt. Dignus est mercenarius mercede sua.⁴ Elck arbeyder is sijns loons weert. Ende daerom gebiet ons heere seggende. Leui. 19. Non morabitur opus mercenarij tui apud te vsque mane,⁵ dat werc dat is den loon vanden wercke van uwen arbeyder en sal by v niet blijuen tot des ander daechs morghenstont oft muchten. Het is dan een schandelijke sonde ondancbaer sijn/ die van Gode ende vanden menschen gehaet is. Ende daerom die Romeynen⁶ als eene knecht oft slaue vry man gemaect was ende teghen sijnen patroon dat is dien vry gemaect hadde ondancbaer viel wilden datmen wederom slaue maecte ende als yemant ondancbaer was van datmen hem mildelije gegeuen had mocht ment hem by recht weder eysschen/ sy sijn dan sot die quaet voor goet weder gheuen.

Die Leeraer.

Ondancbaer lieden sijn argher dan beesten
Want honden maken haren Heere feesten
En Leeuwen doen haren voeders eere
Die quaet voor goet doen dolen seere.

-
4. Luke 10:7; addition.
5. Lev. 19:13; marg. ref.
6. Addition by Marchant.

Dat lvij. Capittel.

Ick coker mijn spijse soo ickse wil eten
 Ende en wil van niemants consten weten.

(Cut Chap. 60)

In dat 3. capittel vanden Prouerbien dat sijn merckelijcke woorden seyt Salomon aldus. Habe fiduciam in domino ex corde tuo & innitaris prudentiae tuae. In omnibus vijs tuis cogita illum: & ipse direget gressus tuos Ne sis sapiens apud temet ipsum. Time deum: & recede a malo.^{1.} Dat is hebt v betrouwen inden Heere dat is in Gode/^{2.} wt al uwer herten. Ende en helt noch en onderstelt v niet op v selfs wijsheyt. Denct in alle uwe weggen so wat ghy aen gaet op onsen Heere ende hy sal uwen ganck bewegen. En wilt niet wijs sijn by v seluen dat is en bekent v niet wijser dan ander sie v berispen. Ontsiet ende vreest Gode die alle dinc siet/ ende keert af van quade. Maer veel sotten nemen raet aen hem seluen/ ende spiegelen hem by hem seluen/ ende coken alle dinc na haren mont niet achtende wien dattet quaet dunct/ smaket hem lieden wel ende vinden sijn goet. Ende daerom doen sy alle dinc na haren sin/ maer

-
1. Prov. 3:5-7; marg. ref. and quoted in part.
 2. The Marchant text of the Paris copy lacks one leaf which begins after this point. The other texts are assumed to be copies of Marchant's text from some other copy.

also Salomon seyt Prouer. 14. Sapiens timet & declinat a malo: stultus transilit & confidit,³. Die wijse man vreest ende keert van quade/ ende die sot sprincker dore betrouwende op hem seluen. Hoe wel nochtans die hem seluen behagen dicwijl in haer sotheyt vergaen/ ghelijck ons Ouidius⁴ leert by Narcissus die hem seluen so schoone want/ dat hem dochte dat niemant sijns waerdich en was. Ende daerom comende op een claer water hem seluen aensiende ghelijck in eenen spiegel ende niet denckende dat hijt selue was/ wert soo ontsteken van onreynigher liefden ende minnen tot hem/ dat is tot sijn ghedaente dat hy daer bederf ende beswalt ende verdelude/ als bloemen die na hem ghenaeamt sijn.

Die Leeraer spreeckt.

Die alle dinck coockt nae sijnen sin
 Ghecrijcht daer van seer cleyn ghewin
 Want dicwijl dingen den sotten behagen
 Die d'oude wijse te misprijsen plaghen
 Die wijse neemt raet in alle sijn saken
 Ende en wilt niet spreken oft yet maken
 Dat Gode mishaecht oft den wijsen
 Doet oock also soo salmen prijsen.

3. Prov. 14:16; marg. ref.

4. Marg. ref. Ovid Metamorphoses III (Zeydel adds "407 ff." in his translation of Seb. Brant's Ship of Fools, New York, 1944, p. 376, n. 5, chap. 60).

Dat lviiij. Capittel.

Veel Sotten ende noch meer Sottinnen
Met dansen luttel eeren ghewinnen.

(Cut Chap. 61)

Om dies wille datmen dicwyl in dansen ende springen veel sonden ende ongeoorloofde dingen doet seyt S. Augustijn die na die Apostelen een vanden meesten lichte vander kercken is/ datter dickwyle beter dat is minder quaet waer op den Sonnedach diemen Sondach heet/ dat landt meeter ploech te oeffenen ende te eyren dan te dansen/¹want dansen is onderhouden vanden Heydenen/ ende geuonden vanden kinderen van Israel die in afgoderijen dansten om een gulden Calf dat sy voor haren God aenbaden.²Ghelijck veel dansers meer dencken om dansen ende om haer vleesschelijcke begeerte met dansen te volbringen dan om haren God. Ten is van gheenem

-
1. Addition by Marchant.
 2. The passage on the golden calf followed by the listing of the sins to which dancing leads could have been suggested by any of the editions consulted, but since it resembles the L.G. closely, it is likely that Marchant looked at N (which the L.G. follows, cf. Brandes, L.G. ed., pp. 121-2 and notes p. 363). His use of unchaste "touching" and "speaking" suggests a recollection of the listing of the sins of the senses as given by Badius in the passage entitled "Scapha contactionis fatuae" of the Stultiferae Naves.

noode datmen verhale hoe vele sonden dicwyl in eenen dans geschien want elc wel weet dat menich oncuysch peysen/ aentasten/ ende spreken daer geschiet/ menige nijdicheyt ende gramschap volbrocht is/ menich ouermoet ende hoouaerdije/ menige giericheyt/ van hem lieden die met smeecken ende wel dansen meynen veel goets te gecrijgen by eenigh dochter oft vrouwe diese anderssins niet en beminnen. Menighe gulsicheyt begonst is/ om daer na te dansen ghelijck in houeringen ende bancketten. Menighe traecheyt geschiet na dansen/³ als die t'sanderdaechs totter noenen slapen ende den dienst Gods oft van haren meesters verletten. Menich man bedoruen wert die hem bouen sijnen staet cleet om behaechlijc te dansen/ menige dochter ende dienstvrouwe ontsteelt dat sy den speel- man ende die t'sanderdaechs haer werc doen gheuen/ ende int corte alle sonden gheschien dicwyl in dansen/ mits welcken men he daer af wachten sal ten si ter eeren Gods. Gelijck om den sacramente van houwelijcke eere te doen/ oft om kennisse te gecrijgen ten goeden/ waeromme dat is ten houwelijcken staet te betrecken/ ende daerom priesters/⁴ monicken staet en clercken dier niet toe comen en mogen sullender hem af wachten/ maer al die werelt moeyes hem nv dat misprijselijck is.

Die Leeraer seyt aldus.

Die wiste wat quaets veel dansen maken

Die souse seer schouwen ende versaken.

-
3. Pompen's quotation (p. 240, Sect. 283) of Watson (based on the French of Drouyn) suggests that a comparison of the French would be profitable for the following passage.
 4. Contrary to his usual custom, Marchant does reprimand the clergy here.

Dat lix. Capittel.

Menich Sot veel drucx ontfaet
Die sonder noot by nachte gaet

(Cut Chap. 62)

Hoe sorchelijck het sy by nachte gaen sonderlinge in steden daer veel vremen ende onbekenden zijn ende daerom veel quaet doenders hem houden mogen gelijk te Roomen ende ander groote steden/ leert on Juuenalis in zijn derde satyre seggende oock aldus. Possis ignaus haberi & subiti casus improvidus ad cenam si intestatus¹. eas: adeo tot fata quot illa nocte patent vigiles te pretereunte fenestrae, Ergo optes votumque feras miserabile tecum vt sint contentae patulas effundere pelues. Ebrius & petulans qui nullum forte cecidit dat penas.² & c. dat is. Ghy mocht wel gerekent sijn nieuwers toe dooghende ende onvoorsienich van dat geuallen mach/ waert dat ghy te Roomen oft in gelijcken steden by auont yewers eten ghinct eer ghy v testament gemaect hadt/ want also veel manieren van dooden ende steruen geschien moghen/ als daer vensteren open staen daermen noch waect als ghi daer voorby lijdt/ ende daerom behoort ghy te wenschen ende deerlijcke belofte te doen in v herte dat sy te vreden willen sijn/ die wijde becken en ende potten alleen te storten ende wt te

-
1. The Paris, BN, copy of Marchant's edition begins with "eas: adeo" after a one leaf omission.
 2. Juvenal Satires, III, 272-279; marg. ref.

ghieten ende die niet te werpen metter onreynicheydt dier
 in is op v hoeft alsoo sy dickwijl pleghen. Ende voort meer
 dronckaerts wulpselaers pijlickaerts die by nachte loopen
 ende soecken quaet te doen/ moghen v misdoen/ want ist dat
 sy niemant en misdoen/ si en connen niet gheslapen/ also
 Salomon³. ooc ghetuycht/ ende al ist datmen den eenen slaet
 ende den anderen van sijnen cleederen berooft/ nochtans
 vintmen veel ionghe Sotten sonder alle die oude/ die by
 nachte voor haers boels oft liefs venster singhen ende
 spelen/ oft haer clachte doen/ oft ghiften gheuen/ ende
 maken vanden nacht haren dach/ ende vanden daghe haren
 nacht want sy al den dach dicwijl slapen. Vander welcker
 sotheyt ist dat hem die iongheren niet aftrecken en willen/
 diese te regeren hebben sullense aftrecken.

Die Leeraer.

Ghy Jongheren die by nachten loopt
 Ende met veel pijnen veel onghelucx coopt
 Houdt af in tijts soo wert ghy vroet
 By nachte gaen en was noyt goet.

3. Does he mean Prov. 4:16?

Dat lx. Capittel

Onschamelijk bidden ende lekkerlijck leuen
Doen sotten die om gheen eere en gheuen.

(Cut Chap. 63)

Alsoomen in die geestelijcke rechten geschreuen vint Vti(l)ius esurienti panis tollitur si de cibo securius iustitiam negligat: quam esurienti panis frangatur vt in iusticiae seductus acquiescat¹. Oorboorlijckere ontneemt men dat broot den hongherigen/ ist dat hy hem verlatende op die spijsse diemen hem gheeft die rechtueerdicheyt vergeet ende versuymt/ dan men den hongerende broot deylt/ om dat hy daer met verleyt sijnde der onrechtuaerdicheyt aenhanghe/ ende daer in gherust sy/ Al is dan aelmoessen gheuen een werck van charitaten/ daer die gheuere niet verliesen en can/ gheeft hijt om Godts wille ende wijselijck/ nochtans behoortmen wel toe te siene/ wien ende waeromme men gheeft/ want die gheuen hoeren/ oft boeuen/ oft coppelerssen/ oft yemant die daer met sijn sonden achteruolcht/ ende onderhoudt/ die gheuent niet om Gods wille/ maet eer om des vyants wille/ ten sy inden wtersten noot daerment niemant niemant ontseggen en mach om Gods wille als men die macht heeft. Item die gheuen om ghepresen te sijn vander wereltd/ die en sullen gheenen loon van onsen Heere

1. Decretum, II, 5, 5, 2; marg. ref. and not. Marchant seems to base his entire chapter on this quotation.

hebben/². ende die gheuen om eenige sonden te doene by hem lieden oft by ander verdienender die helle mede. Ende dit is aengaende den gheuer. Ende aengaende den biddere/ soo wanneer hy eerlijck ende tamelijck al ist met grooter pijnen ende arbeyt sijn broodt vint te winnen/ ende nochtans bidt die stelet Gode door wien hy bidt/ ende den armen lieden die hijt wt den monde neemt ende den goeden lieden diet hem gheuen/ wachten hem dan die op aelmoessen leuen dat sijse niet mildelijck (ghuffelic) noch tamelijck (ontamelic) en verdoen/ want sy daer scherpe rekeninge af sullen gheuen.

Die Leeraer.

Den sotten brootbidders duncket al gewonnen
 Dat sy ontschamelijck ghecrijghan connen
 Sy liegen/ sy bedriegen sy maken den armen
 Om dat den goeden haers soudent ontfermen
 Sy singen sy springen sy maken goede chiere
 Maer ghebeden spijs staet menighen diere.

2. Cf. Matt. 6:1-4.

Dat lxi. Capittel.^{1.}

Hier siedy (ziit) Sotheyt in eeren verheuen
Wien vele lieden tsijns noch gheuen.

(Cut on subject of Chap. 46 but from
H. E. Dutch ed., Chap. lxi)

Overmits dat alsoot voren verhaelt is.^{2.} Stultorum infinitus
est numerus.^{3.} Der sotten ghetal is sonder eynde/ machmen
wel seggen dat der sotten rijcke groot sy ende al tijt
meerdert/ maer het en betert niet/ want hoe meerder so
argher elck salder hem dan af wachten.

Die Leeraer,

Der Sotten gheslachte is seer vermaert
Want t'allen canten vintmense vergaert
Die smit van sottegem smee seer veel sonen
Die hem van ioncx ter sotheyt ghewonen
Die altijts weder hem seluen kijuen
Ende niet en connen op een ghebljuen
Maer in die werelt willen sijn begheuen
Ende inden clooster na die werelt leuen
Sijn sy ghehouwet sy hebbens rouwe
Ende sijns sijs niet/ sy soecken een vrouwe

-
1. This corresponds with the chapter 46 of the original, Marchant introduces it here following the Locher Lat. order. He omits the chapter on bad women which others have here.
 2. Cf. preface ("Jan van Ghelen tot den christelijcken Leser," p. 3, this text), n. 1.
 3. Eccl. 1:15; cf. n. 1.

Die coopliden willen vander Godtheyt spreken
 Die clercken vercoopen oft steken en breken
 Meest al die werelt is nv verkeert
 T'gheslachte van Sotteghem is nv vermeert
 Ende hanneken van Sottegem heeft seerr veel maghen
 Waer dat sy al moesten caproenen draghen
 Die sot sijn oft den sottaert maken
 Men vont gheen dierder dinck dan laken
 Midts welcken veel broeders haer wijde mauwen
 Souden by ghebreke van lakenen nauwen
 Ende souden al witte mantels slepen
 Die vander sotheyt sijn om begrepen
 Soo en waer gheen ambacht beter dan weuen
 Maer menigherley sotten vintmen gheschreuen⁴.
 D'een is hoouaerdich/ dander nijdich
 Die derde verstoort/ die vierde ontijdich
 Den welcken ghiericheyt nout onder die voet
 Die vijfste met elcken onreynicheyt doet
 Die seste is gulsich/ die seuenste traghe
 Tot alder deucht/ maer na mijn waghe⁵.
 Sijn d'alder sotste diet niet en weten
 Om dat sy hooghe sijn gheseten.

-
4. Marchant lists fools who commit the deadly sins. One of Marchant's well-known, popularly distributed books was Le Compost et Kalendrier des Bergers, Paris, 1493. In this Marchant describes the seven deadly sins as separate trees each with many branches. His method in "listing" sins in his "ship" bears a similarity to that in his "Kalendrier."
5. Marchant finishes with a favorite statement on fools in high places. He does not touch the real subject of the chapter: fools in power or the abuse of power.

Dat Lxij. Capittel.

Die op die Planeten haer gelooue stellen
Moghen wel coopen een cleet met bellen.

(Cut Chap. 65)

Ghelijck der vaders decreten leeren. Futura prescire solius dei est: qui in sui contemplatione etiam angelis illa prescire facit. Non licet igitur christianis tenere traditiones gentilium, & obseruare & colere elementum, aut lunae, aut stellarum cursus aut inanem signorum fallatiam pro domo facienda: vel propter segetes vel arbores plantandas, vel coniugia socianda.¹ Dat is: voor weten toecomende dinghen behoort alleen Godt toe diese aenschouwen van sijnder Godlijcheyt oock den Engelen voor weten doet. Ten sal dan niet gheorlooft sijn den kerstenen menschen t'onderhouden die leeringen vanden Heydenen ghegheuen/ noch te onderwachten ende te oeffenen die elementen/ ghelijck die wt der aerden wt den water/ wt der locht oft wten viere sottelijcken haer teeckenemenemen/ noch hem en sal niet geoorloeft sijn t'onderhouden ende te wachten den loop vander manen ende ander Planeten oft sterren/ oft der teeckenemenemen vanden hemel bedriechlijcheyt om ter goeder vren/ alsoo sy meynen te planten/ te saeyen/ oft een wijf te trouwen. Het sijn dan groote sotten die hem seluen stellen so seer int bedwanc vanden Astrologien ende Astronomien ende sterre kijckers/

1. Decretum, II, 26, 5, Introduction and 3; marg. ref. and not. The balance of the chapter is a free adaptation of Locher's text and Decretum, II, 26, 7 (marg. references).

dat si niet en souden dorren een nieu cleet doen maken oft aendoen/ oft yewerincx gaen/ oft yet bestaen te doen/ voor dat si haren boecken daer af vonnisse ende onderwijs geuraecht hadden. Ende sonder twijfel alle die gheloouen dat d'instorten ende cracht vanden hemel des menschen wille bedwingen can/ ende dat hy tot eenigen eynde gheboren is/ ende dat niet ontulien en can midts den gewelde vanden Planeten sijn ongeloouighe/ want niemant bedwonghen wert tot quade/ al isser d'een meer toe genegen dan dander. Ende daerom aengaende den lichaem/ als van laten medecijnen nemen/ boomen vellen ende lichte planten/ vleesch slaen oft souden/ ende ander dingen dier gelijcken machmen sonder so theyt oft sonder na bequamen tijt vander manen wercken.

Die Leeraer spreekt.

Soo wie wel leeft ende voor hem siet.

Dien letten oft deyren die planeten niet.

Dat lxiiij. Capittel.^{1.}

Veel sotten willen die werelt meten
Die haren Godt ende hem vergheten.

(Cut Chap. 66)

Ghelijck sy sot sijn die hem misbruycken in ondersoecken
van den loop der hemelen/ alsoo zijn sy onwijs die by maten
willen weten die hoochde vanden hemelen die diepte van der
he(u)en/ dat (is) die grootte vander werelt/ ende nochtans
hem seluen vergheten dus sals hem elck wachten die wijs
wilt wesen.

1. Marchant slights this chapter and the next. When he confines a chapter to one page he feels compelled to do so with the next chapter in order to retain the pattern of printing chapters complete on a double spread. In this instance the chapter is a general statement of the subject and could have been taken from either the Lat. or N.

Dat lxiij. Capittel.

Men mach die sotten wel slaen oft villen
 Maer niet doen doen/ datse niet en willen.^{1.}

(Cut Chap. 67)

Die wijse seyt. Plus proficit correctio apud prudentem
 quam centum plage apud stultum.^{2.} Meer baten ende profijts
 doen worden straffende ende onderwijsende inden voor-
 sienighen man/ dan hondert wonden ende slagen inden sot.
 Niemant dan en sal hem in zijn quaetheyt ende sotheyt
 versteen en maer gaens af erst (eist) onwijsheyt.

1. The motto resembles vss. 68-69 of the L.G. which
 corresponds to 78-77 of N; cf. Brandes, L.G. ed.
 pp. 133 (text) and 375 (notes).

"De lyden wol, dat men se bynt,
 Unde leth syk dat fel half affyllen."

2. Prov. 17:10; marg. ref. and not.

Dat lxxv. Capittel.

Die willen spelen ende gheen spel lijden
Moghen op der sotten waghene rijden.^{1.}

(Cut Chap. 68)

Men vindt veel onwijse lieden die hem seluen voor seer wijs houden/ want also Salomon spreekt prouer. 36. (26) Sapientior sibi stultus videtur septem viris poquentibus (sic for: loquentibus) sententias.^{2.} Een sot reket hem seluen ende dunct hem wijser sijnde dan seuen wijse die vonnissen oft woorden van machte ende auctoriteyten gheuen. Ende die sulcke willen met elcken spotten ghecken ende spelen/ ende en willen niet datmen met hem speelt/ want sy hem beter rekenen ende achten dan ander/ die veel wijser ende beter sijn dan sy/ want het een groote (on)wijsheyt is/ ende een openbaer teecken van sotheyt niet en willen spel verstaen/^{3.}ende nochtans daer mede ommegeen/ ghelijck die met sotten ende kinderen willen spelen/ ende sijn sy met eenen riete oft sweepen gheslegen/ daer si haer houten paert met slaen meynden/ sy stoorens hem ende die sommige trecken haer messen/ ende dander spreken rijpe ende swaer woordene/ ende dreyghen die kinderen ghelijck oft sy met ouden lieden spraken. Ende daerom seydt Salomon aldus. Sagitta in fixa femori canis (sic): sic verbum in corde

1. L.G. refers to "wagen" in the motto for Chap. 46.

2. Prov. 26:16, but "piger," not "stultus".

3. Lat. text, vss. 3-4.

stulti,⁴ dat woort van den sotten is in haer lieden herte/
ghelijck die pijl ende schicht die gheschoten is in die
dyen oft billen van eenen honde/ want gelijck die hont
doorschoten/ niet so seer en gheert dan den pijl wt te
trecken/ also en gheeren die sotten niet soo seere als
oorsake te vinden/ om haren sotten thoorne op yemant te
schieten/ ende daer om en canmense niet soo lichtelijc
aengheroeren men en heeft haer lieder gheschut dat sijn
haer lieder quader woorden oft slaghen op den hals/ waer om
ick wel segghen mach aldus.

Die Leeraer.

Hy is wel sot die met sotten speelt
Want hem dat spel seer haest verueelt
Soo wie dan den sot al spelende slaet
Al lachende menighen slach ontfaet
Ende wert hy thoornich is hy wel ghepaert
Om datter twee sotten sijn vergaert
Want die wilt wijs sijn/ ende den sot maken
Vint hem bedroghen in alle saken.

4. Ecclus. 19:12; marg. ref. and not. The marg. not. apparently read "canis" for "carnis" as early as the Marnef Lat. edition of the Locher text. It led Marchant into saying the arrow shot into the "dog" rather than "flesh." The error was carried over into the Barclay editions, appearing as late as 1570.

Dat lxvi. Capittel.

Die moghende sot en mach niemant gheluchten
Maer wie misdoet die mach wel vluchten (vruchten).

(Cut Chap. 69.)

Men vint veel sotten die hem verlaten op haer macht oft gheslachte oft stercte/ ende niemant ontsien ende veel lieden slaen ende verwercken die nochtans in grooten sorgen zijn/ want die vele lieden misdoen/ hebben veel t'ontsien/ ende veel lieden plucken ende maken een roede tot haren aerse/¹. gelijk men by exempelen mach bewijsen. Eerst by Perillus². die een constich man was van Athenen/ ende verstaende dat in Cicilien was een tyrant die sonder genade die lieden verdede/ meynende wel gheloont te sijne/ ghinck tot hem ende maecte hemeen stier oft eenen verre van metale/ segghende dat die daer in ghesoden oft verbrant worde/ soude loeyen ende gheluyt maken als een stier oft verre/ ende niet als een mensche/ midts welcken die tyrant altemal gheen genade noch medelijden en soude hebben/ van dier inne lijden moesten/ d'welck verstaende die tyrant seyde dat hijt proeuen wilde/ ende versoecken met hem seluen die dat afgrijselijck torment ghemaect hadde/ ende deden daer inne verbranden/ aldus also Daudid seyt. Incidit in foueam quam fecit:³ hy viel in die gracht die hy gemaect hadde. Ten

-
1. The introduction to the prose portion of the chapter is a free rendering of the subject of the Lat. titles, idea of the cut, and text.
 2. Zarncke (p. 410) refers to Ovid Trist., 11, 39 ff. and Ars amat., I, 653. Locher does not use the details to the extent that Marchant does.
 3. Ps. 7:16; marg. ref. Paraphrased in Lat. text. Zarncke (p. 410) cites Prov. 26:27.

anderen machmen t'selue proeuen by Aman⁴. die ten tijde dat Assuerus leefde/ hadde doen maken een galge om Marchocheum aen te hangen/ daer hy door die begheerte ende bede van Hester die coninghinne selue aen gehangen was/ der ghelijcke leestmen van veel ander/ ende heden geschiet nemmermeer anders/ so wie wt is ende bestaet yemandt te bedrieghen oft schade te doen/ hy vindt hem bedroghen ende in schaden in dese wereltd ofte in d'ander/ wy sullen dan ons wachten al hebben wy eenige macht veel lieden te misdoen/ want van alder misdaet gheschiet ten eynde wrake/ ende gheen ghewelt mach langhe dueren. Ic meyne dat gheen stadt so cleyn en si daermen gheen exempel en vint om hem te spieghelene.

Die Leeraer.

Elck wijse wachte hem van ouerdaet
 Al heeft hy in machte den hoochsten graet
 Want die veel lieden t'onrechte plaecht
 Hem seluen meest in plaghen iaecht.

4. Esther 7:10. The Lat. text makes no mention of Mordecai and has him put on a cross(!), not gallows.

Dat lxvij. Capittel.

Die traghe menschen sijn sotte dieren
Want sy min dooghen dan byen¹. oft mieren.

(Cut Chap. 70)

Om die traecheyt van veel lieden te berispen seyt Salomon. Prouer. 6. *Vade ad formicam o piger, considera vias eius & disce sapientiam. Quae sum non habeat ducem nec preceptorem nec principem, parat in estate cibum sibi & congregat in messe, quod comedat.*² Dat is. O ghy traghe onnut mensche gaet tot der mieren ende aenmerct haer wegen/ ende leert van haer wijsheyt. Die welcke al heeftse gheenen leytsman/ noch meester/ noch prince/ nochtans bereytse ende vergadert haer inden oogst/ ende inden somer dat sy te winter sal eten. Ende om dat die gierighe seggen dat si doen gelijk die mieren/ ende willen daerom wijs gerekent sijn/ alsomen se nae die werelt reket/ daerom Horatius op die seyt/ dat die mieren euen naerstelijck vergaderende ons ghenen exempel van grooten arbejde/ antwoordt aldus. *Quae simul inuersum contristat aquarius annum. Non vsque (vsquam) prorepat, & illis vtitur ante quaesitis patiens? (sic for: sapiens) cum te neque feruidus aestus dimoueat lucro: neque hyems, ignis, mare, ferrum: Nil obstat tibi, dum ne sit te ditior alter.*³ Dat is: het is wel waer dat de miere vergadert ende spaert/ mer

-
1. According to Pompen (p. 60, ~~sect~~ 83) Drouyn added "les mouches a myel" the "formyes" of Riviere. This or the cut (which shows bees flying from a hive) could have been Marchant's source.
 2. Prov. 6:6-8; marg. ref. and vss. 6,8 quoted. Marchant referred to the scriptures to get the portion between.
 3. Horace, Satires, I, 1, 36-40; no marg. ref.

si doettet betamelijk/ bi maten ende t'eenen goeden eynde/
 want also saen als die winter coemt blijft si in haer hoelken/
 ende en cruypter niet wt noch en vergadert niet meer/ maer
 gebruyct ende leeft gesparichlijck ende tamelijc van datse
 vergadert heeft. Maer ghy gierighe mensche en hout niet op
 noch in die berrende hitte noch in die strange coude/ ende
 noch watere/ noch vier/ noch wapen en can v wederstaen/ noch
 wederhouden/ op en dien dat niemant rijcker en si dan ghy.
 Ende gelijk die mieren vergaderen als een gemeyn volc/ also
 vergaderen die bien als onder eenen connic/ die ooc den
 tragen vermanen te arbeyden/ ende sijn broot te winnen/ want
 also Salomon seyt. Omnis piger in egastate est.⁴ Alle die
 trage menschen sijn in ghebreke/ want sijn si in gheenen
 ghebreke van tijtelijcken goede/ ouermits dat ment hem te
 voren gewonnen heeft/ si sijn nochtans in ghebreke van
 deuchden/ dus salmen traecheyt ontsien.

Die Leeraer spreekt.

Traecheyt ende ledicheyt moeder van sonden
 Hebben veel sotten met armoede ghebonden.

4. Cf. Prov. 21:5; marg. not.

Dat lxviij. Capittel.

Die gheerne voor recht gaen ende altijts dinghen
Willen t'recht verblindende/ haer opstel volbringhen.

(Cut Chap. 71)

Om dat veel lieden gheneghen sijne om te dinghen ende ter
weth te gaen/ ende dat weder sy recht oft onrecht hebben/¹.
alleen om haren thoren te wreken/ oft haer ouermoet te
betooghen/ ende haer quaet opstel te volbrengen verlatende
hem op haer macht/ op haer rijcdom/ oft vrienden of
schalcheyt/ oft constelijke spreken/ oft op ander saken
waer met sy meynen iusticie ende rechtueerdicheydt te ver-
blinden/ d'welc doende/ sy haerlieder sielen verdoemen/
want wat si met boosheydt/ subtijlheydt/ listen/ vonden/
practijcken/ oft bedroghe t'onrechte ghecrijcht/ al werdet
hem bijden rechters oft schepenen bedrogen oft verleyt
sijnde/ oft niet wel verstaende toe ghewesen/ dat stelen si
voor Gode/ ende sijnt schuldich weder to gheuen/ met al den
achterstelle/ schade/ ende verlette/ dat haer wederpartije
ghehadt heeft/ vander eerster stont dat sy wisten ende
verstonden dat si onrecht hadden. Daerom seyt Salomon prouer.
3. Non contendas aduersus hominem frustra: cum ipse tibi
nihil mali fecerit.² En wilt niet te vergeefs en sonder
oorsake met yemant dinghen oft te rechte gaen/ als hy v niet
misdæen en heeft. Ende om datmen hem dicwil ontgaet alsmen

1. The first half of the prose portion of this chapter has
general ideas contained in all versions. The listing of
reasons for going to law and methods employed in court
is typical of Marchant.

2. Prov. 3:30; marg. ref. and not.

te wette staet/ het sy wt thoorne oft wt ghiericheyt oft wt
 nijde ende spijte/ datmen sijn gedinghe verliesen soude teghen
 yemant armer oft onwijser ende min gheacht/ daerom verspreect
 S. Pauwels seer die van Corinthen om dat sy gheerne voor
 heydenen (lieden) dingden/³. ende ons Heere seyde sijnen
 iongheren/ soo wie v den oppersten mantel neemt/ lieuer dan
 ghijer sout moeten om dingen gheeft hem uwen onder rock
 oock daer toe.⁴. Niet dat hy raet dat wy yemanden soudē
 voetsel gheuen om quaet te doen/⁵.maer om dat wy ons wachten
 soudē van dingen ende strijden/ so wanneer wijer meerder
 deucht met beletten/ oft onrechtuaerdicheyt doen moeten/ wy
 sullen ons dan wachten van veel dinghens connen wy.

Die Leeraer.

Ghenoechte ende vreucht/ tijt/ goet/ ende deucht
 Veel dinghens vliet/ schouwet als ghy meucht⁶.

-
3. I Cor. 6:1; marg. ref.
 4. Matt. 5:40; marg. ref.
 5. Marchant's caution against laying basis for evil through generosity also appears elsewhere.
 6. The meaning is: "avoid strife." The other ideas are not relevant to the chapter.

Dat lxxix. Capittel.

Die spreken onreynicheyt ende ombedwonghen
 Hebben als die soghen dreck op (haer) tonghen.

(Cut Chap. 72)

Iesus die sone van Syrach onder die beden die hy tot onsen Heere doet bidt dat hy verlost sy van eender onreynnder tongen/ want also S. Paulus verhaelt. 1. Cor. 15 *Corrum_punt mores bonos, colloquia mala.*². Quade ende oneerbare spraken ende ondercouden bederuen goede seden/ het en is (van) gheenen noode datmen schrijue/ hoe vele sonden daghelijcx gheschient wt onreynichlijc spreken/³. hoe menich herte ter oncuysheden daer mede verwect sy/ hoe vele onreynighe ghepeynsen oft ghedachten daer af comende sijn/ want een yeghelijck aen hem seluen wel beuroet (beseft)/ ende daerom seyt Juuenalis *satyra vi. Quotiens lasciuum interuenit illud ζωνή και ψυχή* (zoe ke psyche) *quod enim non excitet ingnen (inguen) vox blanda:*³. So wanneer datmen oncuyschelijck sprekende seydt mijn leuen/ mijn siele/ mijn herteken/ mijn liefken/ wat let mach hem onberuet ter oncuysheyt vinden/ als die smeeckende onreynige tonghe haer consten bedrijft/ oft hy seggen wilde niet gheene. Het is nochtans een groote onbekenthey

-
1. Ecclus. 51:7; marg. ref. and not. The author of Ecclesiasticus names himself in 51:1. Marchant usually attributes this book to Solomon.
 2. I Cor. 15:33; marg. ref. Ideas in Lat. motto.
 3. Juvenal, Satires, VI, 194-197; no marg. ref.

ende beestelijckeyt inden mensche/ dat hy dat ledt dat hem
 Godt t'sijnder eeren ende verchiersele bouen allen dieren
 ghegheuen heeft/ dat is die tonghe die hy hem ghegeuen heeft/
 om hem hier tijttelijck ende inden hemel eeuwelijck te louen
 ende te dancken/ ende ons begrijp d'een den anderen te
 kennen te gheuen/ soo ombetamelijck misbruyckt tot alder
 onreynicheyt ende oneeren/ ende nemet inden mont dat hy in
 die hant niet en soude willen nemen. Ende nochtans ist
 dicwil meerder sonde/ ende ghemeynlijck meerder sorghe on-
 suyuerlijck spreken dan onsuyuerlic leuen/ want die
 onsuyuerlijck spreect verweect vele lieden tot sonden/ ende
 die onsuyuerlijck leeft/ doet hijt heymelijck alsooment meest
 doet/ so misdoet hy alleen met sijnen geselschappe. Elck
 sals hem dan wachten/ ende sonderlinghe vrouwen/ willen sy
 eerbaer gherekent sijn.

Die Leeraer seyt aldus.

Onsuyuere tonghe onsuyueren sin// heeft
 Want elck vat wt geeft na dattet in// heeft⁴.
 Wildy dan reynich sijn ende cuysch beuonden
 Hebt herte/ tonghe/ ende v ledt gebonden.

4. A variation of VI, n. 2.

Dat lxx. Capittel.

Die Muylen thoomen ende coppelen draeyen
Sijn wien die beste prouenen toe waeyen.^{1.}

(Cut Chap. 73 of second and
subsequent German editions)

Om datmen gheenen hoogeren staet en vint dan den priesterlijcken staet daerom sijn sy onwijs diet sonder wijsheyt toe willen gheraken. Ghelijck die te Roomen oft elders den Paus oft den Cardinalen oft bisschoppen dienen alleen om beneficien oft prouenen te gecrijghen al en sijn sy niet weerdich die t'ontfane/ want sy niet anders geleert en hebben dan achter die muylen gaen ende die bestellen ende toomen/ oft loeftuyten oft ter oncuysheyt helpen/ ende dienst doen oft elders toe dat niet gheorlooft en is/ oft sijn si rijck die dat gheestelijc goet met tijtelijcken goede coopen willen met simonien die welcke seer sot sijn/ want wisten si wat sorgen het si ten priesterlijcken state sonder eerbaerheit ende wijsheit comen/ si en soudender hem niet so seere in haesten/ want men leest van S. Marc/^{2.} die vanden heyligen Gheest verlicht was/ so

-
1. This may be Marchant's complaint against never having obtained preferment.
 2. Cf. The Catholic Encyclopedia, New York, 1907-1914, vol. ix, p. 674: "Early in the third century Hippolytus ("Philosophumena," VII, xxx, in P.G. VI, 3334) refers to Mark as ὁ κολοβοδάκτυλος i.e., "stump-fingered" or "mutilated in the finger(s)", and later authorities allude to the same defect. Various explanations of the epithet have been suggested: that Mark, after he embraced Christianity, cut off his thumb to unfit himself for the Jewish priesthood; that his fingers were naturally stumpy, ... that the epithet is to be regarded as metaphorical, and means "deserter."

verre dat hy een vanden vier euangelisten is/ ende so heylich dat hem een yegelijck goet kersten koos tot sijnen bisschop/ dat hy nochtans sijnen duym afsneet/ om die sorgen vanden hoogen state t'ontgane ende om datmen gheen priester maken en soude. Het ware dan veel lieden beter dat si haer kinderen daer si priesteren af maken willen/ souden ter scholen om wijsheyt ende deucht te leeren dan te Roomen om die muylen te strijcken/ ende met haren ongheoorloofden dienste ten sulcke state te geraken/ die bouen Keyseren ende coninghen gaet/ maer ouermidts datter nv veel toe comen anders dan si behooren/ so misachtmense nv seere/ so verre dat menighe oncuysse vrouwe heeft nv eenen cappellaen in haer huys tot haren dienste/ diese ter kercken knaept ende ter tafelen dient. Ende daerom vintmen den clercken geschreuen aldus/ Clerice qui nescis quid ius & quid sit honestum: Aptius est aratrum quam sacer ordo tibi/³. Clerck die niet en weet wat recht si ende eerbaerheyt weet dat die ploech v badt betaemt dan den priesterlijcken state.

Die Leeraer.

Om dat priesterschap is den hoochsten staet
Sal elck wel toesien hoe hijt aengaet
Die paerden toomt/ ende priester wilt wesen
Waer aen die ploech veel meer ghepresen.

3. Probably from Decretum I or II; 13 marg. references and marg. not.

Dat lxxi. Capittel.^{1.}

Beroemen van bloede/ van conste/ van machte
Behoort der grooter sotten gheslachte.

(Cut Chap. 76)^{2.}

Dat alder meeste teecken van volmaectheyt ende perfectien is/
datmen alder eeren weert is/ ende gheen eer vander werelt en
begeert. Ende daerom sijn si sot die hem allen op haer
geslachte ende edelheyt verheffen/ want also Juuenalis seyt.
Stemmata quid raciunt, quid predest (prodest) Ponthice longo,
Sanguine censeri? quis fructus genens tabula iactare capaci
famosos equitum cum dicatatore magistros. Si coram lepidis
male viuitur effigies quod Tot bellatorum:³ dat is/ wat
helpet de ouderen ende vrienden daermen af comen is achter
een gemaelt oft gesneden/ oft geschildert ghelijck men die
roede Jesse maelt oft schildert/ wat verhalen datmen van
edele bloede ende edelder afcoemsten si/ als men voor sulcke
beelden verkeerende ondeuchdelijc ende oneerbaerlijck leeft/
oft hy seggen wilde/ niet met allen/ want also hy voortgaende
seydt. Tota licet veteres exornent vndique cerae Atria,
nobilitas sola est atque vnica virtus.^{4.} Al waert dat v sale

-
1. Chapters 74 and 75 of the original are omitted in the Lat. and translations based on the Lat.
 2. In place of "Ritter Peter" Marchant's cut has: "Ic ben dedelste" and for "Doctor Griff": "Ic ben dwiiste."
 3. Juvenal, Satires, VIII, 1-2, 6-10; marg. ref. "Rod of Jesse" is Marchant's addition.
 4. Ibid., 19-20.

stonde vol beelden van wasse gemaect/ also die Romeynen plagen
 alle d'edele ende vermaerde van haren geslachte te stellen/
 nochtans en soudy daerom met rechte niet edel gerekent sijn/
 want alleen deucht is warachtige edelheyt. Ende insgelijcx
 sijn si onwijs/ die hem op haer goet/ op haer schoonheyt/
 conste/ fortuyne/ behaechlijcheit/ oft ander giften ende gauen
 verheffen/ want alsoomen geschreuen vint. Qui genus suum
 laudat, aliena laudat.⁵ Die sijn gheslachte ende sijn
 vrienden (voorders) loeft/ die loeft dat sijn niet en is/
 want haer deucht en is onse niet/ ten sy dat wijse na volghen/
 vanden welcken seyt een Leeraer aldus.

Edelheyt van bloede behoort uwen magen
 Fortuyne mach alle hauen ontdraghen
 Schoonheyt/ gesonde/ cracht/ deucht/ faconde
 Behooren natueren als ick vermonde
 Const ende wijsheyt hebben v ghegheuen
 Natuere/ die meester ende merckelijck leuen
 Deuchdelijcke charitate verleent ons Heere
 Bidt hem daeromme soo wert v eere
 Want hy alleene sijn hauen croont
 Ende voor sijn goet den sijnen loont.

5. Harbottle, T.B., Dictionary of Quotations, London, 1909,
 p. 230, gives Seneca, Hercules Furens, 344 (-345). Marg.
 not. which Marchant used but could not locate.

Dat lxxij. Capittel.

Ick moet belijden en cant ghehelen
Meest al die werlt versot op spelen.

(Cut Chap. 77)

Also Moyses verhaelt Exo. 32. Sedit populus manducare & bibere & surrexerunt ludere,¹ het volc van Israel sadt om te eten ende te drincken ende sy stonden op om te spelen. Maer also daer int selue capittel² verhaelt wort/ sy worden corst (sic for: corts) daer na verslegen ten ghebode ende beuele Gods/ wy en sullen dan na eten ende drincken niet spelen sonderlinge verboden ende ongeoorlooft spel/ als sijn die allen in fortuynen oft bedroch gelegen sijn/ gelijk dobbelen ende der gelijcken/ maer sullen Gode louen ende op heylige dagen ten sermoone oft prediken/³ ende ten Gods dienste gaen/ ende op ander dagen t'onsen wercke ende loeflijcke hantierungen. Ende ist dat wy wt recreation/ dat is om onse sinnen te verscherpen ende met onsen vrienden te verblijden eenich eerbaer spel spelen willen/⁴ als wy Gods dienst ende ons werck gedaen hebben/ wy en sullen al

1. Exodus 32:6; marg. ref. and not.

2. Ibid. vs. 35.

3. Cf. L.G. 32-35 (N 27-28, 22-25, Brandes L.G. ed. pp. 154 and 388): The Gambler nods during sermon in church the next morning.

4. Instance of Marchant's reluctance to denounce all types of "play".

spelende gheen sonde doen/ te weten gheen ghericricheyt noch onrechtueerdicheyt ende met niemanden spelen om kennisse te maken ter quader orsaken/ dat is om daer na ander spel dat noch min gheorlooft is te spelen. Maer sullen doen dat ons Virgilius leert in een wercxken dat hy vanden spele ghemaect heeft seggende aldus. Sperne lucrum (sic): vexat mentes vesana libido. Ende daer na. Nullus vbique potest felici ludere dextra Plecte cruces animos vt vere ludere possis.⁵
Dat is.

Die Leeraer.

Wildy wel spelen versmadet ghewin
Want quade begheerte verkeert den sin
Weest sonder bedroch ghy swarende rijpe
Leert vanden wijsen cleyn van begrijpe
Stelt by den moet/ alsoo wel alst goet
Ende weest niet thoornich in wederspoet
Speelt stontelijck hebby die kisten vol
Maer speeldy anders soo sijdy dol
Want menich keert met ydelen handen
Die ghierichlijck speelt crijcht schade oft schande
Niemant en heeft altijt voorspoet
Verliest hy t'ghelt behout den moet
Stelt fel benijden ende thoorne besijden
Soo moechdy verblijden oock sonder benijden.

5. Zarncke (p. 423) quotes the poem De Ludo attributed to Virgil at the time of Brant's Virgil edition, 1502. Brant's editions have a paraphrase of the poem at the end as does the Dutch in the envoy following.

Dat lxxij. Capittel.

Hy is wel sot (al) en draecht hy gheen bellen
Soo wie hem laet vanden Ezel quellen.

(Cut Chap. 78)

Het is een gemeyn segghen dat so wie hem laet bedwingen van die min wijs/ sterck ende machtich sijn dan hy is/ dat hy hem laet vanden ezel quellen om dat die Ezel traech ende sonder conste ende schalcheyt is/ ende meer genegen te lijden onrecht dan onrecht te doen. Ende inder gelijcken ist een gemeyn woort. Hunc fatuum fateor quem calceus vrget & vxor.¹ Die hem laet dwingen van sijnen wijue/ oft van sijnen schoene/ dien houdick voor een sot/ d'welck men sedelijcken verstaen mach/ nemende also S. Augustijn dicwijn neemt/ de redelijcheyt vanden mensche voor den man/ ende die sinlijcheyt voor t'wijn.² Ende ghelijck dat huys niet wel gheregeert en is/ daer t'wijn d'ouerhant heeft/ alsoo en is die mensche niet wel gheregeert/ als die sinnelijcheyt redene ende verstant onder haer bedwanc hout/ wy sullen dan onsen ezel/ dat is ons vleesch ende lichaem so in bedwanghe houden/ dat hy te weeldich sijnde sijnen meester/ dat is die siele ende verstandelijcheyt niet onder

-
1. The idea is from the Lat. text, vs. 25, and the German, vs. 19. Wander lists this, Vol. 4, col. 356, no. 150, and refers to: Seidelius, Bruno, Loci communes Proverbiales, Basel, 1572, 132.
 2. A man with Marchant's training for the priesthood, probably needed no prompting for this, but cf. n. 3.

die voet en werpe/ dat is in sonden die beestelijck sijn/ want gheen dinck Gode mishaecht meer dan die sonden. Ende gheen dinck voor Gode argher gherekent en is dan een sondige siele/ so wie hem dan van sijnder lichamelijcker begeerten laet verwinnen/ die laet hem van sijnen schoen bedwingen/ want gelijk men die schoenen draecht/ om daer met door dat slijck te gaen met suyuere voeten/ also heeft ons God onse vijf sinnen³. ghegheuen om daer met die siele te dragen tot den kennissen van hem ende sijn wercken/ want wy eerst met den sinnen begrijpen/ ende daer na gemeynlijck metter verstandenissen. Maer vele lieden slachten ende ghelijcken den Verckenen oft Swijnen/ die van den drecke haer bedde van ghenoechten maken/ gelijk die haer behagen nemen op vleeschelijcke ghenoechte ende weelde.

Die Leeraer spreect.

Die hem laet d'winghen van sijnen wijue
 Dat is sijn siele van sijnen lijue
 Oft van ziin schoens/ dat sijn/ sijn sinnen
 Die mach den prijs van so theyt gewinnen

3. This may have been suggested by the Stultiferae Naves of Badius and then in turn led to the reference to St. Augustine.

Dat lxxiiij. Capittel.

Den goeden ackerman eten nv twee staten
 Het volck van wapenen ende aduocaten.

(Cut Chap. 79)

Om dat Godt ghebiet ende redene begheert dat alle ouerdaet ende onrechtuaerdicheyt ghestraft ende gepuniert sy/¹ ende alle schult betaelt sy daerom sijn recht ende weth geuonden omme by reden ende bescheede elcken t'sijne toe te wijsen ende te doen gheuen/ ende die quaet doenders na haer verdienten te rechtene. Ende om dat eenighe quaet doenders te machtich sijn/ ende hem niet en laten te recht betrecken/ ende al zinn sy daer toe gheroepen/ niet voor ooghen comen en willen/ daerom zinn Heeren ende Princen dat is alle vanden weerdelijcken state/ gelijk die Keyser/ die Coninghen/ Hertoghen/ Grauen/ ende ander Vorsten/ eerst ghestelt/ ende ghekosen gheweest/ om t'rechte met machte te beschudden/ teghen den ghenen dietmet ghewelde ende ouerdaet breken willen.² Ghelijck nv teghen die ongheloouighe/ ende die eenich landt oft rijcke tonrechte besitten willen. Ende daerom zinn in die werelt seer orbore die Aduocaten ende procureurs/³ dat sijn diemen tot sijndere causen neemt/ om

-
1. This is an instance of Marchant's emphasis on moderation; cf. Chapters III, n. 14; XI, n. 5.
 2. Censure of those in power and "high places" was another favorite subject of Marchant; cf. chap. CIX.
 3. There is a faint suggestion of the influence of Drouyn in the naming of "Aduocaten ende procureurs" (cf. Pompen, pp. 166-167, sect. 199). Drouyn listed "Advocats, procureurs, praticiens, chevaliers, etc." It must also be borne in mind that Marchant regularly used two words to translate one and that both of these words are in good Dutch usage.

te beraden voorsprake ende beschuddenisse te gheue. Item den ridderlijcken staet ende hat volck van wapenen/ om den Heeren bijstandt te doene/ ende daerom zijn beyde dese staten eerbare ende loflijc als mense wel houdt/ maer die veel dinghet weet (beseft) wel wat hulpen ende trooste hy aen die Aduocaten vindt/ ende die lantman weet wel wat beschermenissen hy vanden volcke van wapenen heeft. Die welcke Sinte Jan baptiste gaf eenen reghele om ten eewighen leuen te gherakene segghende. *Neminem conculcatis neque calomniam faciatis & contenti estote stipendijs vestris.*⁴ En slaet niemant tonrechte/ en quelt niemant ende sijt te vreden met uwer soudijen ende loon vanden Prince ofte vanden lande v toe gheleydt. Vanden onrechtueerdighen roouers ende nemers van eens anders goede/ seyt Salomon. *Prouer 21. Rapinae impiorum detrahent eas: quia noluerunt facere iudicium.*⁵ Den roof ende die proyen vanden onghenadighen ende ongoddienstighen sullense aftrecken te weten van Gode ende zynen rijcke/ om dat sy gheen recht en hebben willen doen. Ende aengaende die Aduocaten seyt ons Heere *Math. xxij. Ve vobis scribe & Pharisei qui comeditis domos viduarum.*⁶ Dat is: wee sy v ghy Scrijben ende Pharizeen die der weduwen huysen etet. Dat is ghy die dat rechte ende die processen schrijft ende den armen lieden gheen recht ende bijstant en doet/ alsoo langhe als sy yet

4. Luke 3:14; marg. ref. and not.

5. Prov. 21:7; marg. ref. and not.

6. Matt. 23:14; marg. ref. and not.

by te setten hebben/ ende doet hem huys ende hof verteyren.
 Vanden welcken ende den onrechtueerdighen volcke van wapen/
 die landtman oft ackerman aldus hem beclaghcn mach.

Die Leeraer.

Ter quader stont was ick gheboren⁷.
 Want wat ick winne is al verloren
 Die crijchsman vereet my ossen ende schapen
 Ende dander Vee can hijse betrapen
 Sijn paerden eten mijn voeder ende Coren
 Ende slaet my/ daer toe wil ick my stooren
 Wist hy dat ick had verborghen schat
 Al soude hy daer om moeten steruen opt rat⁸.
 Ick soudcn hem gheuen met mijnen handen
 Oft anders soude hy mijn huys verbranden
 Ende wat die lieden van wapenen laten
 Dat eten alle gader die aduocaten
 Die my soo langhe goede hope gheuen
 Als sy op mijnen buydel leuen
 Gaue Godt dat ick dinghens deruen mochte
 Maer waert dat ick gheen recht en versochte
 Ich verlore terstont/ haue ende gront
 Al hadde ick meer dan duysentich pont
 En cans voorby ick moet verliesen
 Maer will voor mijn deel den hemel kiescn.

7. For use of the first person in the envoy cf. chapters I, III, and V.

8. Addition by Marchant.

Dat. lxxv. Capittel.^{1.}

Die sotte boden niet vele en vraghen
Ter ghoeder tijt haer last te draghen.

(Cut Chap. 80)

Der ghoeden Boden dese reghele gheschreuen is
Nuncie sis verax, tacitus celer atque fidelis.^{2.} Dat is
Bode/ weest warachtich/ gherasch ghetrouwe
Helende secreet ende swijghende nouwe
Eest dat ghy meer acht op drincken dan loopen
So moechdy wel cleederen met bellen coopen.

1. This is a complete chapter on one page. It is based on the cut and the marg. not.

2. Marg. not.

Dat. lxxvi. Capittel.

Leckaerts ende gulsichaerts sijn oock seer sot
Want vanden buyck maken sy haren Godt.^{1.}

(Cut. Chap. 81)

Het goet daer meest al die wereltd nae staet is in dryen
gelegen d'een in weelden waer in dat Epicurus^{2.} sijn
salicheydt sette/ die welcke noch veel discipulen ende
achteruolghers heeft/ want vele lieden beestelijck leuende/
en droomen noch en dencken anders niet dan om lekkerlijc te
leuen ende die meer op die spijsse dan op hare God dencken/
maken also S. Paulus verhaelt. Philip. 3. van haren buyc
haren God/^{3.} want watmen aldermeest ende hochlijcst mint
ende oeffent dat houtmen in manieren van spreken voor
zijnen God. Dat ander goet is ghelegen in oorborlijckheden
ende is ghenamt dat goet der werelt oft van fortuynen/
gelijck rijcdom grooten schat/ veel heerschappijen ende der
gelijcken/ daer alle gierighe ende hooaerdige na staen ende
op wt sijn. Dat derde is gelegen in eeren oft eerwaerdichede/
gelijck in deuchden ende wijsdom/ die sijn si warachtich ons
ten hochsten ende oppersten goede d'welc God is leyden/

-
1. Philippians 3:19; used by Badius, Stultiferae Naves, in
the chapter: "Scapha gustationis stultae." Cf. xvi, n.1.
 2. Cf. Badius, loc. cit.
 3. Cf. n. 1.

maer leyder also een Poete ons bewijst/ Sequaces luxus habet multos, honor & sapientia paucos.⁴ Vleeschelijcke weelde ende giericheydt hebben vele nauolghers/ maer eere ende wijsheydt weynich. Ende daerom berispt die Leeraer in dit cappittel/⁵ sonderlinge die Coken/ Botteliers/ ofte Keldenaers/ dat sijn alle die spijsse oft dranc te bereyden oft te bewaren hebben/ die dicwijl groote schade doen haren meesters/ om dat sijse roouen ende hem lieden ontstelen haer goet ende dienst/ want een hont wel ghevoet heeft lieuer te slapen dan te bassen/ van desen machmen segghen aldus.

Die Leeraer seyt aldus.

Die sijnen buyck te vele toe gheeft
 Ende altijts ledich ende lekkerlijck leeft
 Ende al zijn blyschap stelt op die spijsse
 Mach hem wel voeghen metten onwijse
 Want eten ende drincken bouen maten⁶.
 Ende buyten tijde machmen wel haten
 Om dat bederft siele ende lijf
 Ende maeckt den edelen man catijf.

4. Addition by Marchant.

5. Marchant departed from his usual procedure in not using Locher until this point.

6. For Marchant's emphasis of moderation, cf. III, n. 14.

Dat. lxxvij. capittel.

Die Ackerman voortijts simpel ende goet
Hantiert nv dobbelheyt met ouermoet.

(Cut Chap. 82)

Onder alle die ambachten ende hantwercken die louelijc
eerlijc ende orbarlijc sijn/ is dalder ouerste ende meest
gepresen ackere ende eeren die hem daer met geneeren/ midts
welcken die meeste heeren gelijc Abraham/ Loth/ Daudid/ ende
der Romeynen vele senateurs ende dictateurs/¹. hebben schaep
herders ende ackermans geweest. Ende als die Romeynen
yemant louen wilden/ docht hem ghenoech sijn/ dat hi voor
een goet ackerman gerekent was. Ende ons heere ende seyde
niet dat sijn vader een coopman/ oft een bewoonder vander
stadt dat is een borger/ oft een poorter was/ mer een
ackerman.² Ende om dat ackeren ende eeren een eerbaer en
salich becomeren is/ daerom seggen die Poeten³. dat rech-
tuaerdicheyt vanden steden veriaecht sijnde/ met twee haren
susteren/ te weten suerheyt oft cuysheyt van lijue ende
trouwe/ haer lange tijt int velt onder die lanslieden ende
arbeyders vanden lande hielt/ tot datse van hem lieden ooc
verdreuen was. Also si noch is God betert/ want die lansman
ende boere nv oncuyscher valscher ongetrouwer ende

1. Additions by Marchant.

2. This must refer to Christ. Joseph was a carpenter.

3. Ovid, Fasti, I, 249; marg. ref. and Lat. text, vs. 6 ff.

houaerdiger/ dicwijl is dan die lieden vander stadt/ hoe wel
men noch goede vint ende getrouwe/⁴mer vanden quaden ende
sotten/ spreect hier die leeraer seggende aldus.

Die leeraer.

Helpt God hoe is die werelt verkeert⁵.
Die Lantman was hier voortijts gheeert
Om dat hi getrouwe was ende ootmoedich
Simpel/ rechtuaerdich/ ter duecht voorspoedich
Nv is hi ghierich/ houaerdich/ bedeghen
Tot alder loosheyte ende bedroch gheneghen
Eerst is hy coopman/ ende wert hy rijcke
So en is op dlant gheen sijns ghelijcke
Dus coopt hy heerlicheyt ende wert mijn heere
Al en weet hy ter werelt noch duecht noch eere
Ende als hy hem vindt seer hooge gheseten⁶.
En wilt van sinen maghen niet weten
Maer cleet hem costelijcker dan edele gheboren
Een houaerdich Boere is haest (gaer) verloren

-
4. Moderation in the censure; cf. III, n. 14; XLVIII, n. 7; XLIX; n. 5; LXXII, n. 4; LXXIV, n. 1; XCIX, n. 1.
5. The ideas in the envoy are in the Lat. text. This chapter does not follow the pattern of quoting or translating the marg. not.
6. This is a favorite subject. People in "high places" are cited in chapters XXXVI, LXXIV, n. 2, and CIX.

Dat lxxviij. Capittel.

Sy zijn voor Gode gherenkent voor sotten
Die d'armoede versteken ende d'arme bespotten.

(Cut Chap. 83)

Alsoo Horatius in zijn Epistelen schrijft: Hos solos aiunt sapere & bene viuere, quorum conspicitur nitidis fundata pecunia villis,¹ dat is. Het volc vander werelt heetse alleen wijs ende leuende die haer gelt beleyt hebben in schoon pacht goeden ende houen. Ende also Juuenalis seyt. Quantum quisque sua nummorum spectat in arca, Tantum habet & fidei.² Elck is gelooft na dat hy gelt in sijn kiste oft schrijne heeft. Als seydt Ouidius dat census honores, Census amicitiam, pauper vbique iacet,³ dat is/ den schat gheeft eere/ den schat gheeft vrientschap/ ende die arme leyt t'allen canten onder die voet. Hoe wel nochtans Lucanus heet armoede. Munera nondum intellecta deum.⁴ & c. Dat is ghiften ende gauen van Gode ghegheuen maer noch omberekent (ombekendt)/ want weynich lieden aenmercken (beseffen) oft willen weten wat goets ende voordeels armoede daer sy wel ontfaen is met haer brengt/ d'welck soo groot is dat die

-
1. Horace, *Epistles*, I, 15, 45-46: "vos sapere et solos aio bene vivere, etc," cf. XVII, n. 7.
 2. Juvenal, *Satires* III, 143; marg. ref.
 3. Ovid, *Fasti*, I, 217-218; marg. ref. and text. Cf XVII, n. 8.
 4. *Eclus.* 11:14; marg. ref. and not.

alder wijste meester Jhesus Christus riet sijnen alder liefsten iongeren en discipulen/ alle haer goet wech te gheuene/ om ghewillighe armoede daer voren te hebben/ want alsoo hy seyt diet wel weet/ het is by cans onmogelijck ende ymmers seer swaer om doen dat die rijcke ende haren sin op haer rijckdom stellende souden dat eewich leuen besitten.⁵ Ende om dat met veel goets veel sorghen comen/ soo wie meer ghelts begheert dan hy behoeft die wilt ghesleghen sijn met twee stocken/ d'een is met sorchelijcken bewaren/ d'ander met sorchelijcken wt gheuen. Ende daer by sijn sy salich die verstaen wat rusten ende ghenoechten armoede van gheeste gheeft.⁶

Die Leeraer.

Die is te vreden met dat hy heeft
 Is d'alder rijckste man die leeft
 Maer die armoede van goede ontsien
 Ende meer dan sonde oft schande vlien
 Sijn sot/ om dat sy niet en beuroeden (ghevroeden)
 Wat rusten/ wat goede coemt met armoeden
 Maer diese ontsien die na rijckdom staen
 Sietmen dickwijl met twee stocken slaen.⁷

5. Mark 10:23-26; no marg. ref. Brant does refer to the passage, vs. 102.

6. Matt. 5, 3; no marg. ref.

7. From cut.

Dat. lxxix. Capittel.

So wie dat Floeghen achterwaert siet
En behoort ten eewighen leuene niet.

(Cut Chap. 84)

Also ons lieue Heere ende salichmaker Jesus christus ons leert.
Mat. x Qui perseuerauerit vsque ad (in) finem saluus erit.^{1.}
So wie dat perseuererende dat is volstandich/ oft gestadich
ende gheduerich in goeden wercken bleue tot den eynde die sal
behouden wesen/ Oft hi bi contrarien seggen wilde dat geen
ander/ want alleen volstandicheyt die crone geeft. Ende
daerom seyt sinte Pauwels ij. Timo. ij. Qui certat in agone
non coronabitur nisi qui legitime certauerit/² die in een
parck oft camp eenighen strijt vecht en sal niet gecroont
zijn/ dan die wettelic ende getroulijc vecht dat is tot den
eynde. Also midts dat gelijc Job seyt. Militia est vita
hominus super terram/^{3.} dat leuen des menschen op daertrijc is
een ridderscap ende geduerich strijden sal elc hier vromelijc
strijden ende hem niet op geuen noch verwonnen geuen vanden
viant vander hellen/ van sinen vleysse oft vander werelt/
die ons altijts bestrijden tot der doot tot den eynde van
onsen leuen/ ende dan sullen wy daer af wel geloont zijn ende
anders niet. Ouermits dat ons heere seyt. Luce. ix. Nemo

1. Matt. 10:22; marg. ref. Cf. also Matt. 24:13.

2. II Tim. 2:5; no marg. ref.

3. Job 7:1; no marg. ref.

mittens manum suam ad aratrum, et aspiciens retro aptus est regno Dei.⁴ Niemand stellende sijn hant aen die ploech ende achterwaert siende en is bequame ten eewigen leuen te geraken/ dat is Niemand beginnende eenige goede wercken/ ende die latende achterwaert siet op sijn quade gewoonten/ en sal ten eewigen leuen gheraken/ tensy dat hi ten eynde is vonden die hant aen den ploech hebbende/ ende goet opstel voor te nemen al en heeften hi noch niet vele toe gedaen/ want God een volmaect opstel voor den wille ontfaet/ als men dwerc niet volbrengen en can ende gaerne volbrenghe wilde.

Die Leeraer spreekt.

Die van weldoene wilt sijn gheloont
 Van vromelijc strijden sijn ghecroont
 Die moet ten eynde ghestadich blijen
 Want also God leert ende on doet schrijuen
 Die niet en voldoet dat hi bestaet
 Van niemant hi rechten loon ontfaet.

4. Luke 9:62; marg. ref. and not.

Dat. lxxx. capittel.

Die wt der verwaentheyte vergeet die doot
Die vint hem ten laetsten in grooter noot.

(Cut Chap. 85)

Seneca aensiende die sotheyt vander werelt seydt aldus. In hoc omnes fallimur quod mortem non prouidemus cum certius morte: nihil incertius hora mortis.¹ Wy werden alle in dat bedrogen ende sijn alle in een dinc gebreckelijc dat is dat wi die doot niet en voorsien/ aengemerct dat gheen dinck sekerder en is dan die doot/ ende geen dinck onsekerder dan vre der doot/ wi sullender dan op dencken ende ons daer voorhoeden/ want also die heylige schriftuere seydt die doot coemt dicwijl als een dief ter middernacht dat is als wijs minst dencken.² Ende vanden ghenen die op die doot niet en achten seydt Job. 21. capit. Ducunt in bonis dies suos: & in puncto ad inferna descendunt.³ Sy leyden haer leuen in ghenoechten ende in een oogenblick dalen sy ter hellen/ wy sullen ons dan bereyt houden ende altijts die coemste ons Heeren verwachten/ want Jeronimus seydt gheen sorchelijcker dinck en is dan te leuen alsoomen niet en soude willen oft doruen steruen/⁴ende sullen ons verootmoedighen/ aendenckende die verworpenheyte vanden dooden/ want alsoo Job int voorseyde cappittel schrijft. Iste moritur in robustus & sanus diues & felix: viscera eius plena sunt adipe: & medullis ossa illius

-
1. Seneca? Cf. Cicero; *De Senectute*, 20, 74: "Moriendum enim certe est, et incertum an hoc ipso die." Marchant quoted marg. not. and ref.
 2. I Thess. 5:2; cf. also Rev. 16:5 and II Peter 3:10. No marg. ref.
 3. Job 21:13; marg. ref.
 4. Cf. Preface "Jan van Ghelen tot den Christelijcken Leser," p. 4, n. 4; marg. ref: VII a.g. lib. x.

irrigantur. Alius vero moritur in amaritudine anime, sue, absque vllis opibus: & tamen simul in puluere dormient, & vermes operient eos.⁵ dat is. Dese sterft sijnde noch starck ende gesont van lijue/ rijcke ende salich/ die sijn ingewanden heeft vol smeers ende vets/ ende die beenderen soo vol merchs dat sijder inne begoten werden. Een ander sterft en ouerlijdt in bitterheyt/ van sijnder sielen in grooter armoede ende katijucheyt/ sonder eenighe goedinghen oft hulpen ende machten/ ende nochtans sullen sy t'samen in dat slijck ende ghestubbe oft ghestof vander aerden rusten/ ende die wormen sullense alle beyde ontdecken.

Die Leeraer.

Hoouaerdighe sot laet sincken (slaect) uwen moet
 Ende denckt op steruen soo werdy vroet
 Want als een dief by nachte betraept
 Die doot die in sijn sonden slaept.

5. Job 21:23-26; marg. ref. and not.

Dat lxxxi. capittel.

Als voorspoet lacht den boosen ghecken
Willen sy God metten baerde trecken.

(Cut Chap. 86)

Men vint eenige so verwaende ende verblinde sotten dat sy met onsen lieuen heere spotten ende trecken metten baerde/ dat is verwecken tot toorne ende gramschap gelijc of hi sot ware ende gheen macht en hadde wrake te doen ende weder te nemen dat hi ghegeeuē heeft waer op hem die onbekende ende ondancbare sotten verhouaerdigen. Teghen die welcke staet geschreuen. Job. xv. Quid tumet contra Deum spiritus tuus, vt proferas de ore tuo huius modi sermones. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis: nec sinitur quiescere ingruentem bello: neque saluabit impietas impium.¹ Waer toe sweldi ende verheft ghi v teghen Gode/ seggende houaerdige woorden. Ten is in des menscen macht niet te beletten ende van hem te weren den geest. Ende hy en heeft gheen macht inden tijden van sijnder doot. Ende hem en wert niet gelaten ruste/ wanneer de orloge rijst. Noch sijn quaetheyt ende ongenadicheyt en sal den ongenadigen ende ongoddienstigen niet behouden noch salich maken. Of hi seggen wilde het is al verloren tegen Gode gestreden/ want hy onwinlijck is ende daerom sijn si sot die tegen hem murmureren

1. Job 15:13 and Eccl. 8:8; marg. ref. and not. Marchant incorrectly attributed both verses to the book of Job.

ende proncken als si ongeluc hebben/ oft hem verachten al si
 in voorspoede sijn/ ende laten hem duncken dat hem God niet
 deeren en mach om dat hem wel gaet/ oft om dat si niet
 geplaecht en sijn als ander Vanden welcken seyt Persius. Sat.
 2. Ignouisse putas quia cum tonat ocius ilex. Sulphure
 discutitur sacro, quam tuque domusque An quia non fibris
 ouium Ergennaque iubente Triste iaces lucis, euitandumque
 bidental: Idcirco stolidam praebet tibi vellere barbam.
 Iuppiter?² dat is.

Die Leeraer.

Meyndy dat v God alle dinck vergheeft
 Om dat hy v niet verblixemt en heeft
 Noch v huys metten donder versleghen
 Al heeft hi v quaetheyt langhe verdreghen
 En wilten niet bijden baerde trecken
 Als dicwijl doen die boose ghecken
 Want wat ghi hem doet wert v vergouden
 Langhe gheborcht en is niet quijt gheschouden.

2. Persius, Satires, II, 24-29; marg. ref. This and the illustration (fool pulling God's beard) influenced the motto.

Dat lxxxij. Capittel.

Die blasphemeren vloecken oft versaken
Haren God/ sullen in die helle blaecken.

(Cut Chap. 87)

Al ist dat die Weth Gods verbiet den name ons Heeren in die ydelheyt te nemen/¹. ende verbiet sweeren sonder noot ende versweeren in allen saken/ ende al ist dat die gheestelijcke ende keyserlijcke rechten verbieden te plasphemeren/ te vloecken/ ende te versaken/ oft loochenen/ onsen Heere ende onsen God/ nochtans vintmen so quade ende boose sotten (ende zo zot) dat sijs hem niet en wachten ende op t'ghebodt Godts/ niet vele en achten. Maer om te weten wat blasphemeren is/ weet so wanneer datmen God toeleyt dat sijnder Godlijcker hoocheyt ende Maiesteydt te cleyn is/ ende niet en betaemt/ oft ander dinghen toelegt yet dat alleene Gode toebehoort/ gelijk eenich dinck van nieuten scheppen/ die sonden by sijnder macht ende selfs auctoriteyt verlaten/ anbedet². werden/ eewich sijn almachtich oneyndich sijn ende dier². ghelijcken/ ende daerom alle maniere van afgoderije². toouerije². is een maniere van blasphemien maer die meyninge². vanden Leeraer is hier te spreken tegen die ghene die². Godt

-
1. Paraphrase of ideas from marg. not. (including Exodus 20:7 and quot. from Decretum I, 25, dist., 4). Marchant wrote the balance of the chapter from the ideas gained from the marg. not.
 2. This passage is not clear in the Cornell University copy. The text was reconstructed on the basis of the 1500 edition.

verminderen ende missaken. Ghelijc die hem verwijten die leden die hy om onsen wille aen ghenomen heeft/ als die eenige Gods sone mensche is worden om onser salicheyt wille/ want dat hy gheleden heeft als mensche/ en is hem niet te verwijten/ noch wt verstoortheyt oft gramschap/ oft thoorne/ oft wanhopen/ oft valsheyt ende archeyt te noemen/ ende daer by te sweeren al spelende eenich verboden spel oft anders/ want sulcken sonden d'alder meeste sijn/ om dat sy aldermeest teghen die eere Gods sijn/ ende daerom salmense met alder naersticheyt ontulien/ wachtende hem in tijts eermen t'eender quader ghewoonten coemt/ want men leest van vele die God strangelijck ende rechtueerdelijck daerom gheplaecht heeft.

Die Leeraer seyt aldus.

Onaerdighe sot van Gode verwaten
 Hoe meuchdi uwen God ende schepper gehaten
 Hoe condy yet uwen behouder verwijten
 Hoe wildy der herten trooster verbijten
 Keert op dijn sonden uwer tongen sprieten
 Ende wilt v boosheyt daer met doorschieten.

Dat. lxxxij. capittel

Die sot verwondert als hem God plaecht
Maer nae verbeteren hi niet en vraecht.

(Cut Chap. 88)

Aengemerct die grote ende afgrijselijcke sonden die ter werelt gescien/ gelijc vanden genen daermen int naeste voorgaende capittelle ghesproken heeft die God al verwijten dat hi inder menschelijcker natueren voor ons gheleden heeft/ dien loochenen oft versaken oft segghen dat si tot sijnen spijte ofte tondancke doen willen die welcke argher sijn dan Judas dien vercochte ende leuerde den ioden/ ende daer om eest te duchten dat landen ende steden dicwijl geplaecht sijn om datse sulcke lieden gedooghen¹. ende niet en straffen/ want geen heydenen noch torcken so quaet en sijn dat sy haren God verloochenen oft vloecken oft yet tsijne spijte verwijten oft oneeren soude willen doen oft spreken. Ende daer om al sijn die plagen groot wy verdienense wel/ ende en doruen ons niet in verwonderen/ want in die heylige scripture staet. Deu. xxv. Pro mensura peccati erit et plagarum modus.² Na die mate vander sonden sal die mate ende maniere vanden plagen sijn. Wy sullen ons dan bi anderen spiegelen gelijc die van egypten die God met sprinckhanen/ met vorsschen ende padden ende menichsins anders plaechde/ om die versteentheyte van Pharao haren coninck ende van hem

-
1. Marchant probably carried his ideas from the preceding chapter, chapter xvi (n. 5, Sodom, Gomorrah), and the scriptural accounts of the plagues into this chapter.
 2. Deut. 25:2; marg. ref. and not.

lieden. Item by Antiochus/ Sennacherib ende Nicanor die God strangelijke plaechde alsoot in de Bijbele verclaert wert.^{3.}

Die leeraer.

Niemant en sal hem van God beclaghen
 Want warent geen sonden ten waren geen plagen
 Slaet God die quade si sijns wel waerdich
 Ende wiltse daer bi noch maken rechtuerdich
 Slaet hi die goede/ al en is niemant so goet
 Die niet en versuymt noch niet en misdoet^{4.}
 Het is haer voordeel/ want voor haer lijden
 Dwelck sal vergaen in corten tijden
 Bereyt hy hem vruecht int eewich leuen
 Ende salder hem voren een croone gheuen
 Elck sal dan gheerne ende minlijke lijden
 Ende in zijn lijden door Gode verblijden
 Op dat hy verbetert daer by mach wesen
 Oft midts verduldicheyt van Gode ghepresen

3. Sennacherib, Nicanor, and Antiochus were mentioned in the preceding chapter (vss. 33-34) in the Lat.

4. John 8:7 and Jas. 3:2; marg. ref. to John 8 and Jas. 7 (?).

Dat. lxxxiiij. capittel.

So wie sijn paert¹. om pijpen gheeft
 Dien doet Godt recht als hijs noot heeft

(Cut Chap. 89)

Het is voren verhaelt² geweest hoe die quade sots niet en
 weten wanneer sy vallen die dicwil onwijselijc mangelen
 geuende dat eewige goet om tijttelijc/ ende orborlijc ende
 nutte dingen om onnutte

Die ghierighe ende sotte dicwile verliesen
 Om dat sy tquaetste voor dbeste kiezen.

-
1. The use of "horse" indicates Lat. source. Brant used "mul," the L.G., "ezel" (N probably the same).
 2. Marchant was probably not ready to write another chapter on the same subject as chapter xlii, hence the single page chapter.

Dat. lxxxv. capittel.^{1.}

Onwijse clercken/ sotten ende quenen^{2.}

Der clappaerts waghene in die kercke menen

(Cut Chap. 91)

Het is ooc voren verclaert hoe dat Secularia negocia non debent in ecclesia tractari/^{3.}wereltlicke saken inde kercken (kerke niet) gehantiert en sullen zijn/ ende hoemen hem daer wachten sal van ydel gedachten ende woorden.

Dat huys des heeren veel sotten onteeren

Want sy daer met sonden in verkeeren.

-
1. Properly this chapter should follow the next (note the order of the cuts). Since it is a repetition of Du.xliii (chap. 44), Marchant cut it to one page and moved it up one, thereby preserving the double spread pattern for the next chapter.
 2. A. C. Oudemans, Bijdrage tot een Middel-en Oudnederlandsch Woordenboek, Arnhem, 1870, gives "Ijdel, snapachtig, onbeschaafd wijf." for "quene." This is a Marchant addition.
 3. Decretals, VI, 3, 23, 2 (marg. ref.) has: "Cessent in Ecclesiis earumque coemeteriis negationes..."

Dat. lxxxvi. capittel.

Die sijnen kinderen te vele toe gheeft
Dicwijnl te loone veel slaghen heeft.

(Cut Chap. 90)

Inder ghelijcken eest ooc voren geschreuen gheweest hoe dat veele ouderen in sotheyt leuen (sueuen). Om dat sy haren kinderen te te (sic) vele toe gheuen.¹ Ende nv vermaent die leeraer sonderlinghe den kinderen dat sy haren ouderen ende meesters eeren ende hem onderdanich sullen sijn/ want dat ghebot Gods dat hy met sijnen monde/ in maniere van spreken ghesproken heeft/ ende met sijnen vingeren gheschreuen heeft/ spreect aldus. Exo. 20. Honora patrem tuum et matrem tuam vt sis longaeuus super terram quam dominus deus tuus dabit tibi.² Eert uwen vader ende uwer moeder/ op dat ghi lanclijuch ende langhe leuende moecht sijn op der aerden die v God geuen sal/ dat is. Op dat ghy lange in salicheden/ voorspoede mocht leuen. Ende by contrarien so wie vader ende moeder slaet oft tonrechte wt archeden ende quaetheden toornich maect dicwijnl onlanghe leeft ende met schanden aent gherichte sterft. Om dat wy den vaderliker name soudent eeren wilt God van ons vader geheytent sijn/ ende sijn bruyt dat is die heylighe kercke ons moeder/ om dat wi oock ons natuerlijcke moeder in eerwaerdichede soudent houden/ doende hem beydent bijstant ende eere/³ want het is dat eerste ghebot vander tweeder tafelen waer inne ghescreuen staent die gheboden

1. Cf. chap. VI.

2. Exod. 20:12; marg. ref.

3. Addition by Marchant.

den mensche aengaende. Ende om datment wel onderhouden souden:
 heefter Godt den loon toe gheleyt die die Joden doen ende noch
 veel menschen alder meest begeeren/ dat is een lansalich
 leuen op aertrijcke. Ende ter contrarien dreycht ons Salomon
 segghende. Die vader oft moeder vloect oft vermalendijt/ diens
 licht sal verdonckert werden/⁴. dat is eene oneerbaer leuen
 ende onsalich steruen sal hem gheschien/ wachten hem dan beyde
 ouderen ende kinderen van misdoene.

Die Leeraer.

Die ionghe kinderen te vele gheeft
 Den ouden dicwijl te langhe leeft⁵.
 Maer wee den kinderen die dreygen ofte slaen
 Daer sy oorspronck af hebben ontfaen.

4. Prov. 20:20; marg. ref. and not.

5. Lat. text, vs. 12 ff. Cf. also chap. VI, n. 10.

Dat. lxxxvij. Capittel.

Houerdighe vrouwen¹. behaechlijck ghecleyt
Hebben veel sotten ter Hellen verleyt.

(Cut Chap. 92)

Salomon aenmerckende die sonden ende dat quaet byder schoon-
heyt vander houaerdiger vrouwen geschiet spreect aldus.
Eccle. ix. Auerte faciem tuam a muliere compta & ne circum-
spicias speciem alienam: propter speciem mulieris multi
perierunt Speciem mulieris aliene multi admirati, reprob
facti sunt. Colloquium illius quasi ignis exardescit.² & c.
dat is Af keert v aenscijn van eender vrouwen behaechlijc
verciert ende gepareert/ ende en wilt niet aenmercken die
schoonheyt van eens anders wijue. Om der schoonheyt vanden
wijue sijn veel lieden verloren gegaen/ Veel lieden hebben
hem verwondert vander schoonheyt der vrouwen/ ende sijn daer
om verworpen ende mispresen geworden/ want dat toe spreken
oft te gader spreken vander vrouwen ontsteect ende verbrant
als een vier. Der gelijcker woorden vintmen genoeg in die
heylige scriftuere/ ende der exempelen sietmen alle dage
meer dan genoeg³ want veel vrouwen doen meer arbeys om hem
te blancketten/ ende met verwen soon te maken ende met
cleederen behaechsel der werelt/ dan die goede lieden om Gode
te behaghen/ dwelc is te beclagen ende te misprijsen. Want

-
1. Marchant mentioned women specifically, following the cut.
 2. Eccelus. 9:8-9; marg. ref. and not.
 3. Marchant excused himself for not listing examples. Cf. I, n. 11; xxxiii, n.3.

sulcke wtwendighe moyheyte ende frayheyte (vbscheit?) spruyt
 dicwil wt houerdicheyte die moeder van allen quade is.^{4.} Ende
 heeft doen vallen die schoonste enghel vanden eewighen leuen
 inden afgront vander hellen dat is Lucifer met sijnen ghesellen.^{5.}

Die Leeraer.

Vrouwen wildy onsen heere behaghen
 So en suldy gheen ander cleeder draghen
 Dan uwen state toe behooren
 Deckt v voorhoofte/ ende stopt v ooren
 Ende en draecht v lichaem niet te coope
 Want sulcke die wyant met grooten hoope
 Ter hellen treckt/ ende maectse strecken
 Om ander sielen daer me te trecken
 En soeckt gheen verwe dan by natueren
 Ontleende schoonheyte en mach niet dueren
 Behaecht uwen God ende uwen man
 Al schimpt die werelt v en lichter niet an.

4. Lat. text, vss. 5 ff.

5. Probably from N 60 (L.G. 60 has: "Se beden er ghsychte veyl"); cf. Brant, 59-60. Not in Latin.

Dat lxxxviij. Capittel.

Die woekenaer is een listich sot
Want vanden gheboden maect hy zijnen spot.

(Cut Chap. 93)

Onse lieue Heere ende salichmaker Jhesus Christus gheuende
zijnen Discipulen ende iongheren raet hoe dat sy haren Godt
best mochten behaghen spreekt aldus. Luc. 6. Diligite
inimicos vestros benefacite & mutuuum date, nihil inde
sperantes, & erit merces vestra multa. Et eritis filij
altissimi: quia ipse benignus est super ingratos & malos.
Estote misericordes: sicut & pater vester misericors est,^{1.}
dat is. Bemint ende hebt lief v vyanden/ doet wel ende wech
leent sonder hope van eenige winninghe oft waesdom daer af
te hebben/ ende uwen loon sal menichfoudich zijn. Ende ghy
sult in deyren zijn vanden alder oppersten/ want hy goedertieren
ende ghenadich is/ op die ondancbare ende quade/ weest dan
ontfermhertich alsoo Godt uwe vader ontfermhertich is. Men
vint te veel plecken in die Godlijcke ende kerckelijcke ende
weerdelijcke rechten gheschreuen datmen leenen sal/^{2.}ende
gheen winninghe daer af nemen/ want die woekenaer teghen
natueren doet om dat hy wint sonder sijnen arbeyt met sijnen
gelde/ ende goede/ also wel op heylige dagen als op ander/
die wellcke verwaten ende inden ban vander kercken sijn/ al
en sijn sy gheen Joden/ noch Lombaerden/^{3.}want alle die
hopen van waesdomme/ ghelt oft goet leenen/ die doen in haer

-
1. Luke 6:35-36; marg. ref. and quoted "Mutuum... sperantes."
 2. Marg. not. quotes from Decretum II, 14, 4, 10.
 3. Addition by Marchant.

herte teghen dat ghebot/ ende sijn voor Gode woekenaers.
 Item alle die eenich goet te beter coop coopen om dat sy dat
 ghelt voor die leueringhe gheuen/ oft te dierder om dat sy
 wat borghen/ te minsten alsoo meester Jan Gherson⁴.seydt/ ist
 dat sy lieuer hebben dat toecomende goet ten prijse dat sijt
 coopen/ oft min achten haer goet dat sy vercoopen dan haer
 ghelt/ maer die wt wrientschappen oft om Gods wille beter coop
 coopen oft dierder vercoopen dant weyrt is om borghens wille/
 ende nochtans lieuer hadden haer ghelt/ oft haer goet te
 behouden/ al doen sy een maniere van woekeren en misdoen
 niet seere.

Die Leeraer.

Die woekenaer is een behendich dief
 Van wien coemt menighen schade oft grief

4. Addition by Marchant. He published Gerson's Conclusiones seu de regulis mandatorum in 1489 and again 1497.

Dat. lxxxix. Capittel.

Hy beslaet den Ezel daer die doot op rijt
Die hem van eens anders doot verblijft.

(Cut Chap. 94)

Het sijn noch ander sotten metter giericheydt besmet/ ghe-
lijck die nacht ende dach op eens anders doot hopen om sijn
officie/ prouene/¹ oft goet te hebben/ (ende) en dencken
niet dat ons leuen maer een wint en is/ ende dat si licht
nader der doot sijn dan daer si die doot af wenschen. Ende
daerom seyt Cato. Cum dubia & fragilis sit nobis vita
tributa: In mortem alterius spem tu tibi ponere noli.² Om
dat v broossche leuen staet in sorghen groot en suldy niet
hopen op eens anders doot. Item om dat veel lieden die doot
van eenen anderen om sijns goets wille begeeren seyt Salomon
ons daer af treckende Prouer. 20. Hereditas ad quam festinatur
in principio, in nouissimo benedictione carebit.³ Erfachticheyt
daermen int beginsel haestelijck toe loopt sal int eynde
sonder benedictie sijn/ dat is en sal gheen voorspoet gheuen.
Daerom seytmen dat van langher handt rijck werden salicheydt
is/ wy en sullen dan ons hope niet stellen op eens anders
doot om daer met rijck te werden/ want alsoo die selue
Salomon spreekt Prouer. 10. Expectatio iustorum laetitia,
spes autem impiorum peribit.⁴ Het verbeyden vanden

-
1. L.G. 1-7 (N 1-4) and Ger. 1-4 mention "prebend and office" in addition to "inheritance". The Lat. mentions only inheritance.
 2. Marg. not.
 3. Prov. 20:21; marg. ref. and not.
 4. Prov. 10:28; marg. ref. and not.

rechtuaerdighen coemt ter blijschap/ maer die hope vanden
ongoddienstighen ende quaden sal vergaen. Niemand en sal
dan des doots ezele beslaen om dat sy tot yemant te gheringher
rijden soude want hy licht die roede t'sijnen aerse plucken
soude. Ende nochtans vindtmen soo sotte die onsen Heere
bidden oft Missen doen lesen/ oft aelmoessen gheuen/ om eens
anders doot/ ghelijck oft onsen Heere om ghelts wille oft
beden/ soude willen een moordenaer sijn.⁵.

Die Leeraer.

Die wil bedijden met Gode ende eere
Stelle al sijn hopen op onsen Heere
Ende helpe hem seluen met arbeyde groot
Niet hopen op eens anders doot
Die doot doet achter waert den ezel drauen
Als vader ende moeder haer kinderen grauen.

5. Making God a murderer through prayer is Marchant's
addition.

Dat xc Capittel.^{1.}

Die niet en vieren die heylighe daghen
Varen op der simmen oft schaminckelen waghen.

(Cut from 1504 Antwerp edition
by Henrik Eckert)^{2.}

Vele lieden mennen der assen simmen oft schaminckelen waghen/
die wercken oft mennen op heylige dagen tegen Gods ghebot/
die wilt datmen sijn daghen heylighen ende eeren met goeden
wercken ende hem wachten van sonden/ maer sy slachten der
simmen die haer verblijft in quaet doen ende en can niet stille
ghesijn.

-
1. One page chapter. Ideas are from the marg. not., title, motto, and cut.
 2. The cut shows a fool greasing a wheel of a monkey wagon. This subject for the cut was first used in the second German edition, Basel, 1495. Cf. Schultz, fascimile edition, p. 324.

Dat xci. Capittel.^{1.}

Die suerlijck oft noode (ongherne) gheeft
Is weert dat hijs gheenen danck en heeft.

(Cut Chap. 96)

Alsoo S. Pauwels ons leert. Hilarem datorem diligit deus.^{2.}
God bemint hem die blijdelijck gheeft. Ende bouen al begeert
hy den wille van den mensche den welcken hi ons daeromme vry
ghegheuen heeft. Ende daerom die noode gheeft verliest beyde
loon ende goet ende en heues gheenen dancke.

-
1. Possibly this chapter was shortened because of its relation to XXV, on "Usury."
 2. II Cor. 9:7; marg. ref. and not.

Dat.xcij. capittel.

Ic wil hier tsaet der traecheyt saeyen¹.
Dat unnutte sotten gaerne maeyen.

(Cut Chap. 97)

Voor is gesproken² geweest tegen de traecheyt en ledicheyt die moeder van sonden ende schanden is. Ende gemeynlijk die moedere van traecheyt is rijcdom ende weelde³/ die sustere is oncuysheyt/ Ende de dochter van alle beyden (sic) is armoede ende katiuicheydt aen sielen ende lijf. Aldus salmense schouwen.

-
1. The cut shows a sower.
 2. Cf. chapter LXVII. Marchant probably felt one full chapter was enough on "Sloth."
 3. Marchant may have drawn on Ezech. 16:44 ff. and adapted the passage to his needs.

Dat xcij. capittel.^{1.}

Die t'kersten ghelooue niet en willen ontfanghen
Hem seluen d'lijf nemen ende verhanghen

(Cut Chap. 98)

Quermidts dat alsoo S. Paulus schrijft. Sine fide impossible est placere deo.^{2.} Onmogelijk is Gode te behagen/ sonder gelooue daerom sijn Turcken/ kettters ende ongheloouige ende quade kerstenen die anders dan wel gheloouen/^{3.} oft haer gelooue metten wercke niet en volbrengen sot voor Gode gherekent. Ende daerom is voor gheseyt geweest dat der sotten ghetal gheen eynde en heeft/^{4.} want men gheen meerder noch dulder sotten en vint/ dan die hem seluen verhanghen ofte d'lijf nemen. Ende nochtans alle die dat kersten gelooue niet ganselijk en houden ende geloouem verhanghen hem seluen/ want sy al leuende van Gode veruonnist ende verwesen sijn/ want alsoo S. Marcus schrijft/ die niet en ghelooft ende niet ghedoopt en is en mach niet behouden wesen.^{5.}

-
1. The emphasis in this chapter is more on supplementing faith with works and less on heresy, infidelism, etc., as in other versions.
 2. Heb. 11:6; addition by Marchant.
 3. A sop to the subject of the chapter, vs. 17 ff., Lat. text.
 4. Cf. Preface, "J.v.Gh. tot den Christelijcken Leser," n. 1.
 5. Mark 16:16; addition.

Ende daer om midts dat niemant behouden en mach sijn/ noch ten eewigen leuen geraken dan bijder verdienten ter passien ende des lijdens ons salichmakers/ ende behouders Jhesu Christi/ ende niemant en mach deelachtich sijn sijns lijdens die in sijn dierbaer bloet niet ghedoopt ende ghedweghen en is/ d'alder meeste deucht/ gaue ende beneficien/ die ons Godt oyt ghegeuen heeft/ is also S. Augustijn ons leert dat hy ons heeft laten geboren sijn onder die kerstenen/ ende onderwesen sijn vanden goeden kerstenen in dat kersten ghelooue.⁶ Maer om dat sy aengaende den ghelooue also ick hope alle goede kerstenen sijn/ daer dit werck van sal ghelesen sijn/ waert te vergheefs dat ick vander heydenen oft ongeloouigen sotheyt vele schreue.⁷ Maer aengaende den kerstenen mach ick segghen met S. Augustijn dat het niet ghenoech en is om behouden te sijne dat wy kerstenen sijn/ maer moeten goede kerstenen sijn/ ende goede wercken doen.⁸ Om dat alsoo Sinte Jacob schrijft. *Fides sine operibus mortua est.*⁹ Dat gelooue sonder wercken voor Gode doot gherekent is.

Die Leeraer.

Ghelooft sonder twijfelen doet goede wercken
Soo werdy Godts kint ende oock der kercken.

6. Addition by Marchant.

7. Cf. n. 1, 3.

8. Addition by Marchant.

9. Jas. 20:26. Addition by Marchant.

Dat xciiij. Capittel.^{1.}

Willen Pausen ende Keysers niet anders doen
Soo staen sy oock na der sotten Capproen.

(Cut Chap. 99)

Als gheestelijcke ende wereltlijcke Heeren dolen
Wien Christus sijn kercke heeft beuolen
Ten is gheen wonder al dolen die schapen
Want daer die herders ende honden slapen
Maer om dat Godt wilt dat wijse eeren^{2.}
Sal ick mijn berispen op anderen keeren.

-
1. Either Marchant's unwillingness to attempt a "translation" of the long (Lat. and Ger. 215 vss. N. 220?, L.G. 212) or a reluctance to discuss the decline of the faith prompted him to make this a short chapter.
 2. Marchant did not want to censure the clergy.

Dat .xcv. capittel.

Die pluymstrijckers¹. vinden hem onder die voet
 Als t'paert haer valsch opstel bevroet.

(Cut Chap. 100)

Die oorsake ende cause waerom dat Heeren ende Princen beyde
 gheestelijck ende weerdelijck nv meest dolen/ is om datse
 niemant en dorren (dar) berispen noch straffen/ maer een
 yeghelijck looftuytse ende strijckt haer pluymen/ soo verre
 dat Juvenalis schrijft. Nihil est quod credere de se non
 possit quoniam laudatur diis equa potestas.² Dat gheen
 dinck en is dat de hoochste Prelaten als Domiciaen doe was/
 van hem seluen niet en ghelouen alsmense prijst. Ende
 loeftuyt/ want die voorseyde. Domitian liet hem houden voor
 eenen Godt ende dede hem schrijuen heere ende Godt. Ende om
 dies wille dat quade ouerdraghers ende loeftuyters seer veel
 quaets doen inder Heeren houen/ so sullen sijse daer wt
 bannen also die wijse Princen ende Prelaten doen also
 Horatius vanden keysere Octauiaen schrijft segghende (Add:
 cui male si palpere/ recalcitrat vndique tutus)³. Dat hy

-
1. The L.G., vs. 7, has "strycken plumen."
 2. Juvenal, Satires, IV, 70-71.
 3. Horace, Satires, II, I, 20; marg. ref.

altijts op sijn hoede was/ ende als men pluymstrijckende ton-
 passe streeck/ so sloech hy als een Paert. Ende der ghelijcken
 om dat van loeftuyten gheen goet en comt anders dan telieren
 te lecken/⁴. ende den buyck onneerbaerlijck te voeden/ daer
 om wachten hem alle wijse van loeftuyten/ ende vanden Houe
 daer die loeftuyters wel ghelooft sijn. Also ons Esopus⁵. by
 eenen byspele leert/ segghende dat die Vos metten Wolf ende
 beer vanden leeu genoot/ verstaende dat die wolf vanden Leeu
 by nae verbeter was/ om dat hy seyde dat int hof stanc/ ende
 die Beer insghelijckx/ om dat hy seyde datter wel roeck/
 ghevraecht ofter wel roeck/ seyde dat hy al visschende sijnen
 roecke verlooren hadde/ ende omquamer niet segghende. Wie
 inder Heeren houe wilt sijn huyl geheel wt brengen/ salder
 swijgen also lange als hy can.

Die Leeraer seyt aldus.

Die om vette brocken haer tonghe vercoopen
 Ende om loeftuyten ten houe waert loopen
 Werden dicwil geslagen om haer pluymstrijcken
 Een eerbaer herte leert eerbaer practijcken.

-
4. From cut and Lat. motto, but cf. also L.G., vs. 37;
 "tellerlycken."
 5. Addition by Marchant.

Dat xcvi. capittel.

Soo wie hem laet inde ooren blasen¹.
Moghen hem wel schicken metten dwasen.

(Cut Chap. 101)

Alsomen gescreuen vint in die decreten. Non solum ille reus est qui falsum de alio profert: sed etiam is qui citis (cito) aurem criminibus prebet.² Niet alleene is hy beschuldicht ende misdadich die van eenen anderen valschelijc eenich quaet voortbrengh/ maer ooc die ghene die den wroegers ende ouerdragers sijn ooren leent. Ende daer by en sullen wy niet te lichtelijck geloouen also Salomon ons raet seggende Eccle. 19. Non omni verbo credas.³ Ghy en sult niet alle woorden gheloouen. Ende S. Jan Euangeliste in sijn Epistelen 1. Joh. 4. Charissimi nolite omni spiritui credere: sed probate spiritus si ex deo sint: quoniam multi pseudo prophete exierunt in mundum.⁴ Mijn alder liefste ghy en sult niet allen gheesten geloouen/ maer proeft ende ondersoect die gheesten/ dat is d'ingeuers oft sy van Gode comen sijn/ want veel valsche propheten/ in die werelt comen ziin. Al ist dan

-
1. The German title is "Von oren blasen." The idiom is listed, however, listed by Oudemans, Midde- en Oudnederlandsch Woordenbock.
 2. Decretum, II, 11, 3, 77; marg. ref. and not.
 3. Ecclus. 19:16; marg. ref.
 4. I John 4:1; addition by Marchant, no marg. ref.

dat quade ouerdragers ons in die oore blasen wy en sullense niet geloouen noch den onnooselen daerom niet veroordeelen maer die waerheyt ondersoecken/ want alsomen vint geschreuen. Nullum ante veram iustamque probationem iudicare aut damnare debemus.⁵ Wy en behooren niemant te veroordeelen oft te verwijsene voor dat wy warachtige ende wettelijcke proeuinge ende ondersoeck gedaen hebben. Men vinter nochtans vele die om lichtelijc te geloouen misdaen hebben ghelijck Nabuchodonosor die om d'ouerdragen van Naaman.⁶ Mardocheum ende alle ander Joden verwees ende hadse doen steruen en hadt Hester niet belet. Item Pharao die Joseph verwees ende deden kerckeren om dat hy Puthifers wijf geloofde/ der gelijcken machmen seggen van hem die Susanna verwees/ ende van Pylatus die onsen Heere verwees ende duysentich ander.

Die Leeraer.

Te lichtelijck gheloouen en was niet goet
 Elck sals hem wel wachten is hy vroet
 Ende noode hooren achter rugghe spreken
 Oft vanden dooden diet niet en wreken
 Gheen quade tonghen salmen op voeden
 Maer hem daer van als van draken hoeden.

5. Decretum, II, 30, 5, 10; marg. ref. and not.

6. Except for the reference to Mordecai and Esther, the scriptural examples are additions by Marchant. Susanna was mentioned in the Lat. and German versions of chapter 46.

Dat .xcvij. capittel.

Die alchemisten bouen ander rasen
 Die al haer goet int asschen blasen.

(Cut chap. 102)

Alsoot voren verhaelt¹. is die ghiericheyt bedriecht dicwil die wijsheyt/ gelijc als den genen die wt giericheden meynende van eender ghedaenten van metalle een ander te maken by Alchemijen gelijck van speauter siluer/ ende van siluer gout/ al haer goet verblasen ende vinden hem int eynde arm ende bedrogen/ want Aristoteles seyt. Valeant/ oft/ gaudeant Alchimiste: quoniam species rerum transmutari non possint.² Verre moeten sy van ons sijn/of hem verblijden wt ydelheyt die Alkemisten/ want sy ter warachtiger blij-schappen niet comen en sullen/ ouermits dat die ghedaenten ende natueren van dinghendeen in dander niet en mogen verandert sijn. Ende daer om seggen die Leeraers vanden rechten. Quisquis ergo credit posse fieri aliquam creaturam, aut in melius, aut in deterius mutari: aut transformari in aliam speciem vel in aliam similitudinem nisi ab ipso creatore, qui omnia fecit & per quem omnia facta sunt: procul dubio infidelis est: & pagano deterior. So wie dat ghelooft

1. Cf. chapters III and XVII.

2. Marg. not.

3. Decretum, II, 26, 5, 12; marg. ref. and not.

eenige creature oft yet dat gheschapen is/ moghen gemaect
 sijn oft in beter oft arher verandert sijn/ oft in een ander
 ghedaente ende manieren verschapen/ sonder alleen vanden
 schepper ende maker die alle dinc gemaect ende gescapen heeft/
 en by den welcken alle dingen gemaect sijn/ sonder twijfel
 die is onghelooouich ende argher dan een heyden ende sarrasijn
 Ende niet alleen sijn sy sot ende to misprijsene die bi
 alkemien haer goet verliesen/ maer noch argher ende sotter
 is hy die by Alkemien oft ander valscheden rijc wert/ ver-
 coopende sulc siluer oft gout by consten gemaect voor
 natuerlijck goet/ oft die wijn/ oft anderen dranck/ oft
 spijse valschen waer inne die cruyniers/ vettewariers/ wijn
 vercoopers ende ander brouwers dicwil besmet sijn.

Die Leeraer.

Gheen sotter coopliden ter werelt leuen
 Dan die haer siele om rijckdom gheuen
 Ghelijc die valsch goet oft valschelijc vercoopen
 Diemen nv vindt met grooten hoopen.

Dat .xcviij. capittel. ^{1.}

Myn heere sint Jan die Euangelist in dat eerste capittel van sijnder eerster epistelen schrijft aldus: Filioli nouissima hora est & sicut auditis: quia Antechristus venit: nunc Antechristi multi facti sunt: vnde scimus: quia nouissima hora est.^{2.} Mijn kinderkens die ioncxste ende leste vre dat is dat eynde vander werelt is nv/ ende also ghy gehoort hebt want antekerst comt/ nv sijn veel antkersten gemaect waer bi wy weten dat die laetste ende wterste vre is/ hier om is te weten dat antekerst is te seggen/ weder ende tegens christum ende daer om alle die tegen t'gelooue christi leeren oft preken alle die dat kersten gelooue beuechten ende misprijsen doen d'werc van antekerst ende sijn antekersten gherekent/ hoe wel datter een comen sal voor dat eynde vander werelt die hem christum heyten sal/ ende doen aanbidden/ ende trecken meest al die werelt na hem/ deen met gauen oft giften van rijcdom

-
1. The left page is entirely taken by the cut for chap. 103. The motto is lacking in all versions.
 2. I John 2:18; marg. ref. to I John 1(?).

ende eeren/ dander met dreyghen ende slaen ende met veel tribulationen/ ende meest met valschen miraculen toouerien die hy doen sal. Maer om dat wy hier spreken teghen die teghenwoordighe sotten/ om die te bekeeren niet breeder sprekende van Antekerst/ vermaen ick allen kerstenen dat sy gheen Antekersten gherekent en werden wedersporich vallende den kersten ghelooue ende der heylicher kercken/ ende sinte Peeters schip latende om inder sotten schip te comen/ die ten eynde alle verdrincken sullen als sinte Peeters schip ter saligher hauenen/ de sijn gheleyt sal hebben/ al mogen sy hier wat lijden.

Die Leeraer.

Al is valscheyt nu hooghe gheseten³.
Die waerheyt salse corts hebben verbeteret.

3. Marchant's "hooghe gheseten" appears frequently. Cf. Introd. p. LVIII, n. 2.

Dat .xcix. capittel.

Die op den stoel der waerheyt liecht
Oft die verswijcht hem seluen bedriecht.

(Cut Chap. 104)

Al eest dat altijts beter ghesweghen waer dan qualijck ghesproken/ ende dicwijl beter ware swijghen dan quaet spreken/ want alsoo Terentius schrijft. Hoc tempore obsequium amicos veritas odium parit.¹ Nv ter tijt ghediensticheyt ende onderuolghen maect vrienden ende die waerheyt spreken nijt ende onvrientschap/ nochtans en machmen niet altijts die waerheyt verswijghen/ al moetmen quaet spreken/ dat is die sonden straffen/ sonderlinghe alst ons toebehoort van onsen staete ende dienste oft officien wegghen/ ghelijc Pausen/ Bisschoppen/ Abten/ Prelaten/ Prochipapen ende ander die tvolc hebben te leeren ende tonderwijsen ende haer sonden te straffen/² willen sy niet gherekent sijn stomme honden die niet bassen en connen alsoo Esaias seyt int.lvi. capittel.³ Teghen die welcke seyt ons heere door den mont van Ezechiël den proopheet Eze.iiij. Fili hominis, speculatore[m] dedi te domui Israel, & audies de ore meo verbum & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium morte morieris, non annunciaueris ei, neqz locutus fueris vt auertatur a via sua impia & viuat, ipse impius in iniquitate sua morietur: sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem tu annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus ab impietate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.⁴ Dat is. Sone

1. Terence, Andria, 1, 1. 41; addition by Marchant.

2. Decretum I, 40, 6; marg. ref.

3. Isaiah 56:10; addition by Marchant.

4. Ezekiel 3:17-19; addition by Marchant.

des menschen/ ic hebbe v gegeuen den huysen van Israel dat is van allen ghelouigen menschen/ een wachter ende voorsiender (diemen na tgriecx Bisschop heyt) ende ghy sult hooren van mijnen monde dat is wt der heyliger scriftueren dwoort Gods/ ende sult den volcke condigen. Eest by also dat so wanneer ic segge den ongoddienstighen ende quaden mensche dat hy also leuende deewighe doot steruen sal/ en hijt hem niet te kennen en gheeft/ ende niet en raet dat hi af keere ende late het is waer dat hy steruen sal/ maer ick sal sijn bloet van uwen handen eysschen. Maer segt ghijt hem ende hy hem niet en bekeert van sijnder quaetheyt ende ongoddiensticheyt hy sal steruen/ maer ghy sult v siele verlossen vander doot. Wy en sullen dan door vreesen vander doot die waerheyt niet heelen alsmense segghen moet want alsoomen leest. Qui per timorem occultat veritatem. prouocat in se iram dei. Melius est enim pro veritate supplicium pati, quam beneficium habere pro falsitate,⁵. Dat is: die door vreesen oft ontsien die waerheydt deekt verweckt teghen hem den thoorne Godts/ want het beter is om die waerheydt pijn ende tormenten te lijden/ dan gauen oft ghiften ontfaen om loghenen ende valscheydt. Niemand en sal hem dan schamen die waerheydt te seggen alst hem te doene staet/ want ons Heere Godt die die waerheydt is spreekt aldus. Mattheus 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus: animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum qui potest animam & corpus perdere in gehennam. Omnis qui confitebitur me coram hominibus: confitebor & ego eum coram patre meo qui in celis est. Qui autem negauerit me coram

5. Decretum I, 11, 3, 80-81, passim.

hominibus: negabo & ego eum coram patre meo qui in celis est.⁶ dat is. En wilt niet vreesen noch ontsien hem lieden die dat lichaem alleen verslaen/ ende en moghen die siele niet hinderen noch verslaen/ maer vreest (vrucht) ende ducht hem die mach siele ende lijf verdoen ende verdoemen in die Helle. Alle die ghene die my sal belijden voor die menschen/ sal ick oock belijden voor mijnen vader die inden Hemel is. Maer soo wie my loochenen voor die menschen/ sal ick ooc loochenen voor mijnen vader die inden Hemel is/ wy en sullen dan niet als die sotten meer die werelt ontsien dan onsen Heere/ maer die waerheyt belijden alst oorbor is niet om yemant te beclappen oft teghen den Paus oft onsen onersten te spreken/ maer die sonden straffen van dien wy meynen te beteren ende daer in ghehouden sijn.

Die Leeraer.

Alst oorbaer is die waerheyt te belijden
Stelt ancxt/ vreesse ende vaer besijden.

6. Matt. 10:28, 32-33; marg. ref. and vs. 32 quoted in part.

Dat .c. capittel.

Men machse wel diepe int sotten schip¹.setten
So wie eens anders duecht beletten.

(Cut Chap. 95)².

Alsoot voorseyt is³ het sijn quade sotten die de waerheyt
swijgen ende niet en dorren beliden maer veel arger ende
booser sijn die duecht beletten als valsce raetslieden ende
ingeuers ende daer by

Hy en heeft noch reden noch sin int hoeft
Die yemant meer dan Gode ghelooft.

-
1. The Dutch has few references to the "ship."
 2. The subject of the chapter is supposedly that of Brant's 105, the next logical chapter. The cut, however, is from the German 95 (a fool seeking to mislead a good man). It will be recalled that for the Dutch chapter XC (Ger. 95), a cut showing a fool greasing a monkey-wagon was used.
 3. That is, the preceding chapter. Marchant did not actually write on the subject of the chapter. He was content to use his few lines referring to the preceding chapter, then adding the notion that public officials prevent good, and closing with the irrelevant[^] to fools who believe in someone (!) other than God. rebuke

Dat .C.i. capittel.

Die sotte Maechden sijn die vijf sinnen¹.
Die om haer weelde die Helle ghewinnen

(Cut Chap. 106)

Ons lieue Heere ende behouder Jhesus christus in veel van sijnder leeringhen². vermaent onste scheidende vander vleeschelijcker ghenoechten ende wereltijcke blijschap/ wantse verghanckelijck sijn/ ende te staen na die hemelsche vrucht ende blijschap die eewichlijck sonder eynde dueren sal. Ende vermaent oock dat wy also langhe als wy tijt hebben/ arbeyden soudende gheen duecht versuymen noch verletten/ ende dat by eender parabolende ghelijckenisse/ segghende in dat. xxv. capittel vander Euangelien van sinte Matheus³. dat het rijcke der Hemelen gheleken is thien Maechden oft ioncfrouwen/ die nemende haer lampen sijn wt ghegaen te gemoete den bruydegom ende der Bruyt. Maer die vijf maechden waren sottinnen/ ende dander vijue waren wijse ende voorsienighe/ Ende aldus die vijf sottinnen ghenomen hebbende haer lampen en namen gheen olye met hem lieden/ gelijk dat

-
1. Five foolish virgins of Matt. 25:1-13; marg. ref. and not. The identification of these with the five senses is the basis of Badius' Stultiferae Naves. Marchant took the idea from Badius.
 2. Marchant did not want to choose one specific reference, so referred to Christ's many teachings on worldly pleasures.
 3. Matt. 25:1-13. Marchant translated the passage.

die wijse deden. Ende mits dat die Bruydegom merrende ende verbeyde waren waren si allen vaeckerich ende sliepen. Maer ter middernacht was eenen roep ghemaect sprekende. Siet die Bruydegom comt/ gaet hem te ghemoete. Ende doen stonden alle dese maechden tsamen op/ ende maecten haer lampen bereyt/ ende die Sottinnen seyden tot den wijsen. Gheeft ons van uwer olyen want onse lampen wtghedroecht sijn. Ende die wijse antwoorden. Op dat by auontueren onse olye niet ghenoech en sy voor v lieden ende voor ons/ gaet lieuer tot den vercoopers ende coopter voor v lieden. Ende als sy souden gaen coopen/ is die Bruydegom comen ende die bereyt waren sijn met hem inne ghegaen ter Bruloft feesten ende die dore is ghesloten. Maer ten laetsten comen ooc die sotte Maechden seggende. Heere heere doet ons open maer hy antwoordende seyde. Voorwaer ick segghe v dat ick v niet en kenne. Ende daer by sluyt ons heere segghende/ waeckt dan want ghy noch stont en weet.

Die Leeraer.

Elck sal voorsien sijnder sielen vaten
Vander Godlijcker Olyen der caritaten/

Dat .c.ii. capittel.

Die wijse vercrijghen ter rechter hant croone

Die sotten crijghen langhe ooren ten loone.

(Cut Chap. 107)

Het is voren verhaelt¹. geweest hoe dat die sotten den wech van weelden die wel getreden is gaen ende beleyden ter verlorenissen/ ende die wijse met arbeyde ter glorien.

Elck mercke waer nae hy wil staen

Want nae verdienste sal hy loon ontfaen.

1. That is, chapter XLV. Marchant did not wish to repeat the idea here, hence the short chapter.

Dat c.iiij. Capittel.^{1.}

Al merckt die sot dat hy misuaert
Hy en keert nochtans niet achterwaert.

(Cut Chap. 109)

Alsoot voor geseyt is/^{2.} soo wie perijckel bemint ende hem
wetens ende willens in sorgen steect die salder in vergaen.
Al ist dan dat/ also die heylige schriftuere leert/ via
stulti recta in oculis eius:^{3.} den wech vanden sot hem recht
dunct nochtans die wijse en sullen niet volgen/ ende dien
begonst hebben sullen te tijde weder keeren.

-
1. Chapter 108 (of Brant) is omitted here and appears as Dutch CXVI.
 2. That is, Dutch chapter XLIV.
 3. Prov. 12:15; marg. ref. and not.

Dat .C.iiij. Capittel.

Die werpt een been tusschen twee honden
Doet vechten die in vreden stonden.

(Cut Chap. 110)

Men heeft oock voor ghesproken¹. vanden ghenen die achter-
clappen ende yemants goeden name ende fame benemen oft
verminderen maer om dat een quade sotheyt is ende seer
sorchlijck/ daer nochtans menich mensche hem met besmet/
so ist oorborlijck datmer dicwil weder spreect want ouer-
midts datmen also wel gehouden is oft meer yemant goeden
naem ende lof weder te gheuen als sijn goet/ daerom sal hem
elck wachten van yemant quaet te spreken ende sijn heymelijcke
ende verborghen sonden tontdecken/ ende topenbaren/ wantmen
die sonder sijnder groote schande niet weder ghegeuen en can/
ende al eest datmen noch schande noch schaemte en ontsiet/
nochtans en canment dicwil niet weder roepen datmen
heymelijck ingheblasen heeft. Ende ghelijc die der catten
een belle aen hangt/². gheeft den ratten vryheyt om te loopen
waer sy willen/ alsoo die eenighe vrouwen heymelijck
oncuysheyt openbaert/ gheeft al die werelddt occasioen ende
oorsake om haer aen te spreken/ ende die maer met eenen en

1. Cf. chapters XL. and XCVI.

2. The cut shows a fool tying bells to a cat and a bone
lying between two dogs.

misdede/ siende dat sy haren lof ende goeden name verloren heeft/ gheeft haer allen mannen ouer. Item ghelijck die tusschen twee honden een been werpt/².maeckt discoort ende onvrede/ daer eerst vrede was/ also die tusschen man ende wijf oft tusschen twee ghevrienden met ouerdragen ende achterclappen deen vanden anderen treckt/ en maken menighen twist ende sijn des vyandts dienaers ende arger dan die vyant/ ende daerom seyt Salomon prouer. 6. Sex sunt que odit dominus & septimum detestatur anima eius. Oculos sublimes, Linguam mendacem, Manus effundentes innoxium sanguinem, Cor machinans cogitationes pessimas, Pedes veloces ad currendum in malum. Proferentem mendacia testem fallacem: & eum qui seminat inter fratres discordias.³ Ses dingen sijnt die ons Heere haet/ ende tseuenste missaeckt sijn siele. Houaerdighe oogen. Loghenachtige tonghe. Handen stortende onnoosel bloet. Een herte altijts quaet denckende. Voeten bereyt/ ende licht te loopen tot quade. Een valsch ghetuyghe voort brenghende altijts loghenen. Ende hem die saeyt oft stroyt tusschen broeders ende vrienden discoort ende tweedrachticheyt.

-
2. The cut shows a fool tying bells to a cat and a bone lying between two dogs.
 3. Prov. 6:16-19; no marg. ref.

Dat C.v. Capittel.^{1.}

Oneerbaer spreken ende gulsich eten
Vintmen daer sotten zijn gheseten.

(Cut Chap. 110 a)

Vanden gulsichen menschen die beestelijck leuen/ is voor
ghenoech ghesproken gheweest/^{2.}vanden welcken seyt Daudid.
Fiat mensa eorum coram ipsis in laquam & in retributionem
& in scandalum,^{3.}haer tafel sal hem lieden voor oogen een
strick sijn ende teenen loone/ ende ter schanden/ dat is
die gulsige verworgen ende verhangen hemaen haer spijs
ende en hebben geen ander hemelrijc/ dan de weelde van
haren buyc/^{4.}dwelc haerlieder schande is. Maer om dat
also onse meyninge is/ meer om deucht te leeren dan allen
sonde ende schande te berispen oft straffen/ daerom wil ic
eenige corte leeringen gheuen hoemen hem ter tafelen hebben
sal.

Die Leeraer.^{5.}

Die wil met eeren vrolijck leuen
Houde die regelen vanden wijsen gegeuen

-
1. This chapter (110 a) was not in Brant A, hence not in L.G. and N.
 2. Cf. chapter XVI.
 3. Prov. 68:23; marg. ref. and not.
 4. Cf. chapter XVI, n. 1.
 5. The ideas in the verse selection are in Locher but with a negative approach. Marchant's approach is from the point of what the well-bred do and do not do.

Coope alle dinck wanneer het tijt// is
 Verdoe na dat zijn lantschap wijt// is
 Soecke goet gheselschap ende dat selden
 Wachte hem van spelen ende van schelden
 Doen zijn spijsse ende dranck benedijen/
 Wille hem van schimpen ende schoppen vermijden
 Ete by becoemten/ drincken by maten
 Wat hem te diere is sal hy laten
 Ende kennen staet in alle ziin saken
 Niet willende den sot oft heerschap maken
 Eerbaerlijck leuen mach elcken vorghen
 Hoe wel dat niemant can elcken ghenoeghen
 Maer om te doene dat hem betaemt
 Ende metten rechte leuen onbeschaemt
 En saldy noch stom sijn/ noch veel spreken
 Gheen dinck omsteken gheen vaten breken
 Gheen beenderen met tanden knaghen
 Gheen ghebeten spijsse ter schotelen draghen
 Noch rupsenen/ noch geeuwen/ noch wrijuen/ noch crauwen
 Noch drinckende spijsse inden mont behauwen
 Noch staerlijck sien/ noch ligghen/ noch leenen
 Noch teghen ander sijn beenen steenen
 Spreke van Gode oft dat hem behaghe
 Ende dancken ten eynde vanden ghelaghe.

Dat C.vi. Capittelt.^{1.}

So wie die werelt welbesiet
Vindt niet dan sotheyt ende verdriet.

(Cut Chapter. "De Larvatis
Fatuis" of Latin editions? It
shows Democritus and Diogenes holding
a globe representing the world and
surrounded by fools) 2.

Also ons Juuenalis^{3.} verhaelt twee Philosphen ende wijse van
grieken Diogenes ende Democritus hadden seere diuersche
ende verschellende gewoonten/ want Diogenes waer hy ter
werelt sijn ooghen op sloech weende hy altyts der menschen
verblintheyt ende onwijsehyt/ ende Democritus loech altyt
der werelt sotheyt/ want hijer niet inne en sach dan ydelheyt
ende sotheyt waerdich bespot ende beghect te sijn/ maer also
Salomon ons leert:^{4.} Tis tijt van lachen ende tijt van
schreyen/ ende so hy elders seyt. Risus dolore miscebitur.^{5.}
Het lachen sal met droefheyt ondermenget sijn. Maer leefde
Democritus noch hy vonde veel meer oorsaken om lachen dan hy

-
1. This chapter does not appear in Brant A and is thus not in the L.G. and N.
 2. The use of Gothic letters for the names of Democritus and Diogenes in the 1500 cut suggest the use of a cut from a Basel edition, not Paris; cf. Pompen, p. 256, sect. 304, footnote.
 3. Juvenal, Satires, X, 27 ff; marg. ref. and not.
 4. Eccl. 3:4; no marg. ref.
 5. Prov. 14:13; marg. ref. and not.

in sijnen tijde dede/ want die menschen sijn nv so sot dat schijnt dat hem leet is/ dat sy menschen sijn/ want sy verkeert gaen/ hoe wel dat die rechten segghen. *Facies quae ad similitudinem pulchritudinis celestis est figurata, minime maculetur.*⁶ Dat d'aenschijn dat ghemaect is naer die hemelsche schoonheyt niet en soude besmet werden/ sonderlinghe met beestelijcker ghedaenten/ also veel doen die gemaecte aensichten aen doen/ ende gemeynlijk sietmen nv vrouwen met hoornen ende steerten/⁷ ende de mans met vier armen ende paerts⁸ voeten ter kercken comen. Maer die meyninge vanden leeraer is hiet te berispen/ die te vastel auonde oft op ander tijden ghelijc na Kersdach⁹ verkeert gaen/ dwelc is vanden heydenen gheuonden ende vanden oncuyschen/ die hem schaemden bekent te sijne/ verkeeren hem om also te comen ter spraken oft clap (condscap) van eenigher vrouwen oft ioncfrouwen diese te valle bringhen willen. Ende midts dien vele wulpsheyt/ veel bloetstortinghen ende alle onbetamelijcheyt gheschiet/ by verkeert te gaen/ elck sals hem dan wachten.

Die Leeraer.

O Sotte menschen die gaet verkeert
 Ende Godts beelde in v onteert
 Wat vindy schoonders dan den mensche?
 Al haddy alle ghedaenten t'uwen wensche
 En soudy met rechte gheen ander kiezen
 Waerom dan wildijse dus verliesen/

6. Marg. not.

7. Locher does not have this. His reference "demons" could have suggested it.

8. Not in Locher.

9. Not in Locher, but used by Rivière. Cf. Pompen, pp. 258-259, sect. 307.

Dat C.vij. Capittel.

O mensche leert wijsheyt ende deucht
Want ghy niet beters hier vinden en meucht.

(Cut Chap. 112)

Also Salomon leert in zijn Prouerbien in dat 8. capittel¹. die wijsheyt staet hooge in allen wegen/ poorten/ Steden/ ende Dorpen roepende aldus/ O ghy mannen tot v roep ick/ ende mijn stemme is tot den kinderen des menschen. Verstaet/ ghy cleyne ende iongheren schalcheyt ende merct ghy onwijse/ hoort toe want van grooten saken sal ick v spreken. Mijn kele sal de waerheyt condigen ende mijn lippen sullen den ongoddienstigen ende ongenadigen versaken ende straffen. Accipite disciplinam meam & non pecuniam. doctrinam magis quam aurum eligite Melior est enim sapientia cunctis opibus preciosissimus.² Ontfaet van my leeringe ende onderwijs/ maer gheen gelt/ kiest ende hebt lieuer goede leeringe dan gout: want wijsheyt is beter dan alle haue ende rijcheyt/ al waerse d'alder dierbaerste: ende beginnende te leeren wijsheydt spreekt daer aldus. Timor domini odit malum: arrogantiam & superbiam & viam prauam & os bilingue detestor.³ Die vreesse Gods haet dat quaet is/ ick verlake ende misprijse beroemenisse ende verwaentheydt ende hooueedie ende den onrechtueerdighen wech ende eenen mont die twee tongen heeft/ dat is die anders

-
1. Prov. 8:2-7; marg. ref. and not.
 2. Prov. 8:10-11; suggested by above.
 3. Prov. 8:13; cf. 1-2 above.

hier spreect dan daer ende anders dan hy meynt/ sy begint
 wel vanden ontsiene ende vreesen Godts want alsoo int eerste
 capittel vanden seluen boeck staet. Timor domini principium
 sapientiae.⁴ Die vreesse ende dat minlijc ontsien Godts oft
 des Heeren is een beghinsel van wijsheden/ ende straft daer
 die hem beroemen oft vervaent sijn/ want een wijs man kent
 hem seluen/ ende niemandt en is verwaent hy en heeft een deel
 van sotternijen/ want wie hem seluen kent en heeft geen
 oorsake van verwaenthede oft ouermoede.

Die Leeraer.

Die meeste Poete doet ons oorconden⁵.
 Dat een wijs man van Gode gheuonden
 Bekent hem seluen ende is te vreden
 Met dat hy mach in hem seluen besteden
 Heeft hy sijnen God ende oock hem seluen
 En wilt hy op hem niet lasts weluen
 Nimmermeer en dunckt hem den dach volbrocht
 Voor dat hy hem seluen heeft ondersocht.

4. Prov. 1:7; no marg. ref.

5. This probably has reference to the poem "Vir bonus" ascribed to Virgil at that time (Cf. Zeydel, p. 391 or Zarncke, p. 469, where the poem is reproduced from Brant's Virgil edition of 1502, Strassburg. The last two verses of Marchant's envoy are based on the poem, but vss. 3 and 4 may have been influenced by Marchant's partiality for Juvenal's "gnoti se auton" quoted twice previously. Cf. XXIV, n. 4 and LV, n. 4.

Dat. C.vij. capittel.

Men mach den goeden inden sack steken
Maer Godt en sal hem niet ghebreken.

(The cut is from chap. 83 of second
and later German editions. It shows
two fools stuffing a good man into a
sack.)

Veel sotten zijn verblint als sy sien dat rechtueerdighe meest
te lijden hebben op aertrijck ende dat die quade ende sotte
in voorspoede ende weelde haer leuen leyden/ want sy en
dencken niet dan Godt den rechtuaerdigen voor dat tijttelijck
lijden die eewige vreucht bereyt ende den onrechtueerdigen
voor een corte verganckelijcke bedriechlijcke ende met veel
allenden onderminghelde blijschap laet die eewige doot ver-
wachten/ ende nochtans dickwijl die rechtueerdige op aertrijc
ten voorspoede coemt/ waer van seydt Daud aldus. Iunior
fui etenim senue: & non vidi iustum derelictum, nec semen
eius quaerens panem.¹ Ick beb (sic) iongher geweest ende ben
out worden ende en hebbe niet gesien dat die rechtueerdige
verlaten was/ noch dat sijn saet dat is sijn afcoemste ende
kint zijn broot moeste soecken oft bidden. Ende daer om
seydt hy inden seluen Psalm die den 36. is. Considerat
peccator iustum & quaerit mortificare eum. Dominus autem non
derelinquet eum in manibus eius.² Die sondaer bespiet den

-
1. Ps. 36:25 (K. Jas. V. Ps. 37:25); addition by Marchant.
The quotations and his translations constitute the entire
chapter.
 2. Ps. 36:32-33 (K. Jas. V. Ps. 37:32-33).

rechtueerdighen ende soecten om te dooden/ maer die Heere en sal hem niet laten in zijn handen ende daer by raet hy seggende. *Expecta dominum & custodi viam eius & exaltabit te vt hereditate capias terram, cum perierint peccatores videbis. Vidi impium super exaltatum & eleuatum sicut cedros libani. Et transiui & ecce non erat: & quaesiui eum & non est inuentus locus eius.*³ Verbeyt den Heere ende hout zijn wegen/ dat sijn sijn gheboden ende hy sal v verheffen dat ghy t'uwer erfachticheyt sult die aerde ontfaen/ ende sult sien als die sondaers vergaen sullen zijn. Ick heb den ongoddienstighen ende ongenaden ghesien verhooght ende verheuen ghelijck die Ceder boomen staende op den hoogen berdh van Libane. Ende en bender maer door leden/ ende siet als ick omme sie en was hy niet meer ende sochtene ende die plaetse van hem is niet gheuonden. Men vint veel der ghelijcke/ wy sullen dan dat eynde aenmercken.

Die Leeraer.

Soo wie dat gaerne om Godts wille lijdt
Wert hier oft elders sonder twijfel verblijft.

3. Ps. 36: 34-36 (K. Jas. V. Ps. 37: 34-36).

Dat C.ix. capittel.

Die climt onwijselijck valt dickwijl swaerlijck
 Als elck mach mercken openbaerlijck.

(Cut Chap. 36)

Menich mensche hebbende sinen voet op fortune ende voorspoet
 climt op den boom van heerschappije ende eere/ maer eer hy
 wel geseten is faelt hem den voet/ ende fortuyne ontslibbert
 hem/ ende den tack (add: oft telge) van hopen daer hy aen hinc
 om dat hy broosch is laet hem af breken/ aldus moet hi swaer-
 lijck vallen¹. waer tegen hem elc wijse man voor hoeden sal/
 want al is tegen ongeluck geen beschudden noch voorhoeden/
 nochtans machmen hem wel wachten van swaren valle/ want
 niemant swaerlijck en valt hi en heeft onwijselijck gheclommen.
 Al ist dan dat ons fortuyne toe lacht wy en sullense niet te
 seer betrouwen noch achter volgen/ maer doen als die wijse

-
1. Dependent (to this point) on Robert Gaguin's poem "De
 Fatuis Mundanis" printed on the last page of Marnef's
 Paris Latin edition, 1499 (Cf. Introduction: The Problem
 of Chapter 36, p. XXIV, n. 1).

Dum me cura tenet sublimia forte petendi,
 Et vigil expecto det mihi digna labor.
 Destituit fortuna pedem, nixumque, fefellit,
 Nec potuit lapsus pes retinere gradum.
 Et qui prensus erat non paruo robore ramus:
 Praecipitem effractus retulit ecce solo.
 Dura, fides, probitas (fueris nisi praeditus astu
 Et vafro (?) ingenio) parui putata iacent.

Although the cut is from the German chapter 36, the sub-
 ject matter is closer to that of 37 (Cf. Dutch XXXVI).

die in voorspoede hem wapent teghen wederspoet/ dat is leeft
 soberlijck ende tamelijck niet doende na sijn geluck maer na
 sinen state ende toebehoorte ende sulcke lieden en doruen
 fortuynen dat is geen ongeluck vlieden/ want also Juuenalis
 scrijft sprekende tot fortuynen. Nullum numem habes si sit
 prudentia sed te nos facimus fortuna deam caeloque locamus.^{2.}
 O fortuynne ghy en hebt gheen Godlijcke macht/ noch en ver-
 moecht niet waert dat voorsienighe wijsheyt in ons ware/ maer
 wy maken v een Goddinne ende stellen v inden hemel. Oft hy
 segghen wilde dat de sotten alleen van fortuynen gheregeert
 sijn/ om dat sy gheen toecomende dingen en voorsien/ ende
 daer by als haer voorspoet vergaet vinden si hem allendich
 ende bedroghen/ want alsoo Boetius leert gheen onsaligher
 ende onuerdrachlijcker ongeluck en is dan ghelucsamich
 geweest hebbende/ ten ongelucke gecomen sijn. Niemand en
 sal hem dan op sijn voorspoet te seer betrouwen noch hooger
 vliegen dan hem sijn vlercken oft vlogelen draghen moghen/
 wilt hy niet vallen.

Die Leeraer.

Die wijsselijck leeft ende hem voorsiet
 Rekent fortuynen alsoo vele als niet
 Want hy hem wacht van hoogen staten
 Die dickwijl den sotten bedriechlijck laten
 Waert dat elck leefde op sijn voorhoede
 Men vonde min sotten ende meer vroede.

2. Juvenal, Satires, X, 365-6.

Dat. C.x. capittel.

(Cut from the H. E. 1504 edition. It shows Hercules reclining, death and a naked woman at the left, and a severely clothed woman on the right)

Ghelijck dat Tullius¹.ende meer ander verhalen ende leeren Hercules sijnde in sijnder ioghet die alsoo Salomon seyt alder sorchlijcxt ende onbekenst is te weten waer toe sy haer betrecken sal/ sach in eenen droome in manieren van openbaringhen ende visioene voor hem staen twee vrouwen/ d'een ter luchter ofter slincker hant seer schoon ende behaechlijck/ ende geuraecht sijnde wie dat sy was/ antwoorde datse was die genoechte der wereltd ende weelde des vleeschs/ ende beloefde hem te leyden in een prieel ende houeken van

-
1. Cicero, De Officiis, Bk. I, 32, 118; marg. ref. The account in Cicero indicates Hercules went into the desert and was faced with a choice between two paths. Brant furnished the Latin "Argument" for the Locher chapter and abridged the account and added the "sleep" detail. Marchant probably picked up the "dream" from the Latin, but his detailed account of the choice of Hercules suggests that he might have used the German N 107. Locher's contribution to this portion of the "Strife between Virtue and Pleasure" is an 18 verse "Epigramma ad lectorem".

alder vreuchden/ daer den wech toe leyden die behanghen was met schoonen ende welrieckenden bloemen/ ende met alder behaechlijckheydt verchiert/ ende ghemackelijck ende licht om te gaen. Ende daer nae vraechde hy der ander ter rechter handt staende wiese was ende watse begheerde/ ouermidts dat sy scharpelijck ende stranghelijck ghecleedt was/ ende dorre ende magher als die vol arbeydts was/ die hem antwoorde dat sy was ghenaemt die deucht daermen met arbeyde ende verdriete int beghinsel toe gheraken moeste/ maer wilde Hercules wel doen/ soo riet sy hem dat hy niet t'beghinsel maer dat eynde vanden weggen aenmercken soude/ die welcke dat doende sach dat den wech van weelden seer lieflijck ende behaechlijck was: maer int eynde sach hy datter die doot stont ende worp ten eewighen valle alle die ghene die weelde ende ghenoechte altijts achtervolcht hadden. Sach oock dat die wech ter rechter handt scharp was ende qualijck ghetorden/².ende van luttel lieden ghegaen om dat hy sonderlinghe inden beghinsel seer swaer om te gaen scheen/ maer siende badt voort merckte dat hy lancx soo beter was/ ende so voorder ghegaen so min arbeydelijck. Sach vore meer dat na datmen door dijstelen ende doornen een weynich gheclommen was/ men vandt eenen ghestadighen wech leydende tot eender onuerganckelijcke vreucht/. dat is ten Hemel ende dat siende/ versprack wel stranghelijck die verganckelijcke weelde/ ende volchde die deucht met arbeyde ende sorghen. Alsoo wy oock doen sullen.

-
2. A repetition of description of two roads of chap. XLV (Marchant's addition here). Cf. Matt. 7:13-14.

Dat C.xi. capittel.

Wacht v ghy ionghe vander werelt vreucht¹.

Die langhe berout ende weynich verheucht.

(Positive identification of the cut is difficult from the editions at hand. It shows two couples, one man fondling a woman, the other engaged in serious occupation. The 1500 cut shows a woman being serenaded as she steps from her bath.)

Om dan te spreken vanden voorseyden twee wegen vanden². eenen om te schouwen/ ende vanden anderen om t'achteruolgen sullen wy int rijme stellen t'gene dat den sotten ter weelde trect/ ende tghene dat den wijsen vanden weelden ende vleysscelijcker oft wereltlijcker genoechten ter wijsheyt ende deucht trect in deser manieren nae volghende ghelijck oft ons de weelde toesprack ende seyde aldus.

O Jonghe herten o bloeyende ieuchden³.

Volghet my nae ick leyde ter vreuchden

1. Suggested by the warning to youth in the last 2 verses of Locher's "Epigramma."
2. The prose makes the connection between chapter CX and the presentation of "Pleasure's" defense.
3. Cf. Wisd. 2: 6-7; marg. ref. and vs. 6 quoted. Cf. also Badius' "Celensma visionis fatuae scaphae prima navarchae" for the obvious model for the verse passage.

Collige virgo rosas dum flos nouus et noua pubes:

Et memor esto aeuum sic preparare tuum.

Iam subrepet iners aetas nec amare licebit

Nec gaudere bonis mors dabit attalidis.

Quid (sic) similem flauo crinem tam compseris auro

Quando aderit vetulae sordida canicies?

An iuuenem teneris nihil est vincire lacertis

Cuivenus et veneris cura/ cupido fauet?

Eya age rumpe moras implent dum carbasa venti

Atque secunda suas nereis addit opes.

Ad veneris campos teneris vbi pulchra puellis

Corpora iunguntur: nostra carina vehit.

Daermen toecomt met allen//voorspoede
 Wat helpt oueruloet van allen//goede
 Wat helpt v schoonheyt? wat helpt v eere
 Leefdy in arbeyde in druck in seere
 Gheen goet is goet sonder zijn ghebruycken
 Ick wille v die borstkens van weelden ontpluycken
 Hanteert ghenoechte wanneer ghy meucht
 Denckt dat ghy nv zijt in uwe ieucht
 Die meer te achten is/ dan siluer oft gout
 Wanneer ghy oudt wert stijf ende cout
 Werdet al verloren watmen v speelt
 Want alle ghenoechte den ouden verueelt.
 Al hebben sy vrouwen sy en hebben lust
 Ten baet ghestreden ten baet ghecust
 Men can den ouden niet vermaken
 Want spijsse ende dranck hem niet en smaken
 Die leden sweeren hem die sinnen dolen
 Coemt dan ghy iongheren ter scholen
 Ick wil v spel van minnen leeren
 Met Venus dochterkens suldy verkeeren
 In Venus houeken daer vreucht is groeyende
 Gheen dinck mishaghende gheen dinck vermoeyende
 Ghy vinter een beddeken bespraeyt met roosen
 Men speelter/ men ruster ende elck by poosen
 Gheen dinck en verdriet noch en mishaecht
 Men vinter niet daermen al beclaecht
 Die wech is lieflijck die daer toe leyt.
 Wijt ende breet ende elcken bereydt
 Comt dan tot my ghy bloeyende herten
 Vliet seer/ vliet arbeyt: vliet druckelijck smerten
 Want als ghy v seluen wel besiet
 Hebdy gheen weelde soo en hebdy niet.

Dat .C.xij. capittel.

Gheen beter goet vindtmen tallen tijden
 Dan hem met Gode in duecht verblijden.

(Cut no doubt from corresponding Latin
 chapter. It shows a man at work.)

Den voorseyden aenlockende ende aentreckende van weelde/ mach
 die duecht antwoorden t'ghene dat Cato sprac/ tot den volcke
 van wapenen dat hy onder hem hadde/ seggende aldus. Cogitate
 in animis vestris: si quid vos per laborem recte feceritis,
 labor ille a vobis cito recedet: benefactum a vobis dum
 viueritis non abscedet. Sed si qua per voluptatem nequiter
 feceritis, voluptas cito abibit, nequiter factum illud apud
 vos semper manebit.¹ Dat is.

Ouerdenct ende peyst in uwen moet/
 Eest day ghy yet wel met arbeyde doet
 Den arbeyt van dien sal haest vergaen
 Die weldaet al v leuen bystaen
 Mer eest dat ghi niet doogende eenige saken
 Om weelden wilt onduechdelijck maken
 Die weelde sal v corts vergaen.
 Die misdaet al v leuen bystaen
 Dus edele siele nae die Goddelijck beelde
 Van Gode ghemaect vliet beestelijcke weelde
 Hebt Godt voor ooghen met sijnen loone
 Die voor die duecht bereyt een croone².

-
1. Aulus Gellius, Attic Nights, Bk. 16, chap. 1, 4.
 Marchant's translation takes 8 verses. From Badius, fol. 5.
 2. Cf. CII, motto.

Ende voor ghenoechte ghemenghelt met rouwe
 Omblusschelijcke hitte/ omblusschelijcke couwe
 Dien gheenen troost en mach gestelpen
 Beghint goede wercken Godt sal v helpen
 Al eest beghinsel een weynich stranghe³.
 Bitterheyt in duechden en duert niet langhe
 Den wech is hardt ende swaer om gaen
 So wie daer van ioncx niet nae en staen
 Maer wie hem van ioncx ter duecht gheeft
 Altijts in duecht sonder arbeyt leeft
 Ende als hy voortgaende wert volmaect
 Gheen sondighe weelde hem meer en smaect
 Ende wildement al te rechte prijsen
 Men soude hem oppersten prijs toe wijsen
 Van al dat weelde mach maken oft lust
 Eender consciencien in Gode gherust
 Wien alder werelt schat moet wijcken
 Want men en vant niet haers ghelijcken
 Dus suldy met arbeyde ende moede
 Ingaen den wech ten eewighen goede.

3. Beginning with verse 17 Marchant's verse passage reverts to the original figure of the "way" of virtue. Cf. CX, n. 2. Cf. also XLV and CII.

Dat C.xiij. Capittel.^{1.}

Die leuen wille na zijns selfs hoeft
Dickwil misdoet ende sottelijck ghelooft.^{2.}

(Cut Chapter. "De Singularitate, etc.",
2nd and subsequent Latin editions.)

Men vint noch een manier van sotten die hem seluen wijs
schijnende met elcken spotten^{3.} ende willen alle dinc doen
ende verclaren na haer eygen hoeft leuende op haer ghijse
ende manieren/ weder sy goet oft quaet zijn niet achtende/
noch op verspreken oft onderwijsen van die wijser ende
vroeder zijn^{4.} dan sy lettende/ teghen die welcke staet gheschreuen.
xl.di. Quisquis rebus pretereuntibus restrictus vtitur qua
sese habeant mores eorum cum quib' viuit aut intemperans aut
superstitiosus est. Quisquis vero sic eis vtitur metas con-
suetudinis bonorum inter quos versatur excedat: aut aliquid
significat aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus
non vsus rerum, sed libido in culpa est.^{5.} So wie den

-
1. Cf "Introduction: the Problem of Chapter 36", p. XXIII
 2. Cf. Chapter 36, vss. 1-4 of German A or N, L.G. Marchant used N.
 3. Cf. chapter 36, vs. 17 of A, N, L.G.
 4. Cf. chapter 36, vss. 19-20 of A, N, L.G.
 5. Decretum I, dist. 41, 1. A marg. ref. to the Lat. chapter "De singularitate quorundam nouorum fatuorum additio Seb. Brant" gave Marchant XL. dist. Since the quotation was given next to the cut, Marchant saw no reason to check the reference.

verganckelijcken dingen nauwer oft strangelijcker oorboort ende ghebruyct/ dan hebben die seden oft manieren ende gewoonten van leuen der gheender daer hy met leeft die is oft ongetijlich oft ongeloouich makende conscientie daer hijse niet maken en soude. Maer so wie sulcken dinghen ghebruyct ende nut/ dat hy die mate ende palen der ghewoonten vanden goeden daer hy onder verkeert ouergaet/ oft hy wilt eenich sonderlinc dinck daer met beteecken/ oft hy is een ouerdadich crijschere ende grootschaert/ want in allen sulcken dingen die Godt ons ghegheuen heeft om te nutten ende te ghebruycken/ ende wy gheen beloften ghedaen en hebben om die te deruen/ en is t'ghebruyck oft nutsel vanden dinghen in gheender schult maer den quaden ende ongheregelden wille/ wy sullen dan doen na die reghele die S. Ambrosius S. Monike moeder van S. Augustijn⁶.gaf/ als sy conscientie maeckte om datmen te Milanen niet en vaste saterdaechs ghelijck te Roomen/ waer op Sinte Ambrosius gheuraecht seyde. Als ick te Roomen ben vast ick alsoomen daer doet/ ende als ick hier ben doen ick alsoomen hier doet/ d'welc Sinte Augustijn voor een reghele hielt.

Die Leeraer.

So wat ghy meucht doen sonder sonde oft schande
Doet nae die ghewoonten van elcken lande.⁶

6. Zarncke's ed., pp. 38-39, does not reprint the complete interpolation of N in chapter 36. The summary of vss. 33-56 of the addition by the interpolator to the original Brant material gives its theme: "man ist schuldig, sich nach den hergebrachten Landessitten zuhalten." Marchant's story of Augustine is at least consistent with this and may be actually used in the interpolated passage.

Dat. C.xiiij. capittel.

Hier sietmen den oorspronck van allen ghecken
Die willen Gods waghē achterwaerts trecken.

(Cut Chap. 47)¹.

Nae datmen voor ghesprocken heeft van diuerschen Sotten ende Narren/ stelt Meester Sebastianus Brandt, die oorsake ende cause van al der Sotheyt die nv regheert ende gheregneert heeft/ ofte regneren sal/ die welcke is datmen die oordinancie/ ende den loop van Gode ende natueren niet houden en vilt/ maer wilt den waghē die Godt gheordineert heeft voorwaerder te mennen achterwaerts mennen/² midts welcken alle sotheydt ende sonde gheboren is/ alsoomen bewijsen mach/ van allen rijcken ende heerschappijen/ die veruallen sijn om dat sy die wech ende reghele oft oordinancie/ die Godt ghegheuen heeft niet en hebben willen onderhouden. Ghelijck inden Hemele Lucifer was gheschapen d'alder schoonste Enghele ende creatuere/ om dat hy sijnen schepper lof ende glorie gheuen soude van sijnen gauē/ ende verkeerende die ordinancie wilde gelijk

-
1. The 1500 edition has a cut showing a man standing on his head in a wagon with the horses facing the wagon (Reproduced in Brant, Sebastian Ship of Fools, translated by Alexander Barclay, ed. T. H. Jamieson, 2 vols. Edinburgh, 1874. Cf. vol. II, p. 332) It had been used with a 19 page Latin supplement "De corrupto ordine virendi pereuntibus," an addition by Brant to Locher's second edition. Eckert (1504) produced the desired effect by printing his cut for XLV upside down.
 2. The ideas are all in Brant's addition (cf. n. 1.). Cf. Pompen's summary, p. 159, sect. 189.

God gherekent ende gheseten sijn/ ende wert inden afgront der hellen gheworpen. Adam in Paradijs hadde sonder steruen ten Hemel op ghenomen gheweest/ haddy sijnen Godt bekennde alleene van eens booms vruchten hem ghewacht/ ende Godts ghebodt ghehouden/ maer meynende God ghelijck te sijne/ brack Godts ordinancie ende wert wt den priele ende hou van vreuchden/ int dal van arbeyde ende tranen gheiaecht/ Die Joden die dat wtuercoren volck Godts waren/ om dat sy niet en hebben willen bekennen den sone Gods/ maer hebben hem ghecruyst/ ("hem" ommitted G M) sijn versteken van Gode ende en hebben gheen landt/ daer sy sonder chijns oft tribuyt moghen leuen. Die Heydensche Coninghen van Surien/ Meden/ Persen/ Griechen ende Roomen sijn alle vergaen/ om dat sy teghen die oordinancie Godts hebben gedaen/ ende ghedacht dat sy haer rijke van hem suluen hielden.

Die Leeraer.

Elck sal dan kennen sijnen Heere ende Godt
Houdende sijnen reghele ende sijn ghebodt.

Dat. C.xv. Capittel.^{1.}

Al ist voor gheseyt gheweest dat hem elc wachten soude vander sotten geselschap/ nochtans wachtens hem niet vele/ want het verloren ghepredict oft gheleert is den versteenden sotten/ ten sy dat haer lieder herte vermorwet ende versaecht wert/ metter fonteynen der gracies des heylighen geests. Ende om dat weynich daer om bidden oft hem bereyt maken die tontfaen/ daer om vintmen veel versteende ende verblinden sotten/ die alle te sottegem waert roeyen ende varen/ gelijc meest alle ambachts lieden ende volc van neringhen/ van den welcken den meesten deel wilt meester van sijnen ambachtte oft hantwercken ende consten sijn/ eer hijt gheleert heeft/ ende diet connen en willent niet meer doen/ maer stellen hem teenen anderen/ ende sijnder diet connen ende doen willen die verteerent al oft verspelent al op den sondach/ dat sy al die weke ghewonnen hebben.^{2.} Ende vindtmen eenige die haer ambacht connen ende

-
1. There is no motto. The cut for 48 takes the entire left page.
 2. The Lat. text of Locher breaks off before this point. The charge in Brant chapter 48, vss. 59-60, is that printers squander a week's wages in one day. Marchant, as a printer, applied the censure to all craftsmen. He probably took the idea from N, 60-61 (Cf. Brandes L.G. ed. p. 104, text, vss. 67-69 and p. 348, notes), though Badius also refers to the practice of laboring six days and squandering the seventh (unnumbered fol. 28, chapter on "taste").

hanteren/ ende dat si gewonnen hebben verwaert houden/ die
vallen ghemeynlic in ghiericheden ende en sijn niet te
vreden metten haren/ gelijk die hem seluen betalen mogen/
ende die haer comanschap valschen oft met looser maten oft
ghewichte vercoopen/ oft met loghenen ende valschelijc
sweeren ommegeen/ die sonder twijfel alle boose Narren ende
sotten sijn/ ende varen te schepe waert/ daer die verloren
sotten inne ter Hellen waert varen. Hoe wel dat by haren
schulden comt/ wantmen alle gheorlofde ambachten wel doen
mach wijsselijc ende met Gode ende eeren.

Die Leeraer.

Wy en wondert niet datmen veel sotten vindt
Want nv hem elck dies onderwint
Geen ambacht so wijs daer sotten gebreken
Want dalder minste waer geeren deken

Dat .C.xvi. capittel.

Die sotten metten sotten ghepaert
Varen al singhedde te Sotteghem waert.

(Cut Chap. 108)

Alsos. (sic) Augustijn ons leert ende wert verhaelt in die decreten 2.q.1. Multis Gaudium est miseris socios habere penarum: sed non minus ardebunt qui cum multis ardebunt.¹
Die catijughe allendige ende onsalige menschen hebben blijschap dat si veel gesellen hebben in haer lieder pijnen. Maer sy en sullen in die helle niet te min barnen oft blaecken/ om dat sy met veel lieden barnen enblaecken sullen. Ende sonder twijfel hoe meer lieden eenighe sonde doen/ hoe Godt meer verbolgen is/ ende daer by ist een quaet teecken/ daer die sonden niet mishaecht en sijn/ oft d'welck noch booser is daer sy ghepresen sijn/ ghelijckmen in veel landen ende steden den oncuyschen ende lichten vrouwen eer den capproen licht ende eere biet dan den goeden vromen ende eersamen/ ende laetse badt gecleet gaen/ ende onder die eerbare wonen/ ende ter offerhanden ende feesten gaen/ ende dansen ende bancketeren metten besten/ midts welcken veel siende dat die sulck leuen leyden geeert sijn/ ende

1. Decretum II, 2, 1, 18, passim; marg. ref. and not. The greater part of the rest of the chapter may well have been inspired by the scriptural references from the above source (I Cor. 4 ff).

gemackelijck leuen/ hem ooc daer toe gheuen/ dies hem wachten
 soudent waert datmen die sonden/ ende diese openbaerlijck
 hantieren wt charitaten verstake. Maer putiers oft hoeriaghers/
 dobbelaers/ dronckaerts/ woekenaers ende diergelijcke/ sijn
 nu best ghesien ende meest gheeert/ midts welcken der sotten
 ghetal is seer vermeert/². ende vermenicht/ als datmen seer
 luttel oft weynich wijsen vindt die niet sot en sijn/ oft
 metten Sotten toe legghen/ hoe wel nochtans dat gheen quade
 sotten daer wy hier van spreken/ ten hemel gheraken en
 sullen/ maer wie hem inder sotten Schip set/ vaert al lachende
 ende singhende ter hellen waert.

Die Leeraer.

Al ist t'gheselschap vanden onwijsen
 Vermenicht/ nochtans salment misprijsen
 Want waer men meest sotten vint versaemt
 Daer werdet d'lant alder meest geblaemt
 Van Gode/ ende van die Gode genoeghen
 Elck wijse sal hem metten wijsen voeghen.

2. Here Marchant returns to the text and its subject. Any
 of the versions could have been his source.

Dat laetste Capittel.

Men vint veel sotten die niet en connen
Maer anderen const ende wijsehyt verionnen.

(Cut Chap. 105)¹.

Ghelijs men int eerste van desen wercke gesproken heeft tegen ende weder die sotten die veel boecken coopen oft maken willen die noch conste noch wijsehyt en hebben welcke groote onwijsehyt is/ also salmen hier int eynde van den seluen wercke spreken/ op die gene die niet en weten noch en connen/ ende nochtans haren spot ende scherme houden met den ghenen die eenich goet ende orbor werck maken ende voort brengen/ ende vinder altijts yet toe te segghen/ d'welc geen wonder en is/ want het veel lichter is eenige gebreken te bekennen in eenich groote werc/ dan dat sonder gebreken te maken/ ende daer by sal elc redelijc mensche dencken dat niemant volmaect en is/ ende niemant af trecken van wel te doen/ also vele doen/ want also Salomon spreect Prouer. xiiij. *Ambulans recto itinere & timens deum, despicitur ab eo qui infami graditur via,*². Die den rechten wech gaet ende Gode vlucht (sic for: vrucht) ende vreest oft ontsiet/ wert versmaet

1. The subject is also that of chapter 105: "Preventing Good".

2. Prov. 14:2; marg. ref. chap. 105.

van hem die den oneerbaren ende schandelijcken wech gaet. Maer also hi int selue seyt. Quaerit derisor sapientiam & non inuenit: doctrina prudentium facilis.³ Die bespottere ende begeckere soeckt wijsheyt ende en vintse niet/ maer die leeringe vanden wijsen voorsienigen is hem licht om vinden. Maer die wijze en sal niet laten duecht te doen om der sotten bespotten wille want/ also die selue seyt. Prouer. xix. Doctrina viri per patientiam noscitur,⁴ Die leeringe ende wijsheyt van eenen man wert by sijnder patienten dat is verduldicheyt/ ende lijdtzaemheyt bekent ende condich/ want een sot en mach niet ghelijden/ datmen met hem spot ende met elcken. Ende een wijs man en spot met niemant/ ende spotmen met hem hy lijdet ende gedoghet/ also verre alst beter verdregen dan ghewroken is. Aldus ooc eest dat yemant met onsen wercke spot/ wy sullender in gedoochsaem zijn/ biddende nochtans den goeden dat sijt int beste nemen/ ende verbeteren oft verbeyden/ tot dat wy dit selue werc meerder ende beter maken.

Die Leeraer.

Nemet voor goet dat wy hier spreken
Gheen so volmaect/ hy en heeft ghebreken.

3. Prov. 14:6; marg. ref. chap. 105.

4. Prov. 19:11; addition.

Dat sluyten van-
den Boeck. 1.

Danck/ lof ende glorie sy Godt den Heere
 Van wien dat daelt al dat volmaect//is
 Met wiens hulpe ten eynde gheraect//is
 Mijn slecht beghinsel/ tot wien ick keere
 Heb ick verdient eenich lof oft eere
 Hem biddende van wien die doot ghesmaect//is
 Wt puerder minnen die aen ons ghestaect//is
 Dat hy t'sijnder glorien ende loue vermeere
 Mijn slecht onderwijs ende simpel leere
 Die ruydelijk ghedicht van consten naect//is
 Dat elck onwijse die aen sotheyt ghehaect//is
 Daer met verlost van sijnen seere
 Danck lof ende eere gheue Gode den Heere.

A M E N.².

-
1. This parallels passages in the Latin equivalents of 110 and 111, but needed no particular inspiration. The poet's modesty is there as is his praise of God. Locher had given all credit to Brant in his "Excusatio" (parallel to 111) at the end.
 2. After the prayer Marchant's 1500 edition has the colophon:
 Dit vorseide werck vut den latijne ende walsche in
 duytsche ver stelt/ is gheprent gheweest te Parijs
 Bij Guide coopman ghenaeft: den .vi. in Junio Int
 Jaer van gratien vijftienhondert.
 Gode zijns danck end lof.
 The 1504 edition has:
 ... is gheprent Tant werpen Bij
 mi Henrick Eckert binnen der Cammerpoorten. Int
 huys van delft. Int iaer ons heeren M.CCCCC. ende iiiii
 in der maent Augusti.